

Assurantiejaarboek 2009

Assurantiejaarboek 2009

Onder redactie van:

R.J. van der Bie (CBS)

Kluwer
Centraal Bureau voor de Statistiek

Verklaring van tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2007–2008	= 2007 tot en met 2008
2007/2008	= het gemiddelde over de jaren 2007 tot en met 2008
2007/'08	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2007 en eindigend in 2008
2005/'06–2007/'08	= oogstjaar, boekjaar enz., 2005/'06 tot en met 2007/'08

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Uitgever: R.P.H. Lückers

Omslagontwerp: Boshoff & Dekker

Copyright © 2009 Kluwer

ISBN 978 90 130 6590 9

Behoudens uitzonderingen door de wet gesteld mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht, c.q. de uitgever van deze uitgave, door de rechthebbende(n) gemachtigd namens hem (hen) op te treden, niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking. De uitgeefster is met uitsluiting van ieder ander gerechtigd de door derden verschuldigde vergoedingen voor kopiëren, als bedoeld in artikel 17 lid 2, Auteurswet 1912 en in het KB van 20 juni 1974 (*Stb.* 351) ex artikel 16b, Auteurswet 1912, te innen en/of daartoe in en buiten rechte op te treden.

All rights reserved. No part of this production may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without written permission of the publisher.

Inhoud

Voorwoord	1
2007: Inkomen huishoudens stijgt fors	3
1. Verzekeraars en pensioenfondsen	7
1.1 Aantal instellingen	7
1.2 Productie	8
1.3 Premies en uitkeringen	9
1.4 Balansen en resultaten	10
1.4.1 Levensverzekeraars	10
1.4.2 Pensioenfondsen	11
1.4.3 Schadeverzekeraars	13
1.4.4 Vut-fondsen	16
1.5 Beleggingen	17
1.6 Analyse	18
1.7 Verzekerd in Europa	21
2. Sociale zekerheid	27
3. Bevolking en huishouden	33
3.1 Bevolking	33
3.2 Huishouden	38
4. Ouderen en vergrijzing	43
5. Inkomen en consumptie	49
5.1 Inkomens en besparingen	49
5.2 Onroerend goed en duurzame consumptiegoederen	51
5.3 Consumptief krediet	53
6. Bedrijven	57
6.1 Aantal, grootte en verdeling naar bedrijfstak	57
6.2 Arbeidsparticipatie	62
6.3 Faillissementen en schuldsaneringen	63

7. Veiligheid en leefbaarheid	69
7.1 Brandschaden	69
7.2 Dodelijke ongelukken	71
7.3 Onveiligheidsgevoelens	72
7.4 Leefbaarheid	73
8. Gezondheid en zorg	77
8.1 Medische consumptie	77
8.2 Ervaren gezondheid	77
8.3 Hoger geschoolden leven langer	83
8.4 Uitgaven voor zorg	83
Overzicht van tabellen	89

Voorwoord

Cijfers over de omvang en de ontwikkeling van bevolking en bedrijven, inkomen en consumptie en van schadegebeurtenissen zijn onontbeerlijk voor de strategische beleidsbepaling in het verzekeringsbedrijf. In dit *Assurantiejaarboek 2009* zijn dergelijke gegevens bij elkaar gebracht. De redactie hoopt hiermee wederom een praktisch handboek te hebben verschaft.

Dit jaar is er geen informatie beschikbaar uit de bedrijfsvergelijkende onderzoeken van de georganiseerde intermediairs.

Nieuw ten opzichte van de vorige editie zijn tabellen over de arbeidsmarkt (werkzame personen, participatie, beroepsniveau) en over leefbaarheid (milieubewust gedrag en sociale samenhang).

De meest actuele CBS-cijfers over dit onderwerp zijn te vinden in de CBS-databank StatLine. Deze databank is gratis toegankelijk via www.cbs.nl/statline.

M. Huisman
Hoofdredacteur *Het Verzekeringsblad*

Drs. G. van der Veen
Directeur-generaal van de Statistiek

2007: inkomen huishoudens stijgt fors

Net als 2006 was 2007 economisch gezien een uitstekend jaar. De economie is met 3,5 procent gegroeid, een fractie meer dan in 2006. De groei van de Nederlandse economie was hoger dan het gemiddelde van de Europese Unie. 2007 stond ook in het teken van bedreigingen. De kredietcrisis, de zwakke dollar, het grote Amerikaanse overheidstekort en het oplopen van grondstoffen- en energieprijzen, voedden het geloof dat een crisis aanstaande was.

Forse toename uitvoer

De Nederlandse economie drijft nog altijd op de export. In 2007 is het exportvolume toegenomen met 6,5 procent. De exportgroei kwam voor een belangrijk deel voor rekening van de wederuitvoer. De wederuitvoer stimuleert al een aantal jaren de Nederlandse export, en benadrukt de centrale positie die Nederland heeft als toegangspoort tot Europa.

De binnenlandse bestedingen droegen voor het tweede opeenvolgende jaar substantieel bij aan de economische groei. Dit was vooral te danken aan de sterke groei van de overheidsbestedingen en de investeringen, en in mindere mate aan de consumptie door huishoudens. De investeringen in vaste activa stegen in 2007 met bijna 5 procent.

De consumptie door huishoudens is in 2007 iets minder snel gestegen dan een jaar eerder, de overheidsconsumptie steeg juist sneller. De consumptie door huishoudens steeg met 2,1 procent, die door de overheid met 3,0 procent.

Het volume van de bestedingen aan diensten groeide aanzienlijk minder snel dan een jaar eerder. Dit kwam vooral doordat ouders minder uitgaven aan kinderopvang, vanwege een wijziging in de financiering. Ook bij andere diensten zoals huisvesting, verzekeringen, bus en trein, bioscoop en theater, telefonie en uit eten bij de horeca was de toename minder hoog dan een jaar eerder.

De inflatie in 2007 kwam uit op 1,6 procent, 0,5 procentpunt boven de historisch lage inflatie van 1,1 procent in 2006.

Vacatures naar recordhoogte

Net als in 2006 is ook in 2007 de werkgelegenheid sterk gestegen. Het aantal werknemersbanen nam met ruim 200 duizend toe. In de zakelijke dienstverlening is het aantal banen het snelst toegenomen, het meest bij uitzendbureaus. Bij de uitzendbureaus is een verschuiving gaande van pure uitzend- naar detachingscontracten, een ontwikkeling die past bij een aanhoudende periode van hoogconjunctuur. Naast de zakelijke dienstverlening creëerden vooral de handel en de zorg veel extra banen.

Door de aanhoudend grote vraag naar personeel zijn er grote tekorten ontstaan.

Het aantal openstaande vacatures steeg in 2007 naar recordhoogte. Op de duizend banen stonden 31 vacatures open. De spanning op de arbeidsmarkt was het grootst bij de financiële instellingen, de horeca, de bouw en de zakelijke dienstverlening.

Ook het aantal zelfstandigen nam in 2007 verder toe, zij het minder dan in 2006. Het totale arbeidsvolume van werkzame personen steeg in 2007 net als in 2006 weer fors. De werkloosheid is in 2007 gedaald tot 4,5 procent van de beroepsbevolking. De bruto participatiegraad liep verder op tot bijna 70 procent. De spanning op de arbeidsmarkt heeft nog niet geleid tot een sterke stijging van de cao-lonen. De cao-loonstijging was met 2,0 procent vrijwel gelijk aan die van 2006. Toch stegen de loonkosten per arbeidsjaar wel iets sneller dan in voorafgaande jaren. Omdat de arbeidsproductiviteitsstijging klein was, liepen de loonkosten per eenheid product op.

Huishoudens hebben 3,7 procent meer te besteden

Het reëel beschikbaar inkomen van huishoudens is ook in 2007 fors toegenomen. Huishoudens hadden in totaal 3,7 procent meer te besteden dan een jaar eerder. De toename is vooral te danken aan de groei van het aantal werkzame personen, de stijging van de lonen en de goede resultaten van zelfstandigen. Sociale uitkeringen zijn goed voor meer dan 20 procent van de huishoudeninkomsten, de inkomsten van zelfstandigen maken daarvan een tiende deel uit.

De schuldenlast van huishoudens, die voor 86 procent uit hypotheekleningen bestaat, is verder toegenomen. De totale schulden liepen op met 44 miljard euro tot 662 miljard euro. De schuldtoename was gelijk aan het bedrag aan extra opgenomen hypotheekleningen. Door het matige beursjaar stegen met name de pensioenvoorzieningen (toegerekend aan huishoudens) veel minder dan in voorbije jaren.

Problemen bij financiële instellingen

De onrust op de financiële markten heeft voor veel problemen gezorgd bij financiële instellingen. Het bankwezen werd het zwaarst getroffen door de opkomende kredietcrisis. De winst van het bankwezen daalde met 14 procent door stijgende kosten en een afnemende productie. Ook de pensioenfondsen hadden het moeilijk.

In totaal werd 15 miljard euro belegd in aandelen, maar door koersdalingen verdampte er 13,3 miljard euro aan waarde. Pensioenfondsen profiteerden echter wel van de hogere rente.

Weer begrotingsoverschot overheid

Voor het tweede achtereenvolgende jaar had de Nederlandse overheid een begrotingsoverschot. Dit bedroeg 0,3 procent van het bbp (het zogeheten EMU-saldo). In de jaren 2001–2005 had de Nederlandse overheid een begrotingstekort. Door het begrotingsoverschot nam de schuldquote af van 47,4 tot 44,7 procent van het bbp. Dit ligt ruim onder de Europese norm van 60 procent. De inkomsten van de overheid stegen vooral door een toename van de belastingopbrengsten. De goed draaiende economie zorgde voor fors meer loonbelasting. De door bedrijven afgedragen belasting steeg minder snel doordat het tarief van de vennootschapsbelasting verlaagd werd.

Emissie broeikasgassen verder afgenomen

De economische groei heeft niet geleid tot meer uitstoot van broeikasgassen. Doordat de uitstoot van krachtige broeikasgassen als lachgas en methaan afnam, daalde de totale emissie van broeikasgassen met 0,5 procent. Wel nam de uitstoot van CO₂, het meest geproduceerde broeikasgas, toe met 0,3 procent. Deze toename werd vooral veroorzaakt door een hogere binnenlandse elektriciteitsproductie; door een lager aardgasverbruik stootten huishoudens juist minder CO₂ uit. De uitstoot van verzurende stoffen is in 2007 afgenomen met 1,6 procent.

Kerncijfers	<i>Economische- en sociale kernindicatoren voor Nederland</i>				
	Eenheid	2004	2005	2006*	2007*
Macro-economische kerncijfers					
Bruto binnenlands product (marktprijzen)	% volumemutaties	2,2	2,0	3,4	3,5
Netto nationaal inkomen per hoofd van de bevolking	% reële mutaties	3,2	-0,1	6,3	2,7
Consumentenprijsindex (CPI)	% mutatie	1,2	1,7	1,1	1,6
Werkloze beroepsbevolking	% beroepsbevolking	6,5	6,5	5,5	4,5
Saldo lopende transacties met het buitenland	% bbp	8,6	7,5	9,8	9,8
Belasting- en premiedruk	% bbp	37,3	37,2	38,7	38,7
Arbeid					
Totaal arbeidsvolume	% volumemutatie	-1,0	0,0	1,9	2,3
Totaal aantal banen	1 000	8 723	8 769	8 943	9 167
Werkzame beroepsbevolking	% bevolking 15-64 jaar	63	63	65	66
Loonkosten per eenheid product in de marktsector ¹⁾	% mutatie	-0,8	-2,2	-0,2	1,8
Arbeidsinkomensquote in de marktsector ¹⁾	% niveau	80,2	77,4	77,8	78,5
Arbeidsproductiviteit in de marktsector ¹⁾	% mutatie	4,0	3,4	2,4	1,8
Demografie bevolking					
Gemiddelde omvang bevolking	1 000	16 276	16 317	16 341	16 377
Migratie-overschot	% totale bevolking	-0,10	-0,17	-0,19	-0,04
Demografie bedrijven					
Oprichtingen		33 400	40 100	42 800	42 700
Faillissementen		6 648	6 780	5 941	4 602
Inkomen, bestedingen en besparingen					
Beschikbaar inkomen van huishoudens, reëel	% volumemutaties	0,6	-0,3	4,5	3,7
Consumptieve bestedingen	% volumemutaties	0,6	0,8	2,9	2,4
Investeringen in vaste activa	% volumemutaties	-1,6	3,7	7,5	4,9
Netto nationale besparingen	% netto beschikbaar inkomen	14,6	14,0	17,1	17,4
Overheid					
EMU-saldo	% bbp	-1,7	-0,3	0,6	0,3
EMU-schuld	% bbp	52,4	51,8	47,4	44,7
Druk op het milieu					
Broeikaseneffect	mln kg	248 097	243 342	237 448	236 146
Verzuring	mln kg	25,4	25,2	23,1	22,7
Vermesting	mln kg	94,3	104,6	110,8	90,9
Afval	mln kg	1 836	2 137		

¹⁾ Exclusief delfstoffenwinning, verhuur en handel in onroerend goed, overheid, gezondheids- en welzijnszorg.

Bron: CBS, Nationale rekeningen 2007.

1 Verzekeraars en pensioenfondsen

1.1 Aantal instellingen

De verzekeringsbranche bestaat uit particuliere levens- en schadeverzekeraars, pensioenfondsen, het verzekeringsintermediair en socialeverzekeringsinstellingen.

Tabel 1.1 geeft het aantal instellingen in de verzekeringsbranche per 1 januari.

Ondernemingspensioenfondsen zijn verbonden aan een bepaalde onderneming. Bedrijfstakpensioenfondsen voeren de pensioenregeling uit voor een gehele bedrijfstak. Tot de overige pensioenfondsen worden gerekend de pensioenfondsen waarop de *Pensioen- en spaarfondsenwet* niet van toepassing is. Ook de beroepspensioenfondsen voor bepaalde vrije beroepen worden tot de overige pensioenfondsen gerekend.

De verzekeringsbranche is in 2007 goed voor 120 duizend banen. (tabel 1.2).

TABEL 1.1

Aantal instellingen in de verzekeringsbranche in Nederland, per 1 januari

	2005	2006	2007	2008
Levensverzekeraars ¹⁾	84	76	71	69
Ondernemingspensioenfondsen ²⁾	723	683	650	604
Bedrijfstakpensioenfondsen ²⁾	103	103	103	96
Overige pensioenfondsen ³⁾	17	16	14	13
Schadeverzekeraars ⁴⁾	237	210	244	447
Assurantietussenpersonen ⁵⁾	6 805	6 665	5 940	5 540
Ziekenfondsen	22			0
Natura-uitvaartverzekeraars	41	41	38	35

¹⁾ Exclusief bijkantoren in Nederland van verzekeringsmaatschappijen met hoofdkantoor in een ander EU-land (vrije dienstverrichting) en vrijgestelde onderlinge waarborgmaatschappijen.

²⁾ Onder toezichtstaande fondsen.

³⁾ Omvat de fondsen die onder toezicht staan ingevolge de Pensioenwet 2007 en de Wet verplichte beroepspensioenregeling.

⁴⁾ Inclusief zorgverzekeraars.

⁵⁾ Het totaal aantal bedrijven is vanaf 2002 niet volledig vergelijkbaar met eerdere jaren. Dit komt door verandering van de methodebehandeling van de kleine bedrijven.

Bron: DNB, CBS, SER, CVZ.

TABEL 1.2

Aantal banen van werknemers in de verzekeringsbranche

	2004	2005	2006	2007*
	x 1 000			
Levensverzekeraars, schadeverzekeraars en pensioenfondsen	54,1	50,6	59,9	61,6
Assurantietussenpersonen	31,9	32,5	33,6	32,1
Sociale-verzekeringsinstellingen	42,6	38,9	26,8	26,7
Totaal	128,6	122,0	120,3	120,4

Bron: CBS.

1.2 Productie

Tabel 1.3 laat zien hoe de levensverzekeringsportefeuille van de Nederlandse levensverzekeraars zich heeft ontwikkeld. De cijfers betreffen alleen de individueel afgesloten levensverzekeringen. Het gaat hier om nieuwe contracten en om verhogingen op bestaande contracten die niet automatisch plaatsvinden, bijvoorbeeld door een in het contract overeengekomen indexering. Het verzekerd kapitaal is het bedrag dat volgens de verzekeringsovereenkomst gegarandeerd tot uitkering komt. De contractuele periodieke premie betreft de (bruto-)jaarpremie van het eerste verzekeringsjaar.

TABEL 1.3

Ontwikkeling van de levensverzekeringsportefeuille van de Nederlandse levensverzekeraars

	Aantal polissen	Verzekerd bedrag		
		Kapitalen	Jaarlijkse rente ¹⁾	Jaarlijkse invaliditeitsrente ¹⁾
mln euro				
Stand ultimo 2004	39 701	578 325	326 414	61 137
Correcties	64	-6 342	-2 574	472
Vermeerderingen	5 531	86 380	54 317	11 535
w.v.				
nieuwe verzekeringen	2 882	66 488	32 782	6 025
overgenomen portefeuilles	2 264	6 392	1 214	255
verhogingen	8	5 232	6 963	990
valuta-omrekeningen	1	585	2 248	1 986
andere oorzaken	376	7 683	11 110	2 279
Verminderingen	3 189	62 279	51 007	20 185
w.v.				
overlijden	324	1 180	1 512	58
afloop	1 239	13 939	4 805	1 780
wijziging	80	14 388	18 399	6 714
afkoop	670	18 885	3 460	874
staking zonder afkoop	369	9 694	6 459	7 151
valuta-omrekeningen	0	1	21	1
andere oorzaken	507	4 192	16 351	3 607
Stand ultimo 2005	42 107	596 084	327 150	52 959
Correcties	-1 090	9 417	1 140	-649
Vermeerderingen	3 861	84 726	51 960	7 470
w.v.				
nieuwe verzekeringen	3 366	71 083	35 610	5 470
overgenomen portefeuilles	298	1 679	140	40
verhogingen	7	7 325	9 720	540
valuta-omrekeningen				
andere oorzaken (incl. valuta-omrekeningen)	190	4 639	6 500	1 420
Verminderingen	3 352	66 226	46 360	14 250
w.v.				
overlijden	305	1 144	1 480	50
afloop	1 579	16 381	4 670	610
wijziging	129	12 193	23 410	5 510
afkoop	716	20 875	5 120	2 850
staking zonder afkoop	348	10 066	6 060	4 770
valuta-omrekeningen				
andere oorzaken (incl. valuta-omrekeningen)	275	5 568	5 620	460
Stand ultimo 2006	41 526	624 001	333 890	45 530

¹⁾ Gekapitaliseerd door vermenigvuldiging van de jaarlijkse rente met 10.

Bron: CBS.

1.3 Premies en uitkeringen

Een nadere specificatie van de premie-inkomsten van de levensverzekeraars in 2004 (cijfers 2005 ontbreken) staat in tabel 1.4. Onderscheid wordt gemaakt naar de aard van de premiebetaling (periodieke premies of koopsommen) en naar het type verzekering (individueel, collectief, al dan niet met winstdeling) bij de levensverzekeraars.

Tabel 1.5 specificeert voor de premies en uitkeringen van de pensioenfondsen (bruto bedragen), inclusief de bedragen die zijn gemoeid met herverzekering.

Tabel 1.6 geeft de specificatie van uitkeringen en afkopen van de pensioenfondsen. Bij de post 'andere uitkeringen' moet vooral gedacht worden aan uitkeringen in verband met Vut-overeenkomsten.

TABEL 1.4 Specificatie van de premies van de levensverzekeraars, 2007

	Risico verzekeraar			Risico polishouder			Totaal		
	Bruto	Herverzekering	Eigen rekening	Bruto	Herverzekering	Eigen rekening	Bruto	Herverzekering	Eigen rekening
mln euro									
Periodieke premies									
individuele verzekeringen ¹⁾									
zonder winstdeling	1 908	100	1 808	5 715	147	5 568	7 623	247	7 376
met winstdeling	2 429	224	2 205	75	2	73	2 504	226	2 278
collectieve verzekeringen									
zonder winstdeling	92	20	71	810	2	809	902	22	880
met winstdeling	1 522	16	1 506	1 498	17	1 481	3 020	33	2 987
Premies ineens (koopsommen)									
individuele verzekeringen ¹⁾									
zonder winstdeling	3 585	106	3 479	912	53	859	4 497	159	4 338
met winstdeling	3 059	2	3 057	220	0	220	3 279	2	3 277
collectieve verzekeringen									
zonder winstdeling	907	0	907	535	0	535	1 443	0	1 442
met winstdeling	1 256	3	1 253	2 119	8	2 111	3 375	12	3 364
Totaal direct bedrijf	14 759	473	14 287	11 883	229	11 654	26 642	701	25 941
Indirect bedrijf	.	.	.	.	.	.	69	13	56
Totaal generaal	.	.	.	.	.	.	26 711	714	25 997

¹⁾ Inclusief jaarkassen.

Bron: CBS.

TABEL 1.5 Specificatie van de premies van de pensioenfondsen

	2003	2004	2005	2006	2007
mln euro					
Periodieke premies					
werkgever	14 117	16 668	17 486	16 463	16 994
werknemer	4 352	4 309	5 427	5 171	7 497
Premies ineens					
werkgever	2 150	1 544	2 171	1 926	345
werknemer	170	95	185	166	229
Totaal brutopremies	20 789	22 616	25 269	23 726	25 065
w.v.					
premies herverzekering	485	431	378	208	1 221
premies eigen rekening	20 304	22 185	24 891	23 518	23 844

Bron: CBS.

TABEL 1.6 Specificatie van uitkeringen en afkopen van de pensioenfondsen

	Bruto-uitkeringen			Uitkeringen uit hoofde van herverzekering			Uitkeringen eigen rekening		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007
	mln euro								
Ouderdomspensioenen	11 610	12 276	14 588	76	59	490	11 534	12 217	14 098
Invalideitpensioenen	671	677	735	14	37	12	657	640	723
Weduwenpensioenen	3 703	3 954	4 034	27	16	119	3 676	3 938	3 915
Wezenpensioenen	43	55		1	0		42	55	
Kapitaaluitkeringen	0	0		8	0		-8	0	
Andere uitkeringen	1 840	2 078	1 468	16	0	16	1 824	2 078	1 452
Totaal	17 867	19 040	20 825	142	112	637	17 725	18 928	20 188

Bron: CBS.

Tabel 1.7 geeft een overzicht van de uitgaven en ontvangsten van het Rijk in verband met herverzekering van kredietverzekering. De minister van Financiën kan kredietverzekeringsmaatschappijen toestemming geven om verzekeringen en garanties tegen betaling van premies bij de Staat te herverzekeren. Doel daarvan is de bevordering van de export door de herverzekering van niet-commerciële risico's. De uitvoering van de beschikking is in handen van Atradius en De Nederlandsche Bank. De uitgaven voor de Staat bestaan uit schade-uitkeringen en een jaarlijkse kostenvergoeding aan Atradius. De ontvangsten bestaan uit de verzekeringspremies en de ontvangsten uit schaderegelingen met debiteuren.

TABEL 1.7 Uitgaven en ontvangsten van het Rijk in verband met herverzekering van kredietverzekering

	2004	2005	2006	2007
	mln euro			
Uitgaven				
Kostenvergoeding NCM	11,6	11,2	13,7	12,9
Schade-uitkeringen	73,8	35,7	15,5	11,4
Ontvangsten				
Premies	70	21	69	54
Schaderestituties	196	548	907	171
Saldo	180	522	947	201

Bron: CBS.

1.4 Balansen en resultaten

1.4.1 Levensverzekeraars

Tabel 1.8 geeft de balans van levensverzekeraars. Bij de waardering van de beleggingen is gestreefd naar harmonisatie. Indien de gebruikte waardering daardoor afwijkt van die in de verslagstaten, ontstaat een waarderingsverschil. Dit verschil is in de balans opgenomen onder de post herwaarderingsreserve. Met ingang van 2007 is de toezichtrapportage van verzekeraars aan De Nederlandsche Bank sterk gewijzigd. De tabellen over levensverzekeraars zijn op deze rapportage gebaseerd. Dit heeft geleid tot breukverschillen, die niet allemaal volledig konden worden opgelost. Voor de waardering is aangesloten bij de in de nieuwe toezichtrapportage gehanteerde methoden die uitgaan van waardering tegen marktwaarde.

TABEL 1.8 *Balans van de levensverzekeraars*

	2005	2006	2007		2005	2006	2007
Activa	mln euro			Passiva	mln euro		
Immateriële activa	139	192	674	Gestort en opgevraagd kapitaal	618	668	732
Terreinen en gebouwen	12 090	13 407	10 245	Agio	2 266	2 258	2 280
Beleggingen in groepsmaatschappijen en deelnemingen	6 407	6 596	6 270	Herwaarderingsreserve	14 059	13 520	7 356
Aandelen, deelnemingsbewijzen en andere niet vastrentende waardepapieren	22 018	34 202	31 374	Wettelijke en statutaire reserves	144	227	87
Obligaties en andere vastrentende waardepapieren	91 233	90 127	99 279	Overige reserves	10 856	12 120	7 770
Belangen in beleggingspools	430	431	2 111	Onverdeelde winst	2 639	3 363	7 449
Vorderingen uit hypothecaire leningen	24 374	22 651	20 397	Achtergestelde schulden	1 183	827	1 594
Vorderingen uit andere leningen	13 200	11 759	3 553	Technische voorzieningen:			
Deposito's bij kredietinstellingen	3 343	3 712	5 468	Voor niet verdiende premies en lopende risico's, netto	0	0	8
Andere financiële beleggingen	16 738	9 394	12 940	Voor levensverzekering, netto	139 559	143 446	148 418
Depots bij verzekeraars	489	498	606	Voor te betalen schaden/uitkeringen, netto	0	0	7
Beleggingen voor risico van polishouders en spaarkasbeleggingen	95 972	100 032	104 907	Voor winstdeling en kortingen, netto	4 767	3 129	1 244
Vorderingen	7 294	5 449	6 937	Overige technische voorziening, netto	450	466	1 497
Overige activa	4 078	4 021	11 481	Technische voorzieningen voor verzekeringen waarbij polishouders het beleggingsrisico dragen en voor spaarkassen, netto	90 134	96 328	103 956
Overlopende activa	4 224	4 687	5 463	Voorzieningen	5 162	4 452	3 441
Totaal	302 029	307 158	321 706	Depots van herverzekeraars	3 549	1 559	1 487
				Schulden	25 472	22 385	33 511
				Overlopende passiva	1 174	2 408	871
				Totaal	302 029	307 158	321 706

Bron: CBS.

Tabel 1.9 toont de resultatenrekening van de levensverzekeraars. De technische rekening heeft betrekking op de kern van het bedrijf, het verzekeren. Daarop worden ook de beleggingsopbrengsten verantwoord. Een deel van die opbrengsten kan vervolgens aan de niet-technische rekening worden overgeboekt. Dit kan men zien als opbrengsten op het geïnvesteerde eigen vermogen. De herwaarderings- en niet-gerealiseerde beleggingsresultaten worden geleid via de resultatenrekening.

1.4.2 Pensioenfondsen

Een pensioenregeling kan verschillende voorzieningen betreffen, die veelal in combinatie voorkomen. Het kan gaan om een voorziening die bij het bereiken van een bepaalde leeftijd een periodieke uitkering geeft, zoals het ouderdomspensioen. Deze uitkering vormt een aanvulling op de AOW-uitkering. Verder komt meestal een voorziening voor de nabestaanden bij een eventueel overlijden van de werknemer voor. Dit zijn het weduwen- en wezenpensioen, maar ook het partnerpensioen. De uitkering vormt een aanvulling op de ANW-uitkering als daar recht op bestaat. De regeling kan ten slotte tevens een uitkering bij langdurige invaliditeit of ziekte inhouden (invaliditeitspensioen) als aanvulling op de WAO.

Uit tabel 1.10 wordt duidelijk dat de pensioenfondsen zeer aanzienlijke pensioenvoorzieningen aanhouden. We kennen een zogeheten kapitaaldekkingstelsel. Dit betekent dat tijdens de werkzame periode van de werknemer (of beroepsgenoten) gespaard wordt

TABEL 1.9 Resultatenrekening van de levensverzekeraars

	2005	2006	2007		2005	2006	2007
Lasten	mln euro			Baten	mln euro		
Technische rekening				Technische rekening			
Uitkeringen e.r.	16 740	20 500	22 186	Verdiende premies e.r.	24 161	25 122	25 941
Wijziging overige technische voorzieningen e.r.	19 390	9 690	5 253	Opbrengsten uit beleggingen	17 751	14 167	19 843
Winstdeling en kortingen	3 600	2 021	833	Niet gerealiseerde winst op beleggingen	5 496	3 157	879
Bedrijfskosten	3 352	3 488	3 731	Geboekt t.l.v. reserve			
Beleggingslasten	895	1 043	2 984	Overige technische baten e.r.	3 814	1 509	818
Niet gerealiseerd verlies op beleggingen	368	711	3 228				
Geboekt t.g.v. reserve							
Overige technische lasten e.r.	2 258	1 638	2 066				
Aan niet-technische rekening toegerekende opbrengst uit beleggingen	1 908	2 001	3 038				
Resultaat technische rekening	2 710	2 863	4 163				
Niet-technische rekening		217	541	Niet-technische rekening			
Andere lasten	248			Resultaat technische rekening	2 710	2 863	4 163
Aandeel van derden in resultaten van geconsolideerde deelnemingen	192	236	132	Toegerekende opbrengst uit beleggingen overboekt van technische rekening	1 908	2 001	3 038
Belastingen resultaat uit gewone bedrijfsuitoefening	964	579	257	Andere baten	107	104	712
Buitengewone lasten	0	0	0	Buitengewone baten	0	0	0
Belastingen buitengewoon resultaat	0	0	0				
Resultaat na belastingen	3 322	3 935	6 984				
Totaal	55 947	48 923	55 396	Totaal	55 947	48 923	55 396

E.r. = eigen rekening.

Bron: CBS.

TABEL 1.10 Balans van de pensioenfondsen per jaartultimo; bedrijfseconomische opstelling

	2005	2006	2007
Activa	mln euro		
Onroerende zaken en inventaris	21 057	19 059	19 409
Hypothecaire leningen	12 590	12 328	13 931
Aandelen	287 064	314 805	311 052
Obligaties	251 886	267 588	270 670
Leningen op schuldbekentenis	8 157	7 228	8 369
Niet-geconsolideerde deelnemingen en overige beleggingen	34 135	42 158	42 502
Deposito's en liquide middelen	14 492	28 943	29 893
Premiereserve herverzekering	3 713	2 995	11 393
Overige vorderingen	8 263	54 618	65 233
Totaal	641 357	749 722	772 452
Passiva			
Stichtingskapitaal en reserves	119 309	172 778	210 578
Voorziening pensioenverplichtingen ¹⁾	503 824	501 503	492 628
Leningen	919	593	345
Overige schulden	17 305	74 848	68 901
Totaal	641 357	749 722	772 452

¹⁾ Inclusief spaarfonds.

Bron: CBS.

voor het toekomstige pensioen. Pensioenfondsen verantwoorden dit op hun balans als toekomstige pensioenverplichting aan hun verzekerden. Pensioenen worden ten laste van deze voorziening pensioenverplichtingen uitgekeerd.

De onderhandse en hypothecaire leningen zijn opgenomen tegen hun nominale waarde, de beleggingen in effecten tegen de beurswaarde. Met ingang van 2007 is ook de toezichtrapportage van de pensioenfondsen aan De Nederlandsche Bank sterk gewijzigd. De tabellen over pensioenfondsen zijn op deze rapportage gebaseerd. Dit heeft geleid tot breukverschillen, die niet allemaal volledig konden worden opgelost. Voor de waardering is aangesloten bij de in de nieuwe toezichtrapportage gehanteerde methoden, die uitgaan van waardering tegen marktwaarde.

De 'reserves' op de balans van pensioenfondsen zijn slechts gedeeltelijk vrije reserves; zij bevatten ook overige reserves met een pensioenbestemming, bijvoorbeeld voor verwachte verhogingen van de pensioenen door aanpassing aan nieuwe loonronden en autonome loonsverhogingen.

In tabel 1.11 is de rekening van baten en lasten voor de pensioenfondsen opgenomen. De indirecte beleggingsresultaten zijn in 2007 sterk afgenomen ten opzichte van 2006.

TABEL 1.11

Resultatenrekening van de pensioenfondsen

	2005	2006	2007
mln euro			
Lasten			
Vermeerdering voorziening pensioenverplichtingen eigen rekening ¹⁾	51 638	1 239	-8 419
Uitkeringen en afkopen eigen rekening	17 726	18 925	20 188
Onkosten	901	927	964
Anderen lasten	1 970	749	715
T.g.v. reserve	30 960	54 313	35 443
Overdrachten	2 028	2 425	2 576
Totaal	105 223	78 578	51 467
Baten			
Premies eigen rekening	24 890	23 518	23 844
Interest	15 519	15 637	17 681
Opbrengst onroerende zaken	1 167	1 119	1 166
Winsten en bijschrijvingen op beleggingen	59 226	33 845	4 204
Anderen baten	920	730	930
Overdrachten	3 501	3 729	3 642
Totaal	105 223	78 578	51 467

¹⁾ Inclusief spaarfonds.

Bron: CBS.

1.4.3 Schadeverzekeraars

Tabel 1.12 toont de balans van de schadeverzekeraars. Evenals bij de levensverzekeraars en de pensioenfondsen is ook voor de schadeverzekeraars gestreefd naar harmonisatie bij de waardering van de beleggingen.

Ook voor de schadeverzekeraars is de toezichtrapportage van deze schadeverzekeraars aan De Nederlandsche Bank met ingang van 2007 sterk gewijzigd. De tabellen over schadeverzekeraars zijn op deze rapportage gebaseerd. Dit heeft geleid tot breukverschillen, die niet allemaal volledig konden worden opgelost. Voor de waardering is aangesloten bij de in de nieuwe toezichtrapportage gehanteerde methoden, die uitgaan van waardering tegen marktwaarde.

In tegenstelling tot levensverzekeraars kennen schadeverzekeraars geen verzekeringen waarbij de verzekerden het beleggingsrisico zelf dragen. Een vergelijkbare post 'beleggingen voor risico van polishouders' komt bij de schadeverzekeraars dan ook niet voor. Met ingang van 2006 is er in de ziektekostenverzekeringen een grote verandering opgetreden. Met het invoeren van de zorgverzekeringswet ontstond een particuliere, verplichte basisverzekering voor ziektekosten, die naar de individuele wensen kan worden aangevuld.

In de cijfers over 2006 zijn voor het eerst de nieuwe zorgverzekeraars (ex-ziekenfondsen en ex-particuliere-ziektekostenverzekeraars) opgenomen. Het verplichte karakter van de basisverzekering geeft deze verzekering een aard, die overeenkomt met een sociale verzekering. Daarom is de basisverzekering uit de cijfers van de schadeverzekeraars verwijderd.

Deze veranderingen hebben geleid tot forse aanpassingen bij de schadeverzekeraars in de branche Ziekte en ongevallen. De post vorderingen op de balans is met 10 miljard euro toegenomen en zo ook de overige schulden. Ook het premie- en uitkeringenniveau is met ongeveer 4 miljard euro afgenomen.

Tabel 1.12 Balans van de schadeverzekeraars

	2005	2006	2007		2005	2006	2007
Activa	mln euro			Passiva	mln euro		
Immateriële activa	207	193	233	Gestort en opgevraagd kapitaal	906	880	876
Terreinen en gebouwen	412	467	485	Agio	2 543	3 607	3 900
Beleggingen in groepsmaatschappijen en deelnemingen	2 342	3 001	3 330	Herwaarderingsreserve	1 991	1 543	660
Aandelen, deelnemingsbewijzen en andere niet vastrentende waardepapieren	6 501	7 591	9 807	Wettelijke en statutaire reserves	1 176	2 272	2 455
Obligaties en andere vastrentende waardepapieren	23 653	23 045	22 622	Overige reserves	5 733	7 314	6 155
Vorderingen uit hypothecaire leningen	453	219	207	Onverdeelde winst	1 760	1 709	2 242
Vorderingen uit andere leningen	982	1 016	431	Achtergestelde schulden	226	370	433
Deposito's bij kredietinstellingen	1 384	908	1 216	Technische voorzieningen			
Andere financiële beleggingen	1 425	3 769	1 110	Voor niet verdiende premies en lopende risico's, netto	4 659	4 541	5 374
Depots bij verzekeraars	166	102	84	Voor te betalen schaden/uitkeringen, netto	20 030	19 062	18 045
Vorderingen	5 382	15 294	17 920	Overige technische voorzieningen	366	345	376
Overige activa	2 212	2 804	5 671	Voorzieningen	903	951	782
Overlopende activa	1 206	1 353	1 423	Depots van herverzekeraars	208	208	199
Totaal	46 326	59 761	64 540	Schulden	5 177	16 040	22 210
				Overlopende passiva	649	919	833
				Totaal	46 326	59 761	64 540

Bron: CBS.

De belangrijkste passivaposten op de balans van schadeverzekeraars zijn de technische voorzieningen. De tabel geeft de netto bedragen, na aftrek van herverzekering.

Het technische deel van de verlies- en winstrekening van de schadeverzekeraars (tabel 1.13) heeft betrekking op de kernactiviteit, de schadeverzekering.

Het gaat om de concrete verzekeringsactiviteiten, zoals het innen van premies en bijdragen, het uitkeren van schadevergoedingen, de verrekeningen met herverzekeraars, maar ook op de met die verzekeringsactiviteiten verbonden kosten, beleggingsopbrengsten en wijzigingen in technische voorzieningen.

De geboekte premie is de premie die in het verslagjaar door de verzekerden verschuldigd is. Analooft geldt dat de geboekte schade alle schade is die in het boekjaar is uit-

betaald. De verdiende premie betreft de werkelijk aan een jaar toe te schrijven premie die als verdiend wordt beschouwd. Een deel van de geboekte premie kan namelijk 'overlopen' naar het volgende jaar of nog later, en heeft dan betrekking op dekking van risico's in een later jaar. Met het begrip geleden schade wordt bedoeld op de schaden die gedurende het boekjaar verschuldigd zijn geworden omdat het risico in dat jaar was verzekerd of omdat extra schade-uitkeringen op verzekeringen in eerdere jaren zijn toegekend.

De post 'betaalde bijdragen' in de branche 'ongevallen en ziektekosten' heeft betrekking op de bijdragen die door de particuliere ziektekostenverzekeraars aan de Stichting Uitvoering MOOZ en de Stichting uitvoering omslagregeling WTZ worden afgedragen. De post 'ontvangen bijdragen' betreft enerzijds de bedragen die door de verzekeraars in het kader van MOOZ en omslagregeling WTZ worden geïnd bij de verzekerden. Anderzijds gaat het hier om bijdragen die in het kader van de omslagregeling WTZ van de desbetreffende stichting worden ontvangen. Bij de invoering van de zorgverzekeringswet per 1 januari 2006 zijn de omslagregelingen WTZ en MOOZ komen te vervallen. In 2006 vinden er nog wel verrekeningen plaats.

Tabel 1.13

Verkorte verlies- en winstrekening van de schadeverzekeraars

	2005	2006	2007
	mln euro		
Technisch resultaat w.v.	2 467	2 001	2 456
ongevallen en ziekte motorrijtuigen	1 194	670	1 382
zee, transport en luchtvaart	456	591	507
brand e.a. schade aan goederen	94	79	82
overige branches	462	392	-7
	260	268	491
Niet technische rekening			
Toegerekende opbrengst beleggingen overgeboekt van technische rekening (+/+)	68	42	0
Baten w.v.			
Opbrengst uit beleggingen	2 032	1 994	2 749
Niet gerealiseerd resultaat op beleggingen	94	52	135
Geboekt t.l.v. reserve	-	-	-
Andere baten	142	292	182
Buitengewone baten	0	0	0
Toegerekende opbrengst beleggingen overgeboekt aan technische rekening (-/-)	1 161	1 154	1 235
Lasten			
Beleggingslasten	232	269	613
Niet gerealiseerd verlies op beleggingen	30	61	283
Geboekt t.g.v. reserves	-	-	-
Andere lasten	164	329	216
Aandeel van derden in resultaten van geconsolideerde deelnemingen	0	30	1
Belastingen resultaat	706	742	573
Buitengewone lasten	0	1	2
Belasting buitengewoon resultaat	0	0	0
Resultaat na belastingen	2 510	1 795	2 599

Bron: CBS.

In tabel 1.14 staat vermeld hoe, per branchegroep, de technische resultaten tot stand zijn gekomen.

Tabel 1.14 Technisch resultaat van de schadeverzekeraars

	Ongevallen en ziekte		Motorrijtuigverzekering		Zee-, transport en luchtvaartverzekering		Brand en andere schade aan goederen		Overige branches		Totaal	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
mln euro												
1. Geboekte premies en bijdragen e.r.	7 030	7 962	4 337	4 331	587	610	2 767	2 301	2 343	3 003	17 064	18 207
2. Toename voorziening premies e.r.	-7	-51	35	12	-12	-37	-8	-15	-24	-54	-17	-145
3. Verdiende premies e.r. (1-2)	7 023	7 911	4 372	4 343	575	573	2 759	2 286	2 318	2 949	17 047	18 062
4. Ontvangen bijdragen	2 268	-									2 268	-
5. Toegerekende opbrengst uit beleggingen	66	-	47	-	0	-	28	-	16	-	158	-
6. Niet gerealiseerde winst op beleggingen	2	-	1	-	0	-	2	-	0	-	6	-
7. Overige technische baten e.r.	1 941	108	47	2	34	4	32	6	62	30	2 115	150
8. Toegerekende opbrengst uit beleggingen overgeboekt van niet technische rekening	649	676	254	310	27	31	77	109	148	109	1 154	1 235
9. Geboekte schaden e.r.	13 843	5 762	2 717	2 868	311	319	1 316	1 398	1 147	1 478	19 334	11 825
10. Toename voorziening schaden e.r.	-5 811	-126	80	-81	77	27	71	44	154	17	-5 428	-119
11. Geleden schaden e.r. (9+10)	8 032	5 635	2 797	2 788	388	346	1 386	1 442	1 301	1 495	13 905	11 706
12. Betaalde bijdragen	-2	-									-2	-
13. Wijziging overige technische voorziening e.r.	-28	-31	2	-10	0	1	1	-1	4	-1	-21	-42
14. Winstdeling en kortingen	104	84	16	12	0	0	4	4	10	14	134	115
15. Bedrijfskosten	2 757	1 551	1 281	1 344	155	169	1 091	958	914	1 036	6 198	5 058
16. Beleggingslasten	6	-	2	-	0	-	2	-	0	-	11	-
17. Niet-gerealiseerd verlies op beleggingen	13	-	5	-	0	-	2	-	1	-	21	-
18. Overige technische lasten e.r.	483	75	15	13	12	9	7	5	11	11	530	113
19. Aan niet technische rekening toegerekende opbrengst uit beleggingen	14	-	12	-	0	-	12	-	4	-	42	-
20. Wijziging egalisatievoorziening	-104	0	0	0	0	0	0	0	31	42	-73	42
21. Resultaat technische rekening	670	1 382	591	507	79	82	392	-7	268	491	2 001	2 456

E.r. = eigen rekening.

Bron: CBS.

1.4.4 Vut-fondsen

De Vut-regelingen berusten op een omslagstelsel. De uitkeringen aan ex-werknemers worden betaald met de premies die worden opgebracht door de nog actieve werknemers en de werkgevers. Door de vergrijzing drukken de lasten steeds zwaarder, immers steeds minder actieve werknemers moeten steeds meer uitkeringen financieren. Sinds het midden van de jaren negentig worden Vut-regelingen omgezet in prepensioenregelingen op basis van een kapitaaldeckingsstelsel, waarbij de werknemer individuele rechten opbouwt. De opgebrachte premie wordt belegd en de uitkering wordt uit de belegde middelen betaald.

Tabel 1.15 *Balansen Vut-fondsen (ultimo)*

	2004	2005	2006		2004	2005	2006
Activa	mln euro			Passiva	mln euro		
Girale tegoeden	44	42	38	Eigen vermogen (reserves)	1 577	1 538	981
Deposito's	269	243	247	Voorziening Vut-verplichtingen	1 301	1 285	975
Obligaties	508	522	318	Overige voorzieningen	59	61	45
Aandelen	1 752	1 921	1 044	Leningen op korte termijn	18	37	34
Leningen op lange termijn	52	21	1	Overige schulden	207	285	201
Leningen op korte termijn	193	135	304				
Overige vorderingen	344	322	284				
Totaal	3 163	3 206	2 236	Totaal	3 163	3 206	2 236

Bron: CBS.

Tabel 1.16 *Resultatenrekening Vut-fondsen*

	2004	2005	2006		2004	2005	2006
Lasten	mln euro			Baten	mln euro		
Uitkeringen	2 597	2 861	3 008	Totaal premies	2 408	2 711	2 086
Voorziening VUT-verplichtingen	-155	-16	-310	w.v.			
Administratiekosten	27	28	25	werkgevers	1 328	1 395	1 155
Overige lasten	24	35	12	werknemers	1 072	1 308	929
Saldo	71	-40	-557	overige	8	8	2
				Rente en dividend	145	157	65
				Overige baten	11	0	27
Totaal	2 563	2 868	2 178	Totaal	2 563	2 868	2 178

Bron: CBS.

De uitvoerders van de Vut-regelingen zijn in drie groepen in te delen: 1. regelingen die bij pensioenfondsen zijn ondergebracht; 2. regelingen die rechtstreeks door de bedrijven zelf worden uitgevoerd, en 3. regelingen voor bedrijfstakken die in afzonderlijke stichtingen zijn ondergebracht. Deze laatste groep wordt aangeduid als VUT-fondsen. De bedrijfstakken die gebruik maken van deze VUT-fondsen zijn onder andere de metaalnijverheid, de bouw en de horeca. Daarnaast is er ook een VUT-fonds voor het overheidspersoneel. De tabellen 1.15 en 1.16 geven de balans en de resultatenrekening van de Vut-fondsen.

1.5 Beleggingen

De volgende tabellen geven de netto directe rendementen op beleggingen van levensverzekeraars (tabel 1.17) en schadeverzekeraars (tabel 1.18). Directe opbrengsten zijn zaken als interest op leningen, dividend op aandelen, huuropbrengsten, en dergelijke. Het gaat hier dus niet om gerealiseerde winsten (of verliezen) op verkopen of herwaarderingen ten gevolge van rente- en koersveranderingen, de zogenoemde indirecte opbrengsten. Het totaal van de opbrengsten in deze tabel sluit niet precies aan op de resultatenrekening.

TABEL 1.17

Netto direct rendement op de beleggingen van levensverzekeraars, 2007

	Gemiddeld belegd bedrag	Netto opbrengst	Rendement
	mln euro		%
Terreinen en gebouwen	11 157	764	6,8
Beleggingen in groepsmaatschappijen en deelnemingen	7 633	743	9,7
Aandelen	31 352	1 236	3,9
Obligaties	94 343	4 395	4,7
Belangen in beleggingspools	1 958	27	1,4
Hypothecaire leningen	22 002	1 264	5,7
Andere leningen	6 485	414	6,4
Deposito's bij kredietinstellingen	4 572	48	1,0
Andere financiële beleggingen	11 045	597	5,4
Depots bij verzekeraars	548	38	6,9
Liquide middelen	2 719	131	4,8
Totaal beleggingen risico verzekeraar	193 814	9 656	5,0
Beleggingen voor risico polishouders en spaarkasbeleggingen	97 158	1 691	1,7
Totaal	290 972	11 347	3,9

Bron: CBS.

TABEL 1.18

Netto direct rendement op de beleggingen van schadeverzekeraars, 2007

	Gemiddeld belegd bedrag	Netto-opbrengst	Rendement
	mln euro		%
Terreinen en gebouwen	393	11	2,9
Beleggingen in groepsmij./deeln.	2 215	128	5,8
Aandelen	7 850	224	2,9
Obligaties	22 181	919	4,1
Hypothecaire leningen	311	10	3,3
Andere leningen	690	15	2,2
Deposito's bij kredietinstellingen	897	2	0,3
Andere financ. beleggingen	1 009	26	2,6
Depots bij verzekeraars	98	0	0,3
Liquide middelen	1 485	51	3,4
Totaal	37 127	1 388	3,7

Bron: CBS.

1.6 Analyse

Met de betaling van de verzekeringspremie draagt een verzekeringsnemer de financiële risico's van bepaalde gebeurtenissen over aan de verzekeringsmaatschappij. Hij moet er dan wel op kunnen rekenen dat de verzekeraar aan diens verplichtingen kan voldoen. Met het oog hierop stelt de wet eisen aan de solvabiliteit van de maatschappijen.

Tabel 1.19 geeft een beeld van de mate waarin levensverzekeraars aan de vereiste solvabiliteit voldoen. Het kengetal geeft de verhouding tussen de aanwezige solvabiliteitsmarge en de vereiste solvabiliteitsmarge. Verzekeraars voor wie de ratio uitkomt op minder dan 1,0 voldoen niet aan de solvabiliteitsvereisten.

TABEL 1.19

Levensverzekeraars naar solvabiliteitsratio

	Aantal maatschappijen		
	2005	2006	2007
Solvabiliteitsratio ¹⁾	%		
minder dan 1	0,0	1,5	4,3
1 tot 2	24,0	28,4	40,6
2 tot 3	28,0	35,5	29,0
3 tot 4	22,7	16,4	14,5
4 of meer	25,3	17,9	11,6
Totaal	100	100	100

¹⁾ Aanwezige solvabiliteitsmarge / vereiste solvabiliteitsmarge.

Bron: CBS.

Tabel 1.20 geeft de scores van de levensverzekeraars op vier kengetallen, te weten de rentabiliteit van het eigen vermogen en van het totale vermogen, de solvabiliteit en de omzetgroei.

TABEL 1.20

Kengetallen levensverzekeraars, 2007

Rentabiliteit totaal vermogen	Procentuele verdeling van de markt	Rentabiliteit eigen vermogen	Procentuele verdeling van de markt
	%		%
minder dan 0%	15,9	minder dan 0%	15,9
0 tot 5%	46,4	0 tot 5%	11,6
5 tot 10%	20,3	5 tot 10%	13,0
10 tot 15%	7,2	10 tot 15%	21,7
15% of hoger	10,1	15% of hoger	37,7
Totaal	100	Totaal	100
Marktgemiddelde	4,4	Marktgemiddelde	24,6
Solvabiliteit	Procentuele verdeling van de markt	Omzetgroei	Procentuele verdeling van de markt
	%		%
0 tot 20%	43,5	< 0%	46,9
20 tot 40%	21,7	0 tot 10%	18,8
40 tot 60%	10,1	10 tot 20%	10,9
60 tot 80%	13,0	20 tot 30%	7,8
80% of hoger	11,6	30% of hoger	15,6
Totaal	100	Totaal	100
Marktgemiddelde	17,7	Marktgemiddelde	1,1

Bron: CBS.

Tabel 1.21 geeft per branche een overzicht van het verloop van het schadepercentage. Dit zijn de (bruto) geboekte schaden uitgedrukt als een percentage van de geboekte premies. Dit getal laat zien of de premies voldoende zijn om de schade-uitkeringen te dekken.

TABEL 1.21 *Schadeperscentage schadeverzekeraars per branche*

	2005	2006	2007
	%		
Ongevallen en ziekte	75,6	101,0	71,2
Motorrijtuigenverzekering	68,1	64,0	64,2
Zee, transport en luchtvaart	62,9	67,6	60,4
Brand en andere schade aan goederen	48,8	50,2	63,1
Overige branches	57,2	56,1	50,7
Totaal	68,3	87,0	64,8

Bron: CBS.

TABEL 1.22 *Schadeverzekeraars naar solvabiliteitsratio*

	Aantal maatschappijen		
	2005	2006	2007
	%		
Solvabiliteitsratio ¹⁾	%		
minder dan 1	2,2	1,8	1,8
1 tot 2	14,1	26,6	31,9
2 tot 3	18,9	16,7	23,5
3 tot 4	8,4	11,3	9,7
4 of meer	56,4	43,7	33,2
Totaal	100	100	100

¹⁾ Aanwezige solvabiliteitsmarge / vereiste solvabiliteitsmarge.

Bron: CBS.

TABEL 1.23 *Kengetallen schadeverzekeraars, 2007*

Rentabiliteit totaal vermogen (RTV)	Procentuele verdeling van de markt	Rentabiliteit eigen vermogen (REV)	Procentuele verdeling van de markt
	%		%
minder dan -10%	5,3	minder dan -10%	8,4
-10 tot 0%	12,4	-10 tot 0%	9,3
0 tot 10%	39,8	0 tot 10%	31,9
10 tot 20%	25,7	10 tot 20%	24,8
20% of meer	16,8	20% of meer	25,7
Totaal	100	Totaal	100
Marktgemiddelde	10,2	Marktgemiddelde	14,3

Solvabiliteit	Procentuele verdeling van de markt	Omzetgroei	Procentuele verdeling van de markt
	%		%
minder dan 0%	0,4	minder dan -20%	8,3
0 tot 30%	6,6	-20 tot 0%	29,6
30 tot 60%	33,0	0 tot 10%	37,0
60 tot 90%	47,1	10 tot 20%	12,0
90% of meer	12,8	20% of meer	13,0
Totaal	100	Totaal	100
Marktgemiddelde	57,6	Marktgemiddelde	2,0

Bron: CBS.

De schadepercentages zijn een hulpmiddel bij de beoordeling van de financiële positie en vooruitzichten van de schadeverzekeraars. Dit geldt ook voor de bedrijfseconomische kengetallen die in de tabellen 1.22 en 1.23 worden gepresenteerd.

Tabel 1.22 geeft inzicht in de mate waarin schadeverzekeraars voldoen aan de solvabiliteitsvereisten die de wet voorschrijft. Een verzekeringnemer moet erop kunnen vertrouwen dat de verzekeraar zijn verplichtingen kan nakomen. Als kengetal is genomen de verhouding van de aanwezige solvabiliteitsmarge en de vereiste solvabiliteitsmarge. Verzekeraars met een ratio kleiner dan 1,0 voldoen niet aan de solvabiliteitsvereisten.

De tabel 1.23 geeft frequentieverdelingen van de rentabiliteit, solvabiliteit en omzetgroei van het schadeverzekeringsbedrijf.

1.7 Verzekerd in Europa

De gegevens van het schade- en levensverzekeringsbedrijf in Europa hebben betrekking op alle verzekeringsinstellingen die het particuliere verzekeringsbedrijf mogen uitoefenen, met inbegrip van de professionele herverzekeraars. Niet van alle landen zijn echter gegevens over professionele herverzekeraars bekend. De tabellen zijn ontleend aan gegevens van de OESO en betreffen het referentiejaar 2006. Dit is het meest recente jaar waarover bijna alle gegevens bekend zijn.

TABEL 1.24 Verzekeringsmaatschappijen in de Europese Unie, 2006

	Levensverzekeraars			Schadeverzekeraars			Totaal ¹⁾		
	Binnenlandse ondernemingen		Bijkantoren en filialen van buitenlandse ondernemingen	Binnenlandse ondernemingen		Bijkantoren en filialen van buitenlandse ondernemingen	Binnenlandse ondernemingen		Bijkantoren en filialen van buitenlandse ondernemingen
	totaal	w.v. in handen buitenland		totaal	w.v. in handen buitenland		totaal	w.v. in handen buitenland	
	aantal								
Nederland	70	19	1	237	25	7	307	44	8
België	23		6	62		48	107		55
Denemarken	64	10		120	10		195	22	
Duitsland	288	11	3	274	18	6	602	36	9
Finland	14	0	0	110	0	0	128	0	0
Frankrijk	70	1	0	263	10	0	252	11	0
Griekenland	16		4	41		29	69		33
Hongarije	9	6	0	12	5	7	33	22	7
Ierland	53		10	132		32	185		42
Italië	70	28	19	78	24	53	169	58	78
Luxemburg	53	32	2	26	11	10	337	268	16
Oostenrijk	5	1	0	16	8	2	52	19	2
Polen	31	24	1	33	20	9	65	44	10
Portugal	15	5	8	23	7	21	44	14	31
Slowakije	5	4	0	5	5	0	24	20	0
Spanje	47	0	0	156	16	0	296	28	2
Tsjechië	3	3	3	15	6	11	33	20	
Verenigd Koninkrijk	121			384			524		
Zweden	42	7	5	123	14	20	170	22	25

Van de hierna volgende landen zijn over 2006 (nog) geen cijfers beschikbaar: Estland, Letland, Litouwen, Slovenië, Malta en Cyprus.

¹⁾ Incl. herverzekeraars en combinaties van schade-levensverzekeraars. Niet van alle landen zijn gegevens over professionele herverzekeraars bekend. Aangezien verzekeringsmaatschappijen vestigingen kunnen hebben in verschillende EU-landen is sprake van dubbeltellingen.

Bron: OESO.

De verzekeringsinstellingen zijn verdeeld in drie categorieën:

1. Binnenlandse ondernemingen: instellingen met zetel in het desbetreffende land die rechtspersoon (of natuurlijke persoon) zijn volgens nationaal recht, dus exclusief filialen en bijkantoren van buitenlandse ondernemingen.
2. Instellingen met buitenlandse moeder: de binnenlandse instellingen waarvan de zeggenschap in meerderheid bij een buitenlandse instelling berust.
3. Filialen en bijkantoren van buitenlandse instellingen: instellingen die deel uitmaken van een in een andere lidstaat gevestigde verzekeraar. Dit is een verzekeraar die rechtspersoon is volgens buitenlands recht. Het toezicht op een bijkantoor wordt uitgeoefend in de lidstaat waar de hoofdzetel van de verzekeraar is gevestigd.

Tabel 1.24 geeft een overzicht van het aantal verzekeringsinstellingen in de OESO-landen. In deze tabel zijn vier categorieën verzekeringsinstellingen opgenomen: schade- en levensverzekeraars (beide genoemd), gecombineerde verzekeringsinstellingen en herverzekeringsinstellingen (opgenomen in het totaal). De kolommen 2 en 3 van iedere categorie geven een indruk van de mate van internationale vertegenwoordiging op de binnenlandse verzekeringsmarkt.

Verschillende verzekeringsmarkten

Tabel 1.25 geeft de bedrijfsuitoefening weer van verzekeraars in termen van bruto geboekte premies. Deze bedrijfsuitoefening omvat alle verzekerde risico's, zowel in het binnenland als wereldwijd en inclusief geaccepteerde herverzekering.

De verzekeringsmarkten van de diverse landen verschillen sterk. In Duitsland en Oostenrijk is het aandeel van de schadeverzekeringspremies in de totale premies groter dan

TABEL 1.25

Bruto geboekte verzekeringspremie in de Europese Unie ¹⁾, 2006

	Levensverzekerings- maatschappijen	Schadeverzekerings- maatschappijen	Totaal
	mln euro		
Nederland	25 651	20 033	45 684
België	20 749	8 838	29 587
Duitsland	74 030	147 133	221 163
Finland	2 938	3 282	6 220
Frankrijk	143 639	89 434	233 073
Griekenland	2 294	2 488	4 782
Hongarije	412 678	405 555	818 233
Ierland	29 262	7 253	36 515
Italië	76 816	40 656	117 472
Luxemburg	10 692	1 013	11 705
Oostenrijk	7 069	9 873	16 942
Polen	21 109	16 425	37 534
Portugal	8 592	4 313	12 905
Spanje	25 420	32 154	57 574
Tsjechië	47 233	74 888	122 121
Slowakije	25 349	28 252	53 601
Verenigd Koninkrijk ²⁾	139 453	66 477	205 930
Zweden ²⁾	120 848	101 218	222 066

Van de hierna volgende landen zijn over 2006 (nog) geen cijfers beschikbaar: Denemarken, Estland, Letland, Litouwen, Slovenië, Malta en Cyprus.

¹⁾ Incl. geaccepteerde herverzekering.

²⁾ In nationale valuta.

Bron: OESO.

het aandeel levensverzekeringspremies. Die verschillen komen tot stand door verschillen in de omvang en samenstelling van de bevolking, maar ook door de inrichting van het stelsel van sociale zekerheid. Dit bepaalt voor een belangrijk deel het potentiële premievolume voor particuliere verzekeringen.

TABEL 1.26

Bruto geboekte schadeverzekeringspremie in de Europese Unie naar branche, 2006 ¹⁾

	Motor- rijtuigen	Zee- en luchtvaart	Transport	Brand, natuur- rampen en overige schade	Diverse geldelijke verliezen	Algemene aan- sprakelijk- heid	Ziekte en ongevallen	Overige	Totaal
	mln euro								
Nederland	4 662	721		3 535			7 402	3 712	20 033
België	2 994	20	77	1 815	187	598	2 377	448	8 516
Duitsland	28 166	5 923		55 448	2 325	12 479	38 635	3 895	146 871
Finland	1 196	56	57	657	26	160	765	112	3 029
Frankrijk									90 120
Hongarije	233 234	1 782	3 042	120 595	4 496	17 526	17 625	7 255	405 555
Ierland	2 098	143		1 805		1 509	957	865	7 377
Italië	21 811	532	317	5 555	1 386	3 361	5 154	1 197	39 312
Luxemburg									1 012
Oostenrijk	115	0	941	160	774	2 273	1 444	4 166	9 873
Polen	10 195	153	120	1 820	962	869	984	1 322	16 425
Portugal	1 972	43	31	654	52	85	1 370	106	4 313
Slowakije	18 225	269	631	6 236	338	1 524	957	72	28 252
Spanje	12 157	433	323	2 485	399	1 952	5 968	8 437	32 154
Tsjechië	37 960	384	456	17 874	3 557	9 734	3 337	1 586	74 888
Verenigd Koninkrijk ²⁾	12 846	7 610		14 324	6 708	9 525	7 047	8 417	66 477
Zweden ²⁾									99 674
	%								
Nederland	23	4		18			37	18	100
België	35	0	1	21	2	7	28	6	100
Duitsland	19	4		38	2	8	26	3	100
Finland	39	2	2	22	1	5	25	4	100
Frankrijk									100
Hongarije	58	0	1	30	1	4	4	2	100
Ierland	28	2		24		20	13	13	100
Italië	55	1	1	14	4	9	13	3	100
Luxemburg									100
Oostenrijk	1		10	2	8	23	15	41	100
Polen	62	1	1	11	6	5	6	8	100
Portugal	46	1	1	15	1	2	32	2	100
Slowakije	65	1	2	22	1	5	3	1	100
Spanje	38	1	1	8	1	6	19	26	100
Tsjechië	51	1	1	24	5	13	4	1	100
Verenigd Koninkrijk ²⁾	19	11		22	10	14	11	13	100
Zweden ²⁾									100

Van de hierna volgende landen zijn m.b.t. 2006 (nog) geen cijfers beschikbaar: Denemarken, Griekenland, Cyprus, Estland, Letland, Litouwen, Malta en Slovenië.

¹⁾ Excl. geaccepteerde herverzekering.

²⁾ In nationale valuta.

Bron: OESO.

In tabel 1.26 zijn de bruto geboekte schadeverzekeringspremies gesplitst naar branche. De gegevens geven een indruk van het belang van de verschillende branches in een land.

De drie belangrijkste branches in de Europese Unie zijn in 2006 de motorrijtuigenverzekeringen, brandverzekeringen en ziekte- en ongevallenverzekeringen. Per land verschillen de grootste branches. In Duitsland is de brandverzekering het grootst, in Nederland de branche ziekte- en ongevallen. Italië springt eruit met een grote branche motorrijtuigenverzekering. In het Verenigd Koninkrijk is het belang van iedere branche veel gelijkmatiger verdeeld.

Beursbedrijven keren minder dividend uit in 2008

Nederlandse beursbedrijven hebben in 2008 bijna 18 miljard euro dividend op gewone aandelen uitgekeerd. Daarnaast hebben ze voor ruim 15 miljard euro eigen aandelen ingekocht. De totale uitbetalingen aan aandeelhouders bedroegen ruim 33 miljard euro. In 2007 was dat nog ruim 35 miljard euro.

De aandeelhouders van niet-financiële bedrijven kregen in 2008 een recordbedrag op hun rekening bijgeschreven door dividenden en inkopen van eigen aandelen door beursbedrijven. De niet-financiële bedrijven maakten in 2008 bijna 25 miljard euro over, tegen 23 miljard in 2007. De stijging komt vooral door de dividenduitkeringen. De bedrijven keerden in 2008 ruim 12 miljard dividend uit tegenover 10,7 miljard in 2007. De inkoop van eigen aandelen bleef hetzelfde.

Door de kredietcrisis werden in de tweede helft van 2008 de inkoopprogramma's en dividenduitkeringen verlaagd. Toen is nog maar ruim 2,5 miljard euro overgemaakt naar de aandeelhouders, tegen ruim 7 miljard in dezelfde periode van 2007. De daling in 2008 is voor een deel te verklaren door de beursexit van ABN AMRO. De bank verliet in april de Amsterdamse beurs en heeft in 2008 geen dividend uitgekeerd. (Bron: *Webmagazine* van 4-02-2009).

Huishoudens verliezen veel vermogen door koersdalingen

Nooit eerder leden huishoudens in zo'n korte tijd zo'n groot vermogensverlies door een beursval als in de eerste drie kwartalen van 2008. Zij verloren zowel op hun eigen aandelen- en obligatiebezit als ook indirect op de beleggingen van hun pensioen- en levensverzekeringsreserves.

Eind september 2008 hadden huishoudens 196 miljard euro aan aandelen in bezit. Dat is 43 miljard minder dan eind 2007. De pensioen- en levensverzekeringsreserves namen af van 944 miljard euro eind 2007 tot 850 miljard euro eind derde kwartaal 2008. Ook het obligatiebezit van huishoudens daalde (3 miljard euro). De dalingen zijn vooral waardeverminderingen.

Het totaal aan bezittingen van huishoudens nam in de eerste drie kwartalen van 2008 met 152 miljard euro af. Deze daling is groter dan tijdens de beursval van 2001 en 2002. In die jaren daalden de bezittingen van huishoudens met 43 en 56 miljard euro. Als gevolg van de daling van de bezittingen en de gestaag toenemende schulden, voornamelijk hypotheek, daalde het financieel vermogen van huishoudens in de eerste drie kwartalen van 2008 sterk (173 miljard euro). (Bron: *Webmagazine* van 19-01-2009).

2 Sociale zekerheid

De arbeidsongeschiktheidsregelingen in tabel 2.1 zijn de uitkeringen in het kader van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong), de Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (WAZ) en de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA). De WIA kent twee regelingen: de inkomensvoorziening volledig arbeidsongeschikten (IVA) en de werkhervatting gedeeltelijk arbeidsongeschikten (WGA). De gegevens over de WAO hebben betrekking op alle arbeidsongeschikten die verzekerd zijn (geweest) op grond van de WAO, dus ook personen met een gecombineerde AAW/WAO-uitkering. Het aantal bijstandsuitkeringen zijn de periodiek algemene bijstandsuitkeringen aan thuiswonenden jonger dan 65 jaar in het kader van de Algemene bijstandswet (ABW) en de Wet werk en bijstand (WWB), die per 1 januari 2004 in de plaats is gekomen van de ABW-uitkering.

TABEL 2.1

Uitkeringsontvangers, 31 december

	2005	2006	2007	2008
	x 1 000			
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	899	863	847	838
Wajong-uitkeringen	147	156	167	178
WAO-uitkeringen	700	642	599	561
WAZ-uitkeringen	52	47	43	39
IVA-uitkeringen		4	8	14
WGA-uitkeringen		15	30	46
Werkloosheidsregelingen				
WW	305	249	192	171
AOW-uitkeringen	2 553	2 605	2 644	2 735
Anw-uitkeringen	138	131	123	115
AKW	1 923	1 927	1 928	1 923
Algemene Bijstandswet	355	329	305	292

Bron: CBS.

Tabel 2.2 geeft een indruk van de kenmerken van de arbeidsongeschiktheidsuitkering krachtens de AAW/WAO en de WAO/WAZ/Wajong.

Een overzicht van de sociale uitkeringen in het kader van de sociale zekerheid geeft tabel 2.3. Behalve uitkeringen krachtens de sociale verzekering zijn ook uitkeringen krachtens de sociale voorziening, pensioenuitkeringen, de sociale uitkeringen rechtstreeks door werkgevers en de sociale uitkeringen door het buitenland opgenomen.

De Nederlandsche Bank verzamelt en publiceert in de *Pensioenmonitor* gegevens over aanvullende pensioenregelingen in Nederland. De tabellen 2.4 tot en met 2.6 geven informatie over de pensioenfondsen naar de stand per 1 januari 2008.

Iedereen voor wie gelden bijeen zijn gebracht in een pensioenfonds is een deelnemer in dat fonds. Actieve deelnemers zijn werknemers die momenteel werken en pensioenpremie betalen aan het pensioenfonds. Ook ex-werknemers die ouder zijn dan 40 jaar en met een werkloosheidsuitkering, voor wie de pensioenpremie wordt betaald, behoren

TABEL 2.2

Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen naar een aantal kenmerken, 31 december

	Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen							
			WAO-uitkeringen		Wajong-uitkeringen		WAZ-uitkeringen	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
	x 1 000							
Totaal	808	778	599	561	167	178	43	39
Man	443	423	321	297	92	99	29	26
Vrouw	365	355	278	264	74	79	13	12
Mate van arbeidsongeschiktheid								
Gedeeltelijk (minder dan 80%)	213	196	194	178	3	3	16	14
Volledig (meer dan 80%)	594	582	405	383	163	175	27	24
Leeftijd								
15 tot 25 jaar	44	49	1	0	44	49		
25 tot 35 jaar	62	61	21	17	40	43	0	0
35 tot 45 jaar	123	115	83	76	37	37	3	2
45 tot 55 jaar	212	197	174	159	29	30	9	8
55 tot 65 jaar	364	350	317	305	17	18	30	27
Uitkeringsduur								
5 jaar en korter	182	147	119	80	51	59	12	8
6-15 jaar	364	369	299	302	44	47	21	20
16 jaar en langer	262	262	180	179	71	73	10	10

Bron: CBS.

TABEL 2.3

Sociale uitkeringen

	2005	2006	2007*
	mln euro		
Sociale uitkeringen in geld, totaal	89 743	94 626	96 708
Uitkeringen wettel. sociale verzekering w.v.	40 027	39 893	40 261
Wet Werk, Inkomen Arbeidsvermogen (WIA)	6 630	6 781	7 320
Arbeidsongeschiktheidskas (AOK)	2 079	1 320	936
Wet Arbeidson. Verz. Zelfstandigen (WAZ)	474	441	395
Algemene Ouderdomswet (AOW)	23 369	24 169	25 198
Algemene Nabestaandenwet (ANW)	1 367	1 321	1 265
Werkloosheidswet (WW)	5 711	5 458	4 750
Uitvoeringsfonds Overheid (UFO)	397	403	397
Uitkeringen sociale voorziening w.v.	11 181	13 952	14 169
Uitkeringen oorlogsslachtoffers 1940-1945	353	346	347
Wet arbeidsong. jonggehandic. (Wajong)	1 419	1 525	1 670
Wetten oudere enz. IOAW en IOAZ	171	126	112
Algemene Kinderbijslagwet (AKW)	3 191	3 263	3 358
Premies koopwoningen	26	22	16
Studiebeurzen	792	968	786
Algemene Bijstandswet (in geld) (ABW)	4 330	4 220	3 949
Toeslagenwet (TW)	331	372	333
Zorgtoeslag	-	2 503	2 702
Overige	568	607	896
Pensioenuitkeringen w.v.	26 128	30 676	31 916
Bedrijfspensioenfondsen	11 760	13 728	15 085
Ondernemingspensioenfondsen	5 461	7 100	6 585
Overige pensioenfondsen (incl. VUT-fondsen)	2 790	3 086	2 965
Levensverzekeringmaatschappijen	6 117	6 762	7 281
Overige particuliere sociale uitkeringen	1 471	43	20
Soc. uitkeringen rechtstreeks door werkgevers	10 706	9 820	10 108
Sociale uitkeringen door het buitenland	230	242	234

Bron: CBS.

tot de actieve deelnemers. Slapers waren in het verleden actieve deelnemers, maar zijn door vertrek naar een andere werkgever niet meer als actieve deelnemers aangesloten. Slapers behouden hun opgebouwde rechten bij het pensioenfonds tot het moment dat zij hun opgebouwde rechten overdragen naar hun nieuwe pensioenfonds of tot de opgebouwde rechten tot uitkering komen. Pensioen- of uitkeringstrekkers zijn personen die op grond van een pensioenregeling een pensioenuitkering krijgen.

Er zijn twee financieringsmodellen voor pensioenfonds. De vaste uitkeringsregeling (*defined benefit*) en de beschikbare premieregeling (*defined contribution*). Van beide soorten regelingen bestaan ook weer varianten (tabel 7.4). Bij een vaste uitkeringsregeling garandeert het pensioenfonds een bepaalde uitkering gebaseerd op het laatst verdiende of het gemiddeld verdiende salaris. Hiervan wordt afgeleid hoeveel premie er moet worden betaald. Een beschikbare premieregeling gaat uit van de ingelegde premies en leidt daaruit af hoe hoog de uitkering zal zijn. Bij de beschikbare premieregeling kan de deelnemer zelf bepalen (binnen bepaalde randvoorwaarden) hoe de premie wordt belegd en draagt daarom ook zelf de beleggingsrisico's.

Pensioenregelingen kennen verschillende soorten uitkeringen. De uitkering kan een ouderdomspensioen zijn, een nabestaandenpensioen (weduwe-, weduwnaars-, partner- of wezenpensioen) of een invaliditeitspensioen. Tabel 2.5 geeft hier een overzicht van.

Tabel 2.4 *Typen pensioenovereenkomsten, 2008*

	Pensioen- fondsen	Deelnemers	Technische voorziening	Premies	Uitkeringen
	%				
Uitkeringsovereenkomst					
Eindloon	13,6	1,2	3,6	1,9	5,7
Middelloon	53,9	87,1	83,9	84,8	80,4
Combinatie van eind-middelloon	2,6	1,2	3,2	5,8	3,5
Vaste bedragen	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0
Anders	0,9	0,5	0,2	0,6	0,1
Premieovereenkomst	8,6	4,9	1,1	1,1	1,2
Kapitaalovereenkomst	1,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Combinatie van overeenkomsten	13,0	3,4	7,5	5,2	8,4
Overig	5,7	1,6	0,4	0,5	0,8
	abs.	x 1 000	mln euro		
Totaal	545	5 972	444 924	21 451	16 973

Bron: DNB, Pensioenmonitor.

Tabel 2.5 *Soorten pensioen, 2008*

	Pensioenfondsen*	Deelnemers**
	%	
Ouderdomspensioen	91,7	98,6
Partnerpensioen	90,5	94,8
Wezenpensioen	90,5	94,8
Arbeidsongeschiktheidspensioen	51,9	70,2
Tijdelijk ouderdomspensioen	20,2	27,4
Tijdelijk nabestaandenpensioen	51,4	72,6
Overbruggingspensioen	12,5	5,5
	abs.	x 1 000
Totaal	545	5 972

* Pensioenfondsen kunnen meerdere soorten pensioen aanbieden.

** Een deelnemer kan voor meerdere soorten pensioen premie betalen.

Bron: DNB, Pensioenmonitor.

Tabel 2.6 geeft een overzicht van het aantal actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden dat bij pensioenfondsen is aangesloten.

De actieve deelnemers zijn personen die bij pensioenfondsen pensioenrechten opbouwen. Over het algemeen betalen zij en hun werkgevers premie. Een deel van de actieve deelnemers is vrijgesteld van premiebetaling vanwege arbeidsongeschiktheid, deze zijn apart genoemd, maar zijn daarnaast ook opgenomen in de deelnemersaantallen. Datzelfde geldt voor deelnemers met een deeltijdpensioen.

Gewezen deelnemers bouwen geen pensioenaanspraken meer op, omdat de dienstbetrekking bij de werkgever is beëindigd, maar ontvangen ook nog geen pensioenuitkering. Zij hebben wel pensioenaanspraken bij het pensioenfonds.

De pensioengerechtigden zijn alle personen die van het pensioenfonds een pensioenuitkering ontvangen, ongeacht of dit een ouderdoms-, arbeidsongeschiktheids-, partner- of wezenpensioen betreft.

Een persoon kan bij meer dan één pensioenfonds pensioenaanspraken opbouwen respectievelijk hebben opgebouwd en door meer dan één pensioenfonds als (gewezen) deelnemer gerapporteerd worden. Deelnemers worden uitgedrukt in het aantal natuurlijke personen. Dit betekent dat een deeltijdmedewerker als één persoon meetelt. Hetzelfde doet zich voor bij de pensioengerechtigden; een persoon kan van meerdere pensioenfondsen een pensioenuitkering ontvangen. Dit heeft tot gevolg dat de tabel gewezen deelnemers dubbeltellingen bevat.

Tabel 2.6

Actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden, 2007

	Mannen	Vrouwen	Totaal
Actieve deelnemers			
Deelnemers	2 987 843	2 692 975	5 680 818
Deelnemers vrijgesteld van premiebetaling wegens arbeidsongeschiktheid	132 575	115 816	248 391
Deelnemers met een deeltijdpensioen	8 666	3 896	12 562
Gewezen deelnemers	5 356 572	3 533 446	8 890 018
Pensioengerechtigden			
Ouderdomspensioen	1 222 150	417 947	1 640 097
Arbeitsongeschiktheidspensioen	88 750	84 184	172 934
Partnerpensioenen	50 961	659 620	710 581
Wezenpensioenen			38 227

Bron: DNB, Pensioenmonitor.

Tabel 2.7

Leeftijd deelnemers pensioenfondsen, 2007

	Deelnemers	Gewezen deelnemers	Pensioengerechtigden
Leeftijd			
jonger dan 20 jaar	73 364	25 826	29 998
20-25 jaar	472 836	379 077	7 014
25-30 jaar	616 246	773 972	1 862
30-35 jaar	626 835	874 910	3 880
35-40 jaar	759 912	1 175 928	10 363
40-45 jaar	787 728	1 279 653	19 341
45-50 jaar	787 423	1 205 001	33 373
50-55 jaar	718 161	1 083 237	55 351
55-60 jaar	631 134	1 089 266	134 846
60-65 jaar	383 988	960 157	240 993
65-70 jaar	2 054	100 944	626 841
70-75 jaar	2	6 458	485 209
75-80 jaar	0	1 384	396 170
80-85 jaar	0	371	285 917
85-90 jaar	0	16	160 204
90-95 jaar	0	5	55 088
95 jaar en ouder	0	1	12 520

Bron: DNB, Pensioenmonitor.

Nabestaandenwet stroomt leeg

In september 2008 zijn 118 duizend uitkeringen verstrekt in het kader van de Algemene nabestaandenwet (Anw), 8 duizend minder dan een jaar eerder. Het aantal Anw-uitkeringen daalt al twaalf jaar achtereen met gemiddeld 600 per maand. Dit komt door de scherpe toegangsregels.

Nieuwe uitkeringen in de Anw gaan voor 60 procent naar personen van 55 tot 65 jaar. Het grootste deel hiervan is geboren vóór 1950. Mensen die geboren zijn voor 1 januari 1950 komen sowieso in aanmerking voor de Anw. Deze groep personen wordt echter steeds kleiner, waardoor het aantal nieuwe gevallen gestaag daalt. Van de personen die de Anw-regeling verlaten, doet 72 procent dit vanwege het bereiken van de pensioenge-rechtigde leeftijd. Deze mensen krijgen dan AOW en verliezen hierdoor hun aanspraak op de Anw.

Een beperkt deel van de Anw-uitkeringen betreft halfwees- en weesuitkeringen. Deze uitkeringen aan kinderen tot 18 jaar vormen respectievelijk 12 procent en 1 procent van het totaal aantal uitkeringen. Slechts 17 procent van alle Anw-uitkeringen gaat naar personen jonger dan 55 jaar. Driekwart van alle nabestaanden is vrouw. (Bron: *Webmagazine* van 17-11-2008).

Kwart miljoen kinderen afhankelijk van de bijstand

In 2007 behoorde ruim 7 procent van de kinderen tot 18 jaar tot een huishouden dat minstens een maand afhankelijk was van de bijstand. Het gaat om iets meer dan 250 duizend kinderen. Kinderen tot 5 jaar waren iets minder vaak afhankelijk van de bijstand dan oudere kinderen.

Niet-westers allochtone kinderen leven vaker van de bijstand dan gemiddeld. Ongeveer 30 procent van de Marokkaanse, Antilliaanse of overige niet-westerse kinderen behoorde in 2007 tot een huishouden met een bijstandsuitkering. Van de Turkse en Surinaamse kinderen was dat circa 20 procent, van de autochtone kinderen iets meer dan 3 procent. Een reden voor de verschillen is dat er relatief meer bijstandsuitkeringen worden verstrekt aan niet-westerse allochtonen, waar ook het aantal bijstandafhankelijke kinderen per gezin vaak groter is dan bij autochtonen.

In de vier grootste gemeenten leven kinderen duidelijk vaker van de bijstand dan in de overige gemeenten. Bijna een kwart van de Rotterdamse kinderen tot 18 jaar en bijna een vijfde van de Amsterdamse kinderen leefden in 2007 van een bijstandsuitkering. In de vier grote steden wonen naar verhouding ook meer allochtone kinderen dan in de overige gemeenten. (Bron: *Webmagazine* van 17-11-2008).

Aantal nieuwe arbeidsongeschiktheidsuitkeringen stijgt licht

Het aantal nieuwe arbeidsongeschiktheidsuitkeringen in het kader van de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) neemt langzaam toe. In de eerste helft van 2008 zijn 12 duizend nieuwe WIA-uitkeringen verstrekt. Dat waren er in dezelfde periode in 2006 en 2007 9 duizend en 11 duizend. Medio 2008 zijn 49 duizend WIA-uitkeringen verstrekt: 11 duizend aan volledig arbeidsongeschikten en bijna 38 duizend aan gedeeltelijk arbeidsongeschikten.

Ruim 60 procent van de WIA-uitkeringen wordt verstrekt aan arbeidsongeschikten van 45 jaar of ouder. Zij zijn vaker dan jongeren volledig en duurzaam arbeidsongeschikt. Ongeveer de helft van alle volledig en duurzaam arbeidsongeschikten (IVA) is 55 jaar of ouder. Bij de gedeeltelijk of niet-duurzaam arbeidsongeschikten vormen de 45-54-jarigen de grootste groep.

Er zijn net zoveel mannen als vrouwen met een WIA-uitkering, ruim 24 duizend. Van de volledig en duurzaam arbeidsongeschikten is 58 procent man. Onder de gedeeltelijk arbeidsongeschikten zijn de vrouwen met 52 procent in de meerderheid. In de oudste leeftijdscategorie (55-64 jaar) vallen aanzienlijk meer mannen dan vrouwen. (Bron: *Webmagazine* van 25-02-2009).

3 Bevolking en huishouden

3.1 Bevolking

Omvang en samenstelling

In 2008 kreeg Nederland er per saldo ruim 81 duizend inwoners bij, 34 duizend meer dan in 2007. De sterk gestegen bevolkingsgroei komt vooral doordat zich fors meer mensen in Nederland vestigden en doordat vertrek uit Nederland is gedaald. Deze toename was

TABEL 3.1

Bevolkingsomvang en leeftijdsopbouw, 1 januari

	Totaal	0–19 jaar	20–64 jaar	65 jaar of ouder	0–19 jaar	20–64 jaar	65 jaar of ouder
	x 1 000				%		
2009	16 481	3 935	10 073	2 473	24	61	15
2020	17 014	3 753	9 901	3 360	22	58	20
2030	17 380	3 723	9 556	4 102	21	55	24
2040	17 474	3 797	9 194	4 482	22	53	26
2050	17 343	3 747	9 347	4 249	22	54	24

Bron: CBS, Bevolkingsprognose 2009–2050.

TABEL 3.2

Bevolking naar leeftijd, geslacht en burgerlijke staat, 1 januari 2008

	Totale bevolking		Ongehuwd		Gehuwd ¹⁾		Verweduwd		Gescheiden	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
	x 1 000									
0 tot 10 jaar	1 001	956	1 001	956						
10 tot 20 jaar	1 014	969	1 014	968	0	1			0	0
20 tot 30 jaar	990	977	896	788	90	179	0	0	4	10
30 tot 40 jaar	1 154	1 146	572	419	531	642	1	3	49	82
40 tot 50 jaar	1 291	1 265	318	223	834	857	5	15	133	170
50 tot 60 jaar	1 124	1 108	147	99	822	799	17	48	137	161
60 tot 70 jaar	855	865	58	42	679	601	35	118	83	104
70 tot 80 jaar	481	593	27	33	370	292	53	223	31	45
80 tot 90 jaar	184	349	8	25	117	72	51	235	7	16
90 jaar of ouder	18	65	1	6	7	3	10	54	0	2
Totaal	8 112	8 293	4 042	3 560	3 452	3 446	173	697	445	591
	%									
0 tot 10 jaar	100	100	100	100						
10 tot 20 jaar	100	100	100	100	0	0				
20 tot 30 jaar	100	100	90	81	9	18	0	0	0	1
30 tot 40 jaar	100	100	50	37	46	56	0	0	4	7
40 tot 50 jaar	100	100	25	18	65	68	0	1	10	13
50 tot 60 jaar	100	100	13	9	73	72	2	4	12	15
60 tot 70 jaar	100	100	7	5	79	69	4	14	10	12
70 tot 80 jaar	100	100	6	5	77	49	11	38	6	8
80 tot 90 jaar	100	100	4	7	64	21	28	67	4	5
90 jaar of ouder	100	100	4	9	37	4	56	83	3	4
Totaal	100	100	50	43	43	42	2	8	5	7

¹⁾ Inclusief geregistreerd partnerschap.

Bron: CBS.

bijna twee keer zo sterk als in het voorgaande jaar. Nederland telde per 1 januari 2009 bijna 16,5 miljoen inwoners. De Nederlandse bevolking zal naar verwachting de komende dertig jaar nog toenemen, tot 17,3 miljoen in 2050.

De immigratie bereikte met bijna 143 duizend mensen een recordhoogte. In de eerste drie kwartalen van 2008 nam vooral het aantal arbeidsmigranten uit de Europese Unie toe. De hoge instroom hangt samen met de tot voor kort heersende periode van hoogconjunctuur. De emigratie daalde het afgelopen jaar juist van 123 duizend naar 116 duizend personen. De daling deed zich, met een enkele uitzondering, over de hele linie voor. Het aantal Polen, Roemenen en Bulgaren dat emigreerde liet daarentegen een stijging zien. Ook de stijging van het aantal geboorten droeg bij aan de snelle bevolkingsgroei. In 2008 zijn bijna 185 duizend kinderen geboren, ruim 3 duizend meer dan in het voorgaande jaar.

De samenstelling van de bevolking verandert sterk. De vergrijzing zal rond 2040 een hoogtepunt bereiken. Een kwart van de bevolking is dan 65 jaar of ouder. Naar verwachting zal het aantal allochtonen toenemen tot 5,0 miljoen in 2050: 3 miljoen niet-westerse en 2 miljoen westerse allochtonen. Al binnen enkele jaren is de tweede generatie, die hier is geboren, groter dan de eerste generatie. (tabel 3.4)

TABEL 3.3

Bevolking naar herkomstgroepering en generatie, 1 januari 2009

	Totaal		
		1e generatie	2e generatie
	x 1 000		
Totaal	16 487		
Autochtonen	13 197		
Allochtonen	3 290	1 665	1 625
w.v. uit			
Niet-westers totaal	1 810	1 035	774
Westers totaal	1 480	629	851
EU-landen	1 399	665	734
Turkije	342	167	175
Suriname	134	80	55
Marokko	339	185	154
Nederlandse Antillen en Aruba	378	196	183
Overig niet-westers	617	408	208

Bron: CBS.

TABEL 3.4

Autochtonen en allochtonen naar herkomstgroepering, 1 januari

	Totaal	Autochtonen	Allochtonen	w.v.			
				niet-westers	westers	1e generatie	2e generatie
	x 1 000						
2009	16 481	13 200	3 281	1 803	1 478	1 659	1 623
2020	17 014	13 222	3 791	2 164	1 628	1 872	1 920
2030	17 380	13 143	4 238	2 483	1 755	2 076	2 162
2040	17 474	12 841	4 633	2 755	1 878	2 240	2 393
2050	17 343	12 366	4 977	2 979	1 998	2 354	2 623
	% van bevolking						
2009		80,1	19,9	8,8	10,6	9,8	9,6
2020		77,7	22,3	9,5	12,2	10,5	11,2
2030		75,6	24,4	10,2	13,4	11,4	12,2
2040		73,5	26,5	11,2	14,7	12,4	13,5
2050		71,3	28,7	12,5	16,0	13,6	15,0

Bron: CBS, Allochtonenprognose 2009–2050.

Sterfte

De cijfers over sterfte (tabellen 3.5 en 3.6) betreffen het (verwachte) aantal sterfgevallen. In alle leeftijdsgroepen overlijden naar verhouding meer mannen dan vrouwen. Tabel 3.6 laat zien hoeveel partners alleen achterblijven na een sterfgeval. Het aantal vrouwen dat alleen achterblijft is twee- tot driemaal groter dan het aantal mannelijke partners dat achterblijft.

TABEL 3.5 *Overledenen naar leeftijd ¹⁾ en geslacht*

Leeftijd	2007		2008	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
abs.				
0 tot 5 jaar	519	363	456	389
5 tot 10 jaar	44	44	40	36
10 tot 15 jaar	53	57	56	46
15 tot 20 jaar	172	81	145	78
20 tot 25 jaar	245	114	237	107
25 tot 30 jaar	235	118	244	135
30 tot 35 jaar	322	201	303	170
35 tot 40 jaar	570	363	549	364
40 tot 45 jaar	803	651	897	643
45 tot 50 jaar	1 369	1 120	1 379	1 143
50 tot 55 jaar	2 075	1 681	2 222	1 697
55 tot 60 jaar	3 597	2 410	3 404	2 412
60 tot 65 jaar	4 910	3 111	5 119	3 424
65 tot 70 jaar	6 041	3 655	5 937	3 692
70 tot 75 jaar	8 084	5 220	7 812	5 185
75 tot 80 jaar	10 733	8 345	10 614	8 231
80 tot 85 jaar	11 373	12 347	11 335	12 480
85 tot 90 jaar	8 658	14 039	9 008	14 778
90 tot 95 jaar	3 951	9 981	4 012	10 478
95 jaar of ouder	1 043	4 324	1 133	4 746
Totaal	64 797	68 225	64 902	70 234
	per 1 000 mannen resp. vrouwen in iedere leeftijdsgroep			
0 tot 5 jaar	1,0	0,8	0,9	0,8
5 tot 10 jaar	0,1	0,1	0,1	0,1
10 tot 15 jaar	0,1	0,1	0,1	0,1
15 tot 20 jaar	0,3	0,2	0,3	0,2
20 tot 25 jaar	0,5	0,2	0,5	0,2
25 tot 30 jaar	0,5	0,2	0,5	0,3
30 tot 35 jaar	0,6	0,4	0,6	0,3
35 tot 40 jaar	0,9	0,6	0,9	0,6
40 tot 45 jaar	1,2	1,0	1,4	1,0
45 tot 50 jaar	2,2	1,8	2,2	1,8
50 tot 55 jaar	3,6	3,0	3,9	3,0
55 tot 60 jaar	6,4	4,4	6,2	4,5
60 tot 65 jaar	10,6	6,8	10,3	6,9
65 tot 70 jaar	17,5	10,1	16,7	10,0
70 tot 75 jaar	29,8	16,6	28,5	16,5
75 tot 80 jaar	53,5	30,4	51,4	29,6
80 tot 85 jaar	92,4	57,1	90,2	57,7
85 tot 90 jaar	159,8	110,8	155,9	111,7
90 tot 95 jaar	262,6	197,4	257,8	202,4
95 jaar of ouder	404,4	342,1	414,3	355,0
Totaal	8,0	8,3	8,0	8,5

¹⁾ Leeftijd is bepaald als het verschil tussen het kalenderjaar van overlijden en het geboortjaar.

Bron: CBS.

TABEL 3.6

Verweduwen naar geslacht en leeftijd

	2005	2006	2007
Mannen	abs.		
Totaal	17 660	17 252	17 152
Jonger dan 20 jaar	–	–	–
20–29 jaar	18	19	16
30–39 jaar	212	230	168
40–49 jaar	881	754	726
50–59 jaar	2 242	2 176	2 028
60–69 jaar	3 374	3 490	3 646
70–79 jaar	5 274	5 029	4 998
80–89 jaar	4 859	4 795	4 770
90 jaar en ouder	800	759	800
Totaal	5	5	5
Jonger dan 20 jaar	–	–	–
20–29 jaar	0	0	0
30–39 jaar	0	0	0
40–49 jaar	1	1	1
50–59 jaar	3	3	2
60–69 jaar	6	6	6
70–79 jaar	15	14	14
80–89 jaar	47	44	42
90 jaar en ouder	134	123	124
Vrouwen			
Totaal	38 613	37 889	37 604
Jonger dan 20 jaar	–	1	–
20–29 jaar	88	85	76
30–39 jaar	507	480	457
40–49 jaar	1 749	1 635	1 575
50–59 jaar	4 762	4 594	4 309
60–69 jaar	8 904	8 881	9 017
70–79 jaar	13 738	13 308	12 897
80–89 jaar	8 206	8 282	8 573
90 jaar en ouder	659	623	700
Totaal	11	11	11
Jonger dan 20 jaar	–	1	–
20–29 jaar	0	0	0
30–39 jaar	1	1	1
40–49 jaar	2	2	2
50–59 jaar	6	6	5
60–69 jaar	17	17	16
70–79 jaar	50	48	45
80–89 jaar	128	124	123
90 jaar en ouder	279	256	277

Bron: CBS.

Overlevingstafels

Overlevingstafels laten zien hoeveel jongens, respectievelijk meisjes uit een groep van 100 000 nuljarigen de leeftijd van 0,5 jaar, 1,5 jaar, 2,5 jaar enz. zullen bereiken. Tevens kan worden afgelezen hoe oud deze kinderen gemiddeld zullen worden. Een pasgeboren jongetje zal op basis van de tafel van tabel 3.7 gemiddeld 78,01 jaar oud worden. Degenen die niet voor hun vijfde jaar overlijden, hebben op leeftijd 5,5 jaar nog 72,94 jaar voor de boeg. Zij zullen dan gemiddeld $5,5 + 72,94 = 78,44$ jaar oud worden. Voor de mannen die op leeftijd 80,5 nog in leven zijn, bedraagt de resterende levensverwachting 7,03 jaar. Zij zullen gemiddeld 87,53 jaar oud worden. De levensverwachting van vrouwen bij geboorte is thans 82,31 jaar. (tabel 3.7)

TABEL 3.7

Overlevingstafels voor mannen en vrouwen naar leeftijd, 2007

	Sterftekans	Levenden	Overledenen	Levensverwachting
	per 100 000	abs.		jaren
<i>Mannen</i>				
0 jaar	0,00427	100 000	427	78,01
5,5 jaar	0,00011	99 438	11	72,94
10,5 jaar	0,00002	99 401	2	67,97
15,5 jaar	0,00022	99 342	22	63,01
20,5 jaar	0,00055	99 155	54	58,12
25,5 jaar	0,00043	98 925	43	53,25
30,5 jaar	0,00061	98 666	60	48,38
35,5 jaar	0,00086	98 361	84	43,53
40,5 jaar	0,00115	97 906	113	38,72
45,5 jaar	0,00190	97 298	185	33,94
50,5 jaar	0,00304	96 177	292	29,31
55,5 jaar	0,00507	94 334	479	24,83
60,5 jaar	0,00853	91 208	778	20,58
65,5 jaar	0,01529	86 323	1 320	16,60
70,5 jaar	0,02490	78 756	1 961	12,93
75,5 jaar	0,04441	67 235	2 986	9,69
80,5 jaar	0,07412	50 595	3 750	7,03
85,5 jaar	0,12503	30 731	3 842	4,93
90,5 jaar	0,21099	12 919	2 726	3,43
95,5 jaar	0,31180	3 165	987	2,46
98,5 jaar	0,39298	1 013	398	2,04
<i>Vrouwen</i>				
0 jaar	0,00310	100 000	310	82,31
5,5 jaar	0,00009	99 593	9	77,14
10,5 jaar	0,00009	99 544	8	72,18
15,5 jaar	0,00014	99 485	14	67,22
20,5 jaar	0,00024	99 389	23	62,28
25,5 jaar	0,00020	99 289	20	57,34
30,5 jaar	0,00038	99 157	38	52,42
35,5 jaar	0,00049	98 954	48	47,52
40,5 jaar	0,00085	98 667	84	42,65
45,5 jaar	0,00142	98 144	139	37,86
50,5 jaar	0,00260	97 202	252	33,20
55,5 jaar	0,00378	95 694	362	28,68
60,5 jaar	0,00612	93 518	572	24,29
65,5 jaar	0,00849	90 405	768	20,04
70,5 jaar	0,01295	85 736	1 110	15,98
75,5 jaar	0,02425	78 419	1 901	12,22
80,5 jaar	0,04512	66 731	3 011	8,89
85,5 jaar	0,08779	48 834	4 287	6,17
90,5 jaar	0,15937	26 743	4 262	4,19
95,5 jaar	0,25373	8 989	2 281	2,92
98,5 jaar	0,34408	3 478	1 197	2,41

3.2 Huishouden

Samenstelling en omvang

Particuliere huishoudens bestaan uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte zijn gehuisvest en zelf in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien. Er zijn vier typen particulier huishouden:

1. eenpersoonshuishoudens;
2. samenwonende paren: personen die – al dan niet gehuwd of in geregistreerd partnerschap – een gemeenschappelijke huishouding voeren met een vaste partner;
3. eenouderhuishoudens: personen die met kinderen maar zonder vaste partner wonen;
4. overigen: samenwonende personen zonder vaste partner en de bij het huishouden inwonende personen.

Het aantal huishoudens zal naar verwachting toenemen van 7,3 miljoen in 2009 tot 8,1 miljoen in 2040 en 8,0 miljoen in 2050. Die toename komt vooral van de stijging van het aantal alleenstaanden. Hun aantal zal tot 2040 met bijna een miljoen groeien tot 3,5 miljoen. Het aantal paren zal weinig veranderen, al zullen gehuwde paren steeds meer plaats maken voor ongehuwde stellen. Het aantal eenouderhuishoudens zal sterk blijven toenemen. Het gemiddelde aantal personen per huishouden zal dalen van 2,26 personen (2009) tot 2,06 personen (2050). (tabellen 3.8 en 3.9)

TABEL 3.8

Huishoudens naar type, 1 januari

	Eenpersoons- huishouden	Meerpersoonshuishouden			Totaal	Gemiddelde huishoudens- grootte ¹⁾
		met paar	met éénouder	overig		
	x 1 000					abs.
2000	2 272	4 098	384	46	6 801	2,30
2009	2 642	4 130	474	49	7 296	2,26
2020	3 103	4 174	491	52	7 821	2,12
2030	3 401	4 160	480	53	8 094	2,07
2040	3 519	4 053	484	53	8 109	2,06
2050	3 518	3 977	487	53	8 035	2,06

¹⁾ Exclusief bevolking in instellingen.

Bron: CBS, Huishoudensprognose 2007–2050.

TABEL 3.9

Huishoudens naar type, 1 januari

		Een- persoons- huishouden	Meerpersoonshuishouden			Totaal
			met paar	met éénouder	overig	
		x 1 000				
Alle huishoudens	2009	2 642	4 130	474	49	7 296
	2050	3 518	3 977	487	53	8 035
Autochtone huishoudens	2009	2 056	3 420	315	27	5 819
	2050	2 430	2 838	266	27	5 559
Allochtone huishoudens	2009	586	710	159	22	1 477
	2050	1 089	1 140	221	26	2 476
w.v.						
westers	2009	303	386	53	8	750
	2050	483	495	73	11	1 062
niet-westers	2009	283	324	106	14	727
	2050	606	645	148	15	1 414

Bron: CBS.

Levensverwachting snel toegenomen

De levensverwachting van pasgeboren meisjes bedroeg in 2007 vorig jaar 82,3 jaar. Dat is 4,3 jaar hoger dan van jongens, die naar verwachting 78,0 jaar oud worden.

Sinds 1980 is het verschil in levensverwachting tussen de seksen kleiner geworden. Mannen boekten vanaf 1980 een winst van 5,5 jaar, vrouwen werden gemiddeld 3,1 jaar ouder. Vooral sinds 2002 is sprake van een gunstige ontwikkeling. Ondanks de vergrijzing is vanaf 2002 het aantal sterfgevallen ieder jaar gedaald. Niet eerder was er in Nederland zo'n lange periode van dalende sterfte. In 2007 was het aantal sterfgevallen ruim 9 duizend (bijna 7 procent) lager dan in 2002.

De sterftedaling heeft zich bij vrijwel alle leeftijdsgroepen voorgedaan, maar was het meest opvallend onder de zeventigers. In 2007 was het aantal overleden zeventigers ruim 5 duizend (bijna 13 procent) kleiner dan in 2002. Deze afname is voor een groot deel het gevolg van het verminderde risico om aan een hart- of vaatziekte te overlijden.

In recente jaren is het overlijdensrisico van zowel mannen als vrouwen sterk gedaald. Bij mannen was deze daling tussen ongeveer 50- en 80-jarige leeftijd sterker dan bij vrouwen. Op de allerhoogste leeftijden hebben vrouwen echter meer winst geboekt. (Bron: *Webmagazine* van 28-07-2008).

Uitstel moederschap leidde niet altijd tot meer afstel

Hoogopgeleide vrouwen worden op latere leeftijd moeder dan vrouwen met een middelbare of lage opleiding. Dat is al generaties lang zo. Vooral hoogopgeleiden zijn het moederschap steeds verder gaan uitstellen. Dat heeft echter niet tot meer afstel geleid.

Het verschil in leeftijd bij de geboorte van het eerste kind tussen laag- en hoogopgeleide vrouwen is groter geworden. Hoogopgeleide vrouwen geboren tussen 1960 en 1964 waren gemiddeld 31 jaar oud bij de geboorte van hun eerste kind. Dat is driënhalf jaar ouder dan hoogopgeleiden die zijn geboren in de periode 1945–1949. Bij laagopgeleide vrouwen nam de gemiddelde leeftijd veel minder sterk toe, van bijna 24 jaar in de oudere generatie tot 25,5 jaar in de jongere generatie.

Dat zowel laat moederschap als kinderloosheid het meest voorkomt bij hoogopgeleide vrouwen, komt doordat zij vaker dan laagopgeleiden werk hebben en voor hun carrière kiezen. Ook hebben zij meer moeite met het vinden van een geschikte partner. Het aantal hoogopgeleide vrouwen in Nederland is bovendien toegenomen. (Bron: *Webmagazine* van 7-07-2008).

Minder vrouwen aan de pil

Bijna zeven van de tien vrouwen tussen 18 en 45 jaar gebruikten in 2008 een voorbehoedsmiddel. Van hen slikte 40 procent de pil. In 1998 was dat nog bijna 50 procent. Tien procent van de vrouwen is gesteriliseerd of heeft een partner die gesteriliseerd is, 9 procent van de vrouwen gebruikte een condoom, 8 procent een spiraaltje.

Tussen 1998 en 2008 is het pilgebruik wel gedaald, het meest onder vrouwen van 25–39 jaar. Deze daling hangt onder meer samen met de gestegen leeftijd waarop vrouwen kinderen krijgen. Onder vrouwen van 18–24 jaar is het gebruik van de pil hoog. Twee derde van de jonge vrouwen slikte in 2008 de pil.

Sterilisatie wordt gedaan op oudere leeftijden. De steeds hogere leeftijd waarop vrouwen kinderen krijgen is mede debet aan dit patroon. Jonge vrouwen laten zich bij uitzondering steriliseren. Van de vrouwen die nu 54–59 jaar oud zijn, heeft een derde zich laten steriliseren of heeft een gesteriliseerde partner.

Van de vruchtbare vrouwen gebruikte 30 procent geen voorbehoedsmiddelen. Zeven procent was zwanger of wilde zwanger worden, 9 procent was onvruchtbaar en 15 procent gebruikte om andere redenen geen voorbehoedsmiddelen. (Bron: *Webmagazine* van 25-03-2009).

Steeds meer arbeidsmigranten naar Nederland

In 2007 kwamen 80 duizend immigranten met een niet-Nederlandse nationaliteit naar Nederland. Dat waren er 13 duizend meer dan in 2006. Arbeid was in 2007 het voornaamste motief om naar Nederland te komen, en niet langer gezinsmigratie. Verder is het aantal buitenlandse studenten sinds 2000 bijna verdubbeld. In 2000 en 2001 kwam nog 30 procent van de immigranten in het kader van asiel naar Nederland. In 2007 was dit minder dan 5 procent.

In 2007 kwamen vier op de tien migranten naar ons land om te werken. Zij kwamen vooral uit de Europese Unie en niet alleen uit nieuwe EU-lidstaten als Bulgarije, Polen en Roemenië, maar ook uit de 'oude' lidstaten van de Europese Unie. Behalve uit de EU komen er ook meer arbeidsmigranten uit Azië. Het gaat hierbij om landen als India en Filippijnen.

Het aantal migranten uit Turkije en Marokko is de laatste jaren fors gedaald. In 2007 kwamen 2,9 duizend Turkse en 1,7 duizend Marokkaanse immigranten naar Nederland, voor beide landen het laagste aantal sinds 1967. (Bron: *Webmagazine* van 14-01-2009).

Daling migratiehuwelijken Turken en Marokkanen zet door

In 2007 trouwden ruim 26 duizend allochtonen, van wie ongeveer een kwart afkomstig was uit Turkije en Marokko. Bij meer dan 80 procent van de Turken en Marokkanen die getrouwd zijn, had de partner dezelfde herkomst. Slechts 9 procent van hen trouwde met een autochtoon.

Een deel van de huwelijken binnen de eigen herkomstsgroep zijn migratiehuwelijken. Ongeveer 20 procent van de Turkse huwendes en 15 procent van de Marokkaanse huwendes haalden hun partner uit het land van herkomst. Dat is minder dan in 2006. Hiermee zet de daling in migratiehuwelijken van Turken en Marokkanen van de afgelopen jaren door. (Bron: *Webmagazine* van 10-11-2008).

Steeds minder zeer grote gezinnen

Het aantal gezinnen met vier of meer thuiswonende kinderen is de afgelopen tien jaar fors afgenomen. Deze afname was onder niet-westerse allochtonen nog sterker dan onder autochtonen. Niet herkomst, maar geloof speelt de belangrijkste rol in de regionale spreiding van zeer grote gezinnen.

De daling van het aantal grote gezinnen was vooral fors bij de zeer grote gezinnen. Het aantal gezinnen met vier kinderen nam met 8 procent af, het aantal gezinnen met acht kinderen daalde met 41 procent. Het aandeel zeer grote gezinnen is in alle herkomstgroepen gedaald, maar was onder niet-westerse allochtonen veel sterker dan onder autochtonen. Tien jaar geleden was het aandeel gezinnen met acht of meer kinderen onder niet-westerse allochtonen vijf keer zo groot als onder autochtonen, maar dit verschil is nu bijna verdwenen.

Inmiddels zijn gezinnen met acht of meer kinderen ook onder Marokkanen uitzonderlijk. Zulke gezinnen komen onder Turken, Surinamers en Antillianen zelfs minder vaak voor dan onder autochtonen. Een grote meerderheid van de kinderrijke gezinnen is dan ook autochtoon. In 2007 was ruim 80 procent van de gezinnen met acht of meer kinderen autochtoon. (Bron: *Webmagazine* van 14-05-2008).

Kanker nu doodsoorzaak nummer één

In de eerste tien maanden van 2008 overleden 33,9 duizend mensen aan kanker, 33,1 duizend stierven aan een hart- of vaatziekte. Dat kanker nu de belangrijkste doodsoorzaak is, komt vooral door een sterke afname van de sterfte aan hart- en vaatziekten, vooral sinds medio jaren tachtig. Tegelijkertijd is het aandeel van kanker gestaag toegenomen. In 1970 veroorzaakte kanker 23 procent van alle sterfgevallen en hart- en vaatziekten 45 procent. Inmiddels liggen beide aandelen rond 30 procent.

Hoewel door de vergrijzing het aantal sterfgevallen door kanker jaarlijks toeneemt, is het risico om aan kanker te overlijden sinds eind jaren tachtig wel gedaald. De daling is ech-

ter vooral bij mannen opgetreden. Bij vrouwen is de daling al lange tijd gering. Dit hangt vooral samen met de toename van longkanker bij vrouwen, die samenhangt met het veranderde rookgedrag.

Hoewel het aantal gevallen van longkanker bij mannen daalt, komt deze vorm van kanker bij hen veruit het vaakst voor. Op de tweede plaats volgt prostaat­kanker. De toename van prostaat­kanker hangt samen met de vergrijzing van de bevolking. Sinds 2007 staat de sterfte aan longkanker bij de vrouwen op de eerste plaats. Dat komt door de toename aan longkankersterfte en de gelijktijdige daling van de sterfte aan borstkanker. (Bron: *Webmagazine* van 2-02-2009).

Weinig verweduwden hertrouwen

In 2008 zijn ruim 75 duizend huwelijken gesloten, ruim 3 duizend meer dan in 2007. Een vijfde van de mensen die in het huwelijksbootje stapten, is eerder getrouwd geweest.

Het aantal tweede en derde huwelijken neemt boven de 40 jaar sterk toe. Van de veertigers die in 2007 trouwden deed de helft dit voor de tweede of derde keer. Voor huwend­en ouder dan 60 jaar ligt dit aandeel boven de 80 procent. Opvallend is dat het aandeel vrouwen van 30-plus dat voor de tweede of derde keer trouwt in 2007 hoger is dan in 1950, en het aandeel mannen van 30-plus dat opnieuw trouwt lager.

In 2007 waren hertrouwers, anders dan bijvoorbeeld in 1950, veel vaker gescheiden dan verweduwd. Deze verandering in het patroon van de hertrouw komt vooral door de toename van het aantal echtscheidingen en de afname van het aantal sterfgevallen op middelbare leeftijd. Door minder verweduwing op jonge en middelbare leeftijd blijven veel huwelijken langer in stand dan in het midden van de vorige eeuw. Bij verweduwing op hoge leeftijd is de behoefte om weer te trouwen veel kleiner. Ook zijn dan tegenwoordig latrelaties een gangbare relatievorm. (Bron: *Webmagazine* van 11-03-2009).

4 Ouderen en vergrijzing

Het aandeel ouderen in de bevolking neemt verder toe. De mate van vergrijzing kan worden uitgedrukt in de zogeheten grijze druk. Dat is de verhouding tussen het aantal personen van 65 jaar of ouder en het aantal personen van 20–64 jaar, de zogeheten productieve leeftijden. De grijze druk is toegenomen van 20,1 procent in 1980 tot 24,5 procent in 2009 (1 januari). (tabel 4.1)

TABEL 4.1

Demografische druk

	Totale bevolking	0–19 jaar	20–64 jaar	65–79 jaar	80 jaar of ouder	Demografische druk		
						totale druk	groene druk	grijze druk
	x 1 000					%		
1980	14 091	4 432	8 044	1 303	312	75,2	55,1	20,1
1990	14 893	3 822	9 165	1 478	428	62,5	41,7	20,8
2000	15 864	3 873	9 839	1 652	500	61,2	39,4	21,9
2005	16 306	3 988	10 029	1 715	574	62,6	39,8	22,8
2009	16 487	3 933	10 082	1 841	631	63,5	39,0	24,5

¹⁾ Totale druk: (kolom 2 + kolom 4 + kolom 5) / kolom 3.

²⁾ Groene druk: kolom 2 / kolom 3.

³⁾ Grijze druk: (kolom 4 + kolom 5) / kolom 3.

Bron: CBS.

Door de toename van het (relatieve) aantal ouderen verandert ook de samenstelling van de huishoudens. Oudere huishoudens (50-plus) bestaan vaker uit alleenstaanden. Op (zeer) hoge leeftijd (80-plus) wonen ouderen vaak niet meer zelfstandig.

TABEL 4.2

Personen in huishoudens, 1 januari 2008

	Totaal	w.v.						
		in particuliere huishoudens					in institutionele huishoudens	
		thuis-wonend kind	alleenstaand	samen-wonende personen	ouder in éénouder-huishouden	overig lid		
		x 1 000						
Totaal	16 405	16 199	4 585	2 571	8 309	466	267	207
55 tot 65 jaar	2 085	2 071	7	351	1 630	50	32	14
65 tot 80 jaar	1 799	1 769	1	492	1 211	28	37	31
80 jaar en ouder	910	834	0	375	418	19	23	76

Bron: CBS.

De laatste jaren zijn er meer ouderen aan het werk. Dit komt deels doordat de oudere bevolking toeneemt, deels doordat ouderen vaker een baan hebben. De arbeidsdeelname is in 2008 weer iets toegenomen en van ouderen (55-plus) verreweg het meest. (tabel 4.3) De middenleeftijden (25–49 jaar) werken het vaakst full time en het minst in deeltijd. (tabel 4.4)

Van de ouderen (55-plus) wil of kan de helft niet 12 uur of meer per week werken. Vervroegde pensionering (vut) is de belangrijkste reden 47 procent), daarna ziekte en arbeidsongeschiktheid (35 procent). (tabel 4.5)

TABEL 4.3

Beroepsbevolking

	Beroepsbevolking						Netto arbeidsparticipatie	
			werkzaam		werkloos			
	2007*	2008*	2007*	2008*	2007*	2008*	2007*	2008*
	x 1 000						%	
Totaal (15–64 jaar)	7 603	7 714	7 259	7 410	344	304	66,2	67,5
45 tot 55 jaar	1 882	1 925	1 809	1 863	73	62	76,5	77,9
55 tot 65 jaar	924	983	874	937	50	46	42,7	44,8

Bron: CBS.

TABEL 4.4

Arbeidsduur

	Arbeidsduur per week					
	12 tot 20 uur		20 tot 35 uur		35 uur of meer	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Totaal	738	741	2 082	2 199	4 497	4 534
15 tot 25 jaar	157	161	212	238	421	417
25 tot 50 jaar	389	375	1 330	1 378	3 049	3 051
50 tot 65 jaar	176	185	517	558	1 008	1 048
65 jaar of ouder	16	20	23	25	19	18

Bron: CBS.

TABEL 4.5

Wil of kan niet 12 uur of meer per week werken, 2008

	Totaal bevolking (15 tot 65 jaar)	Wil niet/ kan niet 12 uur of meer werken	Reden:					
			zorg voor gezin of huis- houden	oplei- ding/ studie	vut	ziekte/ arbeids- onge- schiktheid	andere redenen	
	x 1 000							
Totale bevolking (15 tot 65 jaar)	10 970	2 887	346	959	499	763	320	
45 tot 55 jaar		2 391	383	82	5	9	208	80
55 tot 65 jaar		2 089	1 051	57	.	491	369	134

Bron: CBS.

De vergrijzing van de werkzame beroepsbevolking verschilt per bedrijfstak, per beroep en per geslacht. In totaal is 37 procent van de werkenden tussen 45 en 65 jaar. Van de werkende vrouwen valt echter maar 34 procent, van de mannen 39 procent in deze leeftijdscategorie. Een oorzaak van dit verschil is de hogere arbeidsparticipatie van mannen, vooral op hogere leeftijd. Deze verschillen worden de laatste jaren wel kleiner.

De sekseverschillen in leeftijdsopbouw hebben een invloed op de toekomstige samenstelling van de werkenden. In het relatief 'oude' onderwijs zullen de komende jaren bij

voorbeeld relatief veel mannen met pensioen gaan en het onderwijs verlaten. Als daar niet een grote instroom van mannen tegenover staat, zal het onderwijs 'feminiseren'. Dit geldt ook voor een aantal andere bedrijfstakken, zoals de gezondheids- en welzijnszorg.

TABEL 4.6 *Aandeel 45- tot 65-jarigen per bedrijfstak, 2007*

	Mannen	Vrouwen
	%	
Onderwijs	61,4	45,8
Openbaar bestuur, overheid	51,0	34,2
Gezondheids- en welzijnszorg	48,8	40,8
Overige dienstverlening	42,2	31,9
Landbouw en visserij	41,9	46,7
Industrie en delfstoffen	41,6	32,5
Vervoer, opslag en communicatie	40,4	32,1
Financiële instellingen	37,6	23,2
Bouwnijverheid	35,7	29,9
Zakelijke dienstverlening	33,2	27,2
Handel	30,9	28,5
Horeca	20,8	24,7
Uitzendkrachten	16,4	17,0
Totaal	38,9	34,4

Tabel 4.7 geeft het overzicht van het gemiddelde inkomen per huishouden naar de leeftijd van de hoofdkostwinner. Tabel 4.8 laat zien hoe de koopkracht van oudere huishoudens sinds 2003 is veranderd. De dynamische koopkrachtverandering geeft aan hoe de koopkracht verandert als in de persoonlijke situatie iets verandert, bijvoorbeeld bij een promotie, bij verandering van baan, bij pensionering, maar ook bij een echtscheiding of door uit-huis-gaan of overlijden van een lid van het huishouden. Al die situaties leiden tot een inkomensverandering. De tabel toont de relatieve kwetsbaarheid van de oudste huishoudens, vanaf 65 jaar. Ze geven minder vaak dan gemiddeld aan dat ze moeilijk kunnen rondkomen. (tabel 4.9)

TABEL 4.7 *Gemiddeld inkomen van huishoudens naar leeftijd, 2007*

	Aantal huis- houdens	Personen per huis- houden	Personen met inkomen per huis- houden	Bruto- inkomen	Besteedbaar inkomen
	x 1 000	abs.		1 000 euro	
Alle huishoudens	7 143	2,2	1,7	53,7	32,3
65-plus huishoudens					
Totaal	1 689	1,6	1,5	35,3	26,9
Alleenstaande man	191	1,0	1,0	26,6	20,8
Alleenstaande vrouw	595	1,0	1,0	22,6	18,4
Paar, beide partners 65 jaar of ouder	553	2,0	2,0	38,9	30,8
Paar, één partner 65 jaar of ouder	204	2,0	1,6	48,1	33,8
Overig 65-plus huishouden	146	3,1	2,7	66,6	44,9

Bron: CBS.

TABEL 4.8

Rondkomen met het huishoudensinkomen

	Zeer moeilijk/moeilijk		Eerder moeilijk/ eerder gemakkelijk		Gemakkelijk/ zeer gemakkelijk	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
% van alle huishoudens per categorie						
Totaal	15	11	33	30	53	59
tot 25 jaar	17	10	31	48	52	42
25 tot 44 jaar	15	11	33	31	52	58
45 tot 64 jaar	18	14	30	27	52	59
65 jaar of ouder	9	8	36	30	55	62

Bron: CBS.

Gezondheid en zorg

Ouderen doen vaker een beroep op zorgvoorzieningen dan jongeren. Een grotere groep ouderen betekent dan ook een grotere vraag naar zorg. Dat blijkt wel uit tabel 4.9. Een veel groter deel van de ouderen (65-plus) is beperkt in de dagelijkse bezigheden en gebruikt hulpmiddelen.

De contacten met vrienden en kennissen worden minder intensief naarmate de leeftijd vordert: de contacten met hen zijn geringer dan met familieleden. (tabel 4.10)

TABEL 4.9

Gerapporteerde gezondheid en hulpmiddelengebruik, 2008

	Enheid		Bevolking	55 tot 65 jaar	65 tot 75 jaar	75 jaar of ouder
Normscore fysiek	Score	¹⁾	50	49	47	41
Normscore psychisch	score	¹⁾	53	54	54	54
Sportbeoefening	minuten per week	³⁾	133	109	86	41
Voldoen aan norm gezond bewegen	%	³⁾	56	75	69	45
Ondergewicht	%	¹⁾	2	1	1	3
Normaal gewicht	%	¹⁾	51	42	38	45
Overgewicht	%	¹⁾	47	57	61	52
Beperkt in dagelijkse bezigheden	%	¹⁾	24	27	39	67
Beperkt in trappen oplopen	%	¹⁾	22	27	37	66
Lichamelijke gezondheid: beperkt	%	¹⁾	18	19	25	42
Belemmerd door pijn	%	¹⁾	37	39	45	60
Niet energiek	%	¹⁾	28	27	30	49
Bezit hulpmiddelen						
Auditieve hulpmiddelen	%	²⁾	3	3	10	27
Visuele hulpmiddelen	%	²⁾	59	98	98	97
Hulpmiddelen voor het bewegen	%	³⁾	5	4	10	36
Anatomische hulpmiddelen	%	³⁾	5	6	8	12
Hulpmiddelen voor incontinentie	%	³⁾	4	3	8	20

¹⁾ 20 jaar en ouder.²⁾ 4 jaar en ouder.³⁾ 12 jaar en ouder.

Bron: CBS.

TABEL 4.10

Sociale contacten, 2007

	Totaal	w.v.		
		55 tot 65 jaar	65 tot 75 jaar	75 jaar of ouder
	% ¹⁾			
Met familieleden				
Een keer per week of vaker	86	87	86	88
Twee keer per maand	6	5	8	6
Een keer per maand	3	4	3	2
Minder dan een keer per maand	2	2	1	3
Zelden of nooit	2	2	2	2
Met vrienden, kennissen				
Een keer per week of vaker	81	73	73	70
Een keer per maand	5	8	8	9
Zelden of nooit	2	3	4	7

¹⁾ Bevolking van 12 jaar en ouder.

Bron: CBS.

Sterke groei onvolledige AOW-uitkeringen

In december 2008 waren er 464 duizend onvolledige AOW-uitkeringen. Dit is 17 procent van het totaal aantal AOW-uitkeringen. Het aantal onvolledige AOW-uitkeringen is de afgelopen twintig jaar meer dan verdrievoudigd.

Vooraf door de toegenomen internationale migratie zijn er meer mensen die geen volledige AOW-rechten hebben opgebouwd. Het gaat om mensen die op volwassen leeftijd naar Nederland zijn geïmmigreerd, onder wie veel arbeidsmigranten, en om mensen die vóór hun pensioenleeftijd Nederland hebben verlaten.

Huishoudens die geen volledige AOW-uitkering ontvangen en een inkomen hebben dat lager is dan het bestaansminimum kunnen een beroep doen op de bijstand. Door het groeiende aantal onvolledige AOW-uitkeringen is het aantal bijstandsuitkeringen aan 65-plussers in de afgelopen tien jaar verdubbeld. Eind 2008 gingen 33,6 duizend bijstandsuitkeringen naar huishoudens van 65-plussers, ofwel een op de negen uitkeringen. Van deze groep komt 88 procent uit allochtone gezinnen, en van hen is 82 procent van niet-westerse herkomst.

De hoogte van de AOW-uitkering is afhankelijk van het aantal verzekerde jaren. Voor elk jaar dat de pensioengerechtigde tussen de 15 en 65 jaar niet verzekerd is geweest, wordt op het ouderdomspensioen 2 procent gekort. (Bron: *Webmagazine* van 23-02-2009).

Ouderen zonder partner hebben groter gezondheidsrisico

Van de personen van 50 tot 80 jaar met een partner, heeft ruim 8 procent een slechte fysieke en psychische gezondheid. Dat is veel minder dan bij gescheiden, verweduwde of nooit gehuwde 50- tot 80-jarigen. Zo heeft 20 procent van de gescheiden mensen van 50 tot 80 jaar psychische problemen, 14 procent heeft een slechte fysieke gezondheid.

Van de personen die de afgelopen drie jaar hun partner hebben verloren, heeft eveneens bijna 20 procent psychische problemen. Is de partner al langer geleden overleden, dan zakt het percentage ouderen met psychische problemen tot 13.

De slechtere gezondheid leidt niet tot meer bezoeken aan de huisarts, specialist of fysiotherapeut. De 50- tot 80-jarigen met een partner verschillen in dit opzicht nauwelijks van hun alleenstaande leeftijdsgenoten. (Bron: *Webmagazine* van 25-03-2009).

Een vijfde van de ouderen heeft lichamelijke beperkingen

In 2007 had een op de vijf ouderen van 55-80 jaar een of meer lichamelijke beperkingen. Problemen met bewegen komen het vaakst voor, gevolgd door beperkingen in het zien en in het horen. Het afgelopen decennium is het aandeel ouderen met een of meer beperkingen gedaald. Dit komt vooral doordat minder ouderen moeite met bewegen hebben. In 1996 had 18 procent van de ouderen problemen met de beweeglijkheid, in 2007 was dit 14 procent.

Oudere vrouwen hebben vaker functiebeperkingen dan oudere mannen. Een kwart van de vrouwen heeft last van lichamelijk ongemak, van de oudere mannen is dat 16 procent. De lichamelijke beperkingen nemen toe met het klimmen van de jaren. In 2007 gaf 14 procent van de 55- tot 60-jarigen aan beperkingen te hebben, bij de 75- tot 80-jarigen was dit 38 procent.

Hoe lager de opleiding of het inkomen, hoe meer lichamelijke problemen. Een op de drie ouderen in de laagste inkomensklasse of met alleen lager onderwijs heeft beperkingen. Van de ouderen in de hoogste inkomensklasse of met een hoge opleiding heeft 12 procent beperkingen. (Bron: *Webmagazine* van 17-12-2008).

5 Inkomens, roerende en onroerende zaken

5.1 Inkomens en besparingen

Tabel 5.1 geeft een overzicht van het gemiddelde inkomen van huishouden in 2007.

De spaartegoeden zijn in 2007 met bijna 16 miljard euro toegenomen. (tabel 5.4) In tabel 5.5 wordt het onderscheid gemaakt tussen een aantal spaarvormen.

TABEL 5.1
Gemiddeld inkomen van huishoudens, 2007*

	Aantal huis- houdens	Per huishouden			
		personen	personen met inkomen	bruto- inkomen	bested- baar inkomen
Totaal particulier huishouden	7 143	2,2	1,7	53,7	32,3
Eenpersoonshuishouden	2 494	1,0	1,0	29,4	18,5
Alleenstaande man	946	1,0	1,0	34,9	19,4
Alleenstaande vrouw	762	1,0	1,0	28,6	16,9
Meerpersoonshuishouden	4 649	2,9	2,1	66,7	39,7
(Echt)paar, zonder kinderen	2 055	2,0	1,8	59,8	36,4
(Echt)paar, uitsluitend minderjarige kind.	1 330	3,9	2,0	75,5	42,7
(Echt)paar, minstens één meerderjarig kind	593	3,8	3,3	90,1	52,7
Eenouderg., uitsluitend minderjarige kinderen	254	2,6	1,2	30,6	21,6
Eenouderg., minstens één meerderjarig kind	195	2,5	2,2	51,1	32,9
Overig meerpersoonshuishouden	223	3,8	2,7	71,3	44,2

Bron: CBS.

TABEL 5.2
Spaartegoeden

	2006	2007	2008
	mln euro		
Stand per ultimo voorgaande periode	210 968	221 339	237 131
Stortingen	133 244	235 284	317 743
Terugbetalingen	126 278	224 014	307 876
Spaarverschil	6 966	11 270	9 867
Bijgeschreven rente	3 578	4 522	3 411
Besparingen	10 544	15 792	13 278
Correcties en statistische verschillen	-173	0	849
Stand per ultimo verslagperiode	221 339	237 131	251 258

Bron: DNB.

TABEL 5.3 *Spaartegoeden naar spaarvorm*

	2005	2006	2007
	mln euro		
Deposito's met opzegtermijn	191 797	199 199	176 323
Deposito's met vaste looptijd	19 171	22 140	60 808
Totaal spaartegoeden	210 968	221 339	237 131
w.v.			
volgens Wet Bedrijfspaarregelingen 1994	2 235	3 663	4 931
w.o.			
spaarloonrekeningen	2 182	2 673	3 115
levensloopregelingen		944	1 774
overige bedrijfspaarrekeningen	53	46	42
Elektronische spaarvormen			
w.o.			
Internetsparen	66 792	74 225	66 470
telefonische spaarrekening	18 811	17 517	15 490

Bronnen: CBS/DNB.

In 2007 hebben werknemers 840 miljoen euro ingelegd op hun levenslooprekening of -verzekering. Dat was 70 miljoen euro minder dan in 2006. Bij de andere belangrijke vorm van bedrijfsparen, de spaarloonregeling, was de inleg 1,1 miljard euro. Dat is net zoveel als in 2006. Deelnemers aan de levensloopregeling hebben eind 2007 een tegoed opgebouwd van 1,8 miljard euro. Dat is bijna twee keer zoveel als eind 2006. (tabel 5.4) Het aantal levenslooprekeningen en -verzekeringen steeg in 2007 van 220 duizend naar 269 duizend. Het bedrag dat de deelnemers aan de regeling gemiddeld per rekening of verzekering uit hebben staan, komt hiermee uit op 6 700 euro. De levensloopregeling ging van start in 2006. (tabel 5.5)

TABEL 5.4 *Wijzigingen bij de bedrijfspaarregelingen*

	2004	2005	2006	2007
	mln euro			
Bedrijfspaarregelingen Wet '94 op 1 januari	4 474	4 547	2 237	2 668
Stortingen	1 382	1 415	1 133	1 094
Terugbetalingen	1 336	3 771	691	635
w.v.				
deblokkeringen	1 184	2 747	392	335
vrijgekomen bedragen	152	1 024	299	300
Netto inleg	46	-2 356	442	460
Rente	36	45	40	30
Besparingen	82	-2 311	482	490
Bedrijfspaarregelingen Wet '94 op 31 december	4 556	2 236	2 718	3 158
Levensloopregeling op 31 december			944	1 774
Totaal bedrijfspaarregelingen op 31 december			3 662	4 932

TABEL 5.5 *Bedrijfspaarregelingen naar soort*

	2005		2006		2007	
	x 1 000	mln euro	x 1 000	mln euro	x 1 000	mln euro
Spaarloonregelingen	3 532	2 182	3 444	2 673	3 308	3 115
Levensloopregelingen			220	944	269	1 774
Overige bedrijfspaarrekeningen	225	53	136	46	114	42
Totaal	3 757	2 236	3 799	3 663	3 691	4 931

Bronnen: CBS.

5.2 Onroerend goed en duurzame consumptiegoederen

Onroerende zaken

Het onroerend goed in ons land heeft op 1 januari 2008 een waarde van ruim 2 000 miljard euro. De woningvoorraad op dat moment bestaat uit bijna 7 miljoen woningen met een totale waarde van ruim 1 600 miljard euro. De overige onroerende goederen (boerderijen, hotels, pensions, verpleeghuizen, gevangenissen, woonwinkelpanden en ongebouwde terreinen) hebben een waarde van bijna 400 miljard euro. (tabel 5.6) Van de woningvoorraad werd 53 procent bewoond door de eigenaar en 42 procent door een huurder. (Van 5 procent is dat onbekend)

TABEL 5.6

Waarde onroerende zaken

	Totaal onroerende zaken	w.v.	
		woningen	niet-woningen
	mld euro		
2006	1 786	1 402	385
2007*	1 925	1 523	401
2008*	2 022	1 633	389
Groningen	55,3	43,5	11,8
Friesland	67,3	53,9	13,4
Drenthe	51,9	42,3	9,6
Overijssel	121,8	97,9	23,9
Flevoland	37,2	28,5	8,6
Gelderland	242,0	200,4	41,6
Utrecht	165,6	134,4	31,3
Noord-Holland	373,3	303,4	69,9
Zuid-Holland	413,6	331,4	82,3
Zeeland	44,0	35,5	8,4
Noord-Brabant	324,2	262,4	61,8
Limburg	126,0	99,7	26,3

Bron: CBS.

TABEL 5.7

Gemiddelde woningwaarde

	2005	2006	2007*	2008*
	1 000 euro			
Nederland	200	201	217	233
Groningen	141	142	158	174
Friesland	158	159	178	192
Drenthe	176	177	192	207
Overijssel	185	186	202	215
Flevoland	180	181	191	199
Gelderland	220	221	237	252
Utrecht	231	232	250	271
Noord-Holland	220	222	231	252
Zuid-Holland	186	187	203	217
Zeeland	158	161	180	194
Noord-Brabant	226	227	246	263
Limburg	179	180	194	202

Bron: CBS.

Gemiddeld heeft een woning in Nederland een waarde van 233 duizend euro, 16 duizend euro meer dan in 2006. Maar de verschillen per provincie zijn groot. De goedkoopste woningen staan in Groningen (gemiddeld 174 duizend euro), Friesland (192 duizend euro) en Zeeland (194 duizend euro), de duurste staan in Utrecht (271 duizend euro) en Noord-Brabant (263 duizend euro). Om een zuiver beeld van de woningmarkt te geven zijn recreatiewoningen en garageboxen bij het bepalen van de gemiddelde woningwaarde buiten beschouwing gelaten.

Motorvoertuigen

Het aantal motorvoertuigen is per 1 januari 2008 de 10 miljoen gepasseerd. Dat komt vooral door de groei van het personenautopark. (tabel 5.8) Het aantal personenauto's is ten opzichte van 2007 toegenomen met ruim 160 duizend toegenomen, het aantal motortweewielers met 17 duizend, het aantal bedrijfsauto's met 18 duizend.

De cijfers zijn gebaseerd op de kentekenregistratie van RDW Centrum voor voertuigtechniek en informatie. Met behulp van deze registratie zijn tellingen gemaakt van alle voertuigen met actuele, houderschapsplichtige kentekens die op 1 januari in het kentekenbestand voorkomen. In Noord- en Zuid-Holland, Noord-Brabant en Gelderland staan er ruim 4,6 miljoen geregistreerd, meer dan 60 procent van alle motorvoertuigen. (tabel 5.9) Tabel 5.10 geeft het aantal verkochte nieuwe motorvoertuigen.

TABEL 5.8

Actief park van motorvoertuigen, 1 januari

	2005	2006	2007	2008
	x 1 000			
Motorvoertuigen, totaal ¹⁾	9 522	9 653	9 836	10 068
Personenauto's	6 992	7 092	7 230	7 392
Bedrijfsauto's	1 098	1 071	1 065	1 083
w.o.				
Vracht- en bestelauto's	971	939	925	937
Trekkers (voor oplegger)	65	66	71	73
Speciale voertuigen ²⁾	51	55	58	61
Autobussen	11	11	11	11
Motortweewielers	537	553	568	585

¹⁾ Inclusief aanhangers en opleggers.

²⁾ Bedrijfsauto's voor bijzondere doeleinden zoals brandweerauto's, reinigingsauto's, takelauto's enz.

Bron: CBS.

TABEL 5.9

Motorvoertuigen, 1 januari 2008

	Alle motorvoertuigen	Personenauto's	Bedrijfsmotorvoertuigen	Motorfietsen
	x 1 000			
Nederland	9 060	7 392	1 083	585
Groningen	302	243	36	22
Friesland	359	282	51	26
Drenthe	291	231	37	23
Overijssel	621	498	76	46
Flevoland	342	284	45	13
Gelderland	1 098	886	133	79
Utrecht	685	567	79	39
Noord-Holland	1 327	1 084	154	89
Zuid-Holland	1 700	1 412	192	96
Zeeland	220	177	28	16
Noord-Brabant	1 481	1 204	184	93
Limburg	633	523	67	43

Bron: CBS.

TABEL 5.10

Verkochte nieuwe motorvoertuigen

	2005	2006	2007	2008
Motorvoertuigen, totaal	643 573	668 313	716 441	725 167
Personenauto's	465 196	483 999	505 643	499 921
Bedrijfsauto's	80 787	84 762	97 272	104 143
Bestelauto's	65 896	64 474	80 783	84 657
Vrachtauto's	5 627	7 387	6 046	7 154
Trekkers	7 741	11 725	8 918	10 562
Autobussen	1 135	792	1 149	1 209
Speciale voertuigen	376	384	376	561
Motor tweewielers	16 815	14 790	16 254	16 960

Bron: CBS.

5.3 Consumptief krediet

Consumptieve kredieten zijn leningen die zijn bestemd voor de aanschaf van consumptiegoederen en diensten. Het consumptief krediet wordt onderscheiden in aflopend krediet, spaar-leenkrediet en creditcard krediet. Een andere vorm van krediet die voor consumptieve doeleinden gebruikt wordt is het krediet op betaalrekening.

De begripsomschrijving luidt als volgt:

- aflopend krediet: kredietvorm waarbij het bedrag van de lening in zijn geheel ter beschikking komt van de kredietnemer en, vermeerderd met de kredietvergoeding, in een vast aantal termijnen moet worden afgelost. De afgeloste bedragen kunnen niet opnieuw worden opgenomen. Persoonlijke leningen, financieringskredieten, huurkoop en afbetaling vallen onder aflopend krediet;
- doorlopend krediet: kredietvorm waarbij met de kredietnemer wordt overeengekomen tot welk bedrag deze naar behoefte geld kan opnemen. De kredietnemer lost periodiek een (vast) bedrag af en de rente die verschuldigd is over het opgenomen bedrag, wordt periodiek aan het debetsaldo toegevoegd. Afgeloste bedragen kunnen opnieuw worden opgenomen. Private label cards, klantenkaarten en winkelpassen zijn vormen van doorlopend krediet;
- spaar-leenkrediet: een vorm van aflopend of doorlopend krediet waarbij de aflossing plaatsvindt bij uitkering van een spaarverzekering of een beleggingsdepot.
- creditcard krediet: kredietvorm waarbij met de kredietnemer wordt overeengekomen tot welk bedrag deze door middel van een card naar behoefte geld kan opnemen of goederen c.q. diensten kan kopen. Creditcards die gekoppeld zijn aan een betaalrekening en waarvan de opgenomen bedragen periodiek ten laste van die betaalrekening worden gebracht, worden buiten beschouwing gelaten.
- krediet op betaalrekening: de debetstanden op de laatste dag van de maand op betaalrekeningen inclusief rekening-courant krediet.

Particulieren hebben in 2007 voor 10,6 miljard euro aan nieuwe kredieten afgesloten voor consumptieve doeleinden, zoals de aanschaf van auto's, meubels en elektronica. Dit is 1,2 procent meer dan in 2006. De belangrijkste vorm is het doorlopend krediet.

De helft van het consumptief krediet wordt verstrekt in de vorm van doorlopend krediet. Maar doorlopend krediet is minder gewild dan voorheen. Aflopend krediet wint aan populariteit: de vraag naar aflopend krediet steeg met 19 procent. Bij deze kredietvorm krijgt de consument het afgesproken bedrag geheel tot zijn beschikking en liggen looptijd, rentetarief en aflossingstermijnen vast. Ook creditcardkrediet zit in de lift en is in 2008 met 8 procent gegroeid.

Tabel 5.11

Verstrekt consumptief krediet

	2006 ¹⁾	2007	2008*
	mln euro		
Debiteurensaldo, 1 januari	17 594	17 429	17 525
Verstrekt krediet	10 350	10 446	10 569
w.v. door:			
Gemeentelijke kredietbanken	54	40	43
Banken en Creditcardorganisaties	6 835	6 404	6 474
Financieringsmaatschappijen	3 049	3 600	3 608
w.o.	0	0	0
dochter van banken	1 686	1 943	1 060
autodealers	616	683	720
overige financieringsmaatschappijen	748	974	1 828
Postorderbedrijven	413	402	444
naar kredietvorm:			
aflopend krediet	1 072	1 234	1 473
doorlopend krediet	5 668	5 727	5 335
spaar- / leenkrediet ²⁾			
creditcard krediet	3 610	3 485	3 761
Rente en kosten	1 543	1 658	1 771
Aflossingen	12 058	12 008	12 122
Debiteurensaldo einde periode	17 429	17 525	17 743
w.v. bij:			
Gemeentelijke kredietbanken	102	94	93
Banken en Creditcardorganisaties	9 030	8 453	8 295
Financieringsmaatschappijen	7 710	8 368	8 682
w.o.			
dochter van banken	4 693	2 814	2 663
autodealers	1 083	1 223	1 365
overige financieringsmaatschappijen	1 934	4 331	4 654
Postorderbedrijven	587	610	672
naar kredietvorm:			
aflopend krediet	2 213	2 427	2 884
doorlopend krediet	13 853	13 748	13 493
spaar- / leenkrediet ²⁾			
creditcard krediet	1 363	1 350	1 366
Totaal van de toegezegde limieten	33 615	34 578	33 342
Roodstand op betaalrekeningen ³⁾	7 853	8 816	9 300
Aantal uitstaande contracten			
aflopend krediet	394	376	382
Aantal toegezegde limieten (ultimo)	10 056	10 332	8 946
Aantal overtrekkingen op betaalrekeningen ³⁾	2 822	2 862	2 953

¹⁾ M.i.v. 2006 reeksbreuk i.v.m. herindeling kredietverstrekkers. Deze reeksbreuk heeft alleen betrekking op de onderlinge verhouding tussen de groepen kredietverstrekkers.

²⁾ M.i.v. 2006 wordt het spaar-/ leen krediet gerekend tot het doorlopend krediet.

³⁾ M.i.v. 2007 nieuwe reeks i.v.m. verbeterde waarneming.

Bron: CBS.

Inkomenskloof tussen mannen en vrouwen blijft even groot

Het eigen inkomen van vrouwen is aanzienlijk lager dan dat van mannen. Mannen hadden in 2007 een inkomen van gemiddeld bijna 37 duizend euro, vrouwen van ruim 20 duizend euro, d.i. 56 procent. Dat is evenveel als in 2003. De inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen zijn de afgelopen jaren dus niet kleiner geworden. Tot 2003 nam het verschil in inkomen tussen mannen en vrouwen wel af. Deels kwam dat door de toegenomen arbeidsdeelname van vrouwen, terwijl bij mannen de arbeidsparticipatie juist iets afnam.

Dat vrouwen minder verdienen dan mannen wordt deels verklaard doordat vrouwen relatief vaak in deeltijd werken. Daarnaast is de beloning van vrouwen gemiddeld lager dan van mannen. Doordat vrouwen een lager inkomen hebben uit betaald werk, krijgen zij later ook lagere uitkeringen.

Er zijn ook grote verschillen tussen mannen en vrouwen in de inkomensverdeling. Vrouwen hebben vaker dan mannen een laag eigen inkomen. Er is een relatief grote groep vrouwen met een inkomen rond 9 duizend euro. Dit zijn vooral gehuwde vrouwen met alleen een AOW-pensioen. De inkomens van vrouwen pieken rond 17 duizend euro. Dit zijn voornamelijk bijstandsmoeders. (Bron: *Webmagazine* van 15-04-2009).

Bijna 6 procent van de woningen niet bewoond

Van de ruim 7 miljoen woningen in Nederland (1 januari 2008) waren ruim 400 duizend woningen (5,7 procent) niet officieel bewoond. Dat wil niet zeggen dat er niemand woont die in het bevolkingsregister is ingeschreven. Het zijn vooral de kustgemeenten die een hoog percentage niet-bewoonde woningen hebben. Dat hangt samen met het aantal tweede woningen in deze gemeenten.

Koploper is de Zeeuwse gemeente Sluis waar bijna 22 procent van de woningen niet bewoond is door iemand uit het bevolkingsregister van deze gemeente. Maar ook de Waddeneilanden hebben relatief veel niet-bewoonde woningen.

Maar ook bijvoorbeeld Den Haag is bijna 13 procent van de woningen niet bewoond. Dit wordt mede verklaard door de kustrecreatie in de wijken Scheveningen en Kijkduin.

Dat woningen niet officieel bewoond zijn, betekent niet dat zij leegstaan. Woningen kunnen zijn bewoond door personen die niet voor inschrijving in het bevolkingsregister in aanmerking komen of worden gebruikt voor andere doeleinden zoals praktijkruimte, kinderopvang of studio's en dergelijke of als tweede woning. Ook kunnen woningen niet bewoond zijn omdat de bewoner is opgenomen in een zorginstelling, of omdat de persoon bij iemand is ingetrokken, maar voor de zekerheid de woning aanhoudt. Daarnaast worden woningen door illegalen bewoond. (Bron: *Webmagazine* van 20-04-2009).

Meeste auto's grijs, blauw of zwart

Op 1 januari 2008 stonden in Nederland 7,4 miljoen personenauto's geregistreerd. Ruim 2 miljoen auto's waren grijs, de meest voorkomende kleur. Ruim 1,6 miljoen auto's waren blauw, bijna 1,3 miljoen zwart. Slechts een derde van het personenautopark heeft een andere kleur. Oldtimers, auto's ouder dan 25 jaar, zijn gevarieerder van kleur dan de nieuwe exemplaren. De drie meest voorkomende kleuren bij auto's van 25 jaar of ouder zijn rood, groen en blauw. De andere helft van de ruim 215 duizend oldtimers bestaat voornamelijk uit witte, grijze, gele, bruine en beige auto's. (Bron: *Webmagazine* van 30-03-2009).

Provincies innen meer opcenten motorrijtuigenbelasting

De provincies verwachten dit jaar bijna 1,4 miljard euro te ontvangen aan opcenten motorrijtuigenbelasting. Dit is 6,7 procent meer dan in 2008.

Auto- en motorbezitters in Noord-Holland betalen dit jaar 13,5 procent meer aan opcenten. Toch hebben zij nog altijd het laagste tarief, namelijk 67,9 procent. Zuid-Holland heeft met 95 procent het hoogste tarief. Deze provincie verwacht dit jaar 8,5 procent meer opcenten te ontvangen.

De opcenten zijn verreweg de belangrijkste inkomstenbron in Zuid-Holland, 31 procent van de begrote inkomsten en in Noord-Holland (27 procent). In Zeeland is het provinciefonds de belangrijkste bron van inkomsten. De opcenten maken er nog geen 11 procent uit van de begroting.

De provincies mogen de middelen vrij besteden. Noord-Holland wil met de extra inkomsten uit de opcenten het investeringsprogramma van de provincie voor een deel financieren. Zuid-Holland betaalt haar plannen op het gebied van bereikbaarheid en mobiliteit uit de opcenten. (Bron: *Webmagazine* van 18-03-2009).

Prijzen openbaar vervoer stijgen harder dan autokosten

In januari 2009 werd het openbaar vervoer 3,5 procent duurder. In vergelijking met 2000 is het openbaar vervoer 37 procent duurder geworden. De prijsontwikkeling van trein, stads- en streekvervoer is nagenoeg gelijk. In januari 2009 waren autokosten 18 procent hoger dan in 2000. Vorig jaar piekten de kosten van de auto doordat de brandstofprijzen zeer sterk stegen.

De kosten van autorijden fluctueren meer dan de openbaar-vervoerkosten door de sterk op-en-neergaande brandstofprijzen. De parkeertarieven zijn het meest gestegen. In januari 2009 was parkeren 62 procent duurder dan in 2000. Daarna volgde de motorrijtuigenbelasting met een prijsstijging van 16 procent. Met 1,3 procent voor parkeren en 12 procent voor motorrijtuigenbelasting is het aandeel van deze posten in de totale kosten van autorijden echter niet groot. De aanschaf- en onderhoudskosten maken ongeveer 40 procent van de totale autokosten uit. (Bron: *Webmagazine* van 8-04-2009).

Opbrengst successierechten onder druk

In 2008 bedroeg de opbrengst van de belastingen op erven en schenken 1,8 miljard euro. Dat is ruim 4 procent minder dan in 2007. De ontvangsten uit successierechten zijn van drie factoren afhankelijk: het aantal personen dat een zeer hoog financieel vermogen nalaat, de voortgang van de administratieve verwerking, en wijzigingen in de vrijstellingen.

In 2009 zijn de vrijstellingen uitgebreid. Sportverenigingen en dorps- en buurthuizen zijn nu onder bepaalde voorwaarden vrijgesteld voor de successiewet. Deze nieuwe vrijstelling maakt deel uit van de modernisering van de successiewet waar de belastingdienst momenteel aan werkt. Door de vernieuwing zullen minder mensen successiebelasting hoeven te betalen. Tegenover hogere vrijstellingen en lagere tarieven zal echter een strengere aanpak van ontduiking komen te staan.

De ontvangsten uit successierechten maken slechts een klein deel (1,3 procent) uit van de totale belastingontvangsten van het Rijk. (Bron: *Webmagazine* van 20-04-2009).

6 Bedrijven

6.1 Aantal, grootte en verdeling naar bedrijfstak

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van het bedrijfsleven naar een aantal kenmerken en van hun performance.

In tabel 6.1 wordt een overzicht gegeven van het aantal bedrijfsoprichtingen per economische activiteit en werkgelegenheid. Bij oprichtingen zijn uitsluitend nieuwe bedrijven opgenomen. Nieuwe vestigingen van bestaande bedrijven en nieuwe rechtspersonen die een bestaand bedrijf overnemen zijn niet in deze cijfers verwerkt.

TABEL 6.1

Oprichting van bedrijven naar activiteit en werkgelegenheid

	Werkzame personen		Aantal bedrijven	
	2006	2007	2006	2007
	x 1 000			
Totaal	59,2	56,0	530,6	548,1
Delfstoffenwinning/industrie	3,0	3,1	46,8	46,9
Bouwnijverheid	11,7	11,8	81,7	85,9
Handel in en reparatie van auto's	1,7	1,4	21,9	23,0
Groothandel en handelsbemiddeling	5,3	4,5	59,9	59,0
Detailhandel (incl. reparatie)	7,4	6,0	82,7	78,8
Horeca	2,1	1,8	36,6	35,6
Vervoer, opslag en communicatie	2,4	2,7	27,9	28,2
Overige zakelijke dienstverlening	18,3	17,8	117,8	133,4
Verhuur roerend goed en ICT	4,4	4,4	26,0	26,4
Overige dienstverlening	2,9	2,5	29,2	30,9

Bron: CBS.

Een bedrijf kan activiteiten op meerdere locaties vestigingen hebben. Tabel 6.2 geeft het aantal bedrijven en vestigingen per bedrijfstak en per provincie. Tabel 6.3 geeft het overzicht van het aantal bedrijven naar grootteklasse.

Op 1 januari 2008 is 49 procent van de bedrijven een eenmanszaak, 26 procent is een besloten vennootschap, 16 procent een vennootschap onder firma. (tabel 6.4)

Landbouw, tuinbouw en veehouderij

Het aantal landbouwbedrijven is opnieuw gedaald. In 2008 zijn er 75 duizend land- en tuinbouwbedrijven, ruim 4 duizend minder dan in 2006. De tabellen 6.5 en 6.6 geven het aantal agrarische bedrijven naar de oppervlakte en het type bedrijf.

De oppervlakte cultuurgrond is in 2007 ietsje toegenomen. (tabel 6.6) Omdat het aantal boeren daalt, worden de bedrijven gemiddeld steeds groter. Dit laatste gebeurt ook in de glastuinbouw. (tabel 6.7)

TABEL 6.2 Vestigingen naar activiteit en provincie, 1 januari 2008

Vestigingen w.v. in		Gronin- gen	Fries- land	Drenthe	Over- ijssel	Flevo- land	Gelder- land	Utrecht	Noord- Holland	Zuid- Holland	Zeeland	Noord- Brabant	Limburg
Totaal	abs.	26 990	36 130	25 765	57 005	18 915	108 775	68 615	155 655	173 085	21 030	140 010	54 560
A Landbouw, jacht en bosbouw		3 965	6 735	4 605	10 385	2 375	15 425	4 200	6 985	11 865	3 905	15 840	6 005
B Visserij		740	60	5	15	115	45	5	135	95	185	45	5
C Delfstoffenwinning		415	15	40	20	5	40	5	80	85	15	55	45
D Industrie		1 750	2 605	1 440	3 820	1 080	7 140	3 500	8 590	8 840	1 185	10 330	3 715
E Openbare voorzieningsbedrijven		810	130	25	35	100	50	40	130	100	20	105	45
F Bouwnijverheid		100 940	4 550	2 800	5 935	1 955	12 255	7 010	17 670	21 010	2 050	17 540	5 425
G Reparatie consumptieartikelen; handel		205 220	8 110	6 190	14 035	4 340	24 830	14 570	34 815	40 885	4 735	33 075	13 435
H Horeca		40 395	1 895	1 270	2 440	555	4 455	2 455	8 000	7 230	1 620	5 615	3 560
I Vervoer, opslag en communicatie		34 100	1 505	820	1 590	790	3 430	2 040	6 575	8 545	1 020	4 515	2 055
J Financiële instellingen		22 055	590	430	1 245	360	2 505	3 040	4 070	4 345	450	3 325	1 255
K Verhuur; zakelijke dienstverlening		212 335	5 555	4 530	10 335	4 645	23 565	21 465	45 925	46 115	3 245	31 155	10 445
L Openbaar bestuur; sociale verzekering		985	55	35	55	15	100	80	170	210	25	125	65
M Onderwijs		18 455	555	485	965	490	2 345	2 005	3 370	3 740	365	2 560	1 010
N Gezondheids- en welzijnszorg		49 080	1 770	1 465	3 025	1 010	6 120	4 180	8 645	9 480	1 025	7 305	3 425
O Cultuur, recreatie; overige dienstverlening		54 715	2 005	1 620	3 105	1 080	6 465	4 030	10 505	10 560	1 185	8 430	4 065
A 01 Landbouw en jacht		91 845	6 720	4 585	10 340	2 370	15 265	4 165	6 965	11 845	3 900	15 770	5 960
02 Bosbouw; dienstverlening v bosbouw		445	15	20	45	5	160	35	20	20	5	70	45
B 05 Visserij, kweken vis, schaaldieren		740	60	5	15	115	45	5	135	95	185	45	5
C 10 Turfwinning		10	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11 Aardolie- en aardgaswinning		200	0	25	5	0	5	0	70	50	5	35	0
14 Zand-, grind-, klei-, zoutwinning		205	15	10	15	0	35	5	10	35	15	20	45
D 15 Voedingsmiddelen-, drankenindustrie		5 765	300	155	355	120	815	375	860	985	180	1 015	430
16 Tabakverwerkende industrie		25	0	0	5	0	5	0	0	0	0	10	0
17 Textielindustrie		1 455	95	35	165	30	180	60	220	215	45	290	80
18 Kleding- en bontindustrie		1 435	55	30	105	35	155	105	300	165	35	285	135
19 Leer-, lederwaren-, schoenindustrie		320	5	5	15	0	40	5	30	20	5	170	10
20 Hout-, kurk- en rietwarenindustrie		2 110	95	65	190	25	325	120	250	250	30	490	150
21 Papier(waren)- en karton(waren)industrie		480	25	15	30	10	90	35	65	60	5	105	30
22 Uitgeverijen, drukkerijen en reproductie		7 865	260	160	455	155	885	725	1 925	1 430	100	1 075	445
23 Aardolie-, steenkoolverwerkende industrie		70	0	0	5	0	5	5	15	20	5	5	5
24 Chemische industrie		1 160	45	25	85	35	150	80	170	195	15	230	105
25 Rubber-, kunststofverwerkende industrie		1 500	40	45	155	40	210	75	180	205	20	360	120
26 Glas-, aardewerk-, cement-, kalkindustrie		2 075	70	90	150	30	300	125	225	275	65	435	210
27 Basismetaleindustrie		355	15	10	30	5	55	25	35	40	10	85	45
28 Metaalproductenindustrie		8 835	255	245	660	130	1 200	505	1 020	1 550	235	1 950	650

29	Machine- en apparatenindustrie	5 150	165	230	175	465	125	795	250	625	795	125	1 060	330
30	Kantoormachine- en computerindustrie	1 220	0	5	5	5	5	25	25	30	35	5	50	20
31	Overige elektr. apparatenindustrie	1 120	25	30	30	80	35	145	70	170	205	15	245	70
32	Audio-, video-, telecomm.-apparatenindustrie	465	20	15	15	40	15	65	30	55	70	5	110	30
33	Medische en optische apparatenindustrie	2 510	90	80	75	165	50	300	200	410	470	45	430	195
34	Auto-, aanhangwagen-, opleggerindustrie	790	20	35	30	65	15	160	50	60	125	15	170	50
35	Overige transportmiddelenindustrie	2 045	80	395	40	95	65	160	75	405	375	90	205	60
36	Meubel- en overige industrie n.e.g.	7 945	280	335	180	470	150	1 050	550	1 490	1 315	125	1 495	505
37	Voorbereiding tot recycling	315	20	10	10	20	5	35	15	40	40	10	65	40
E	40 Openbare energievoorzieningsbedrijven	675	25	130	15	30	100	50	35	110	85	20	65	15
41	Waterleidingbedrijven	135	10	5	10	0	0	0	5	15	15	0	40	35
F	45 Bouwnijverheid	100 940	2 745	4 550	2 800	5 935	1 955	12 255	7 010	17 670	21 010	2 050	17 540	5 425
G	50 Handel, reparatie auto's, motorfietsen	29 590	995	1 400	1 065	2 255	575	4 240	1 960	3 910	5 195	615	5 310	2 065
51	Groothandel en handelsbesteding	68 205	1 400	2 270	1 755	4 530	1 770	8 025	5 135	11 610	14 450	1 400	11 985	3 880
52	Detailhandel (incl. reparatie)	107 430	3 795	4 440	3 370	7 250	2 000	12 565	7 480	19 300	21 235	2 720	15 785	7 495
H	55 Horeca	40 395	1 305	1 895	1 270	2 440	555	4 455	2 455	8 000	7 230	1 620	5 615	3 560
I	60 Vervoer over land	14 805	490	675	465	790	330	1 650	845	2 835	3 205	390	2 115	1 015
61	Vervoer over water	4 415	335	390	65	180	85	305	140	475	1 595	275	335	240
62	Vervoer door de lucht	275	0	15	5	15	15	30	20	85	35	5	35	10
63	Dienstverlening t.b.v. het vervoer	9 000	250	275	145	350	200	870	550	2 010	2 485	260	1 140	465
64	Post en telecommunicatie	5 605	140	150	140	255	160	580	480	1 175	1 225	90	890	320
J	65 Financiële instellingen (ex verzekering)	7 955	140	215	120	465	105	1 055	985	1 665	1 545	165	1 050	445
66	Verzekeringwezen, pensioenfondsen	905	25	25	20	50	15	90	115	205	205	15	95	45
67	Activiteiten t.b.v. financiële instellingen	13 195	285	350	285	725	240	1 360	1 940	2 200	2 595	270	2 185	765
K	70 Verhuur, handel onroerend goed	23 765	530	740	520	1 355	415	3 020	2 090	4 615	5 085	505	3 715	1 170
71	Verhuur van roerende goederen	5 270	150	350	190	335	105	590	350	845	930	115	930	380
72	Computerservice, informatietechnologie	24 615	770	545	515	1 335	780	2 660	2 655	4 935	5 585	300	3 480	1 050
73	Research	2 335	115	40	45	105	50	310	245	490	470	35	295	130
74	Overige zakelijke dienstverlening	156 350	3 795	3 880	3 265	7 205	3 295	16 985	16 125	35 040	34 040	2 285	22 730	7 715
L	75 Openbaar bestuur; sociale verzekering	985	55	50	35	55	15	100	80	170	210	25	125	65
M	80 Onderwijs	18 455	565	555	485	965	490	2 345	2 005	3 370	3 740	365	2 560	1 010
N	85 Gezondheids- en welzijnszorg	49 080	1 655	1 770	1 465	3 025	1 010	6 120	4 180	8 645	9 460	1 025	7 305	3 425
O	90 Milieudienstverlening	1 225	40	50	30	70	25	165	80	180	255	40	205	85
91	Ideële- en belangenorganisaties	3 960	95	85	80	180	50	465	570	865	925	60	390	190
92	Cultuur, sport en recreatie	14 365	415	545	350	825	265	1 665	1 110	3 605	2 490	260	1 890	940
93	Overige dienstverlening	35 165	1 105	1 325	1 165	2 030	740	4 170	2 270	5 855	6 890	825	5 945	2 855

Bron: CBS.

TABEL 6.3

Bedrijven naar bedrijfstak en aantal werkzame personen, 1 januari 2008

	Aantal werkzame personen	w.v.							
		1	2-9	10-19	20-49	50-199	200-499	500 en meer	
	aantal								
Totaal	797 840	434 720	294 075	33 750	21 605	9 985	2 265	1 435	
A Landbouw, jacht en bosbouw	91 990	49 545	40 310	1 475	525	125	10		
B Visserij	720	290	400	20	10				
C Delfstoffenwinning	355	155	115	30	30	20	5		
D Industrie	47 600	20 590	16 910	4 155	3 445	1 880	430	195	
E Openbare voorzieningsbedrijven	580	285	225	10	15	20	15	10	
F Bouwnijverheid	96 660	64 395	24 455	4 085	2 700	860	110	55	
G Reparatie consumentenartikelen; handel	163 865	73 405	75 305	8 220	4 905	1 635	240	155	
H Horeca	36 255	9 685	23 105	2 335	905	190	25	15	
I Vervoer, opslag en communicatie	29 045	12 765	11 840	1 905	1 610	730	120	75	
J Financiële instellingen	16 880	8 590	7 000	620	360	210	45	55	
K Verhuur; zakelijke dienstverlening	197 725	126 410	57 385	6 790	4 560	2 065	345	165	
L Openbaar bestuur; sociale verzekering	780	60	35	30	70	290	170	125	
M Onderwijs	17 870	12 485	3 245	550	450	620	360	155	
N Gezondheids- en welzijnszorg	46 190	23 780	18 195	1 765	945	800	315	390	
O Cultuur, recreatie; overige dienstverlening	51 325	32 270	15 555	1 770	1 080	535	80	30	

Bron: CBS.

TABEL 6.4

Bedrijven naar bedrijfstak en rechtsvorm, 1 januari 2008

	Totaal bedrijven	w.v.								
		een- mans- zaak	maat- schap	vennoot- schap onder- firma	besloten vennoot- schap	naamloze vennoot- schap	coöpe- ratieve verenig- ing	vereni- ging of stichting	over- heid	overige rechts- vormen
	abs.									
Totaal	797 840	394 485	40 865	128 405	204 585	790	1 160	22 935	1 155	3 445
A Landbouw, jacht en bosbouw	91 990	52 620	24 175	9 490	5 195	20	75	285	80	50
B Visserij	720	130	45	255	280	0	0	5	0	0
C Delfstoffenwinning	355	60	0	50	220	0	0	0	0	20
D Industrie	47 600	19 085	105	8 045	19 635	75	50	315	70	220
E Openbare voorzieningsbedrijven	580	70	70	110	255	25	15	20	0	20
F Bouwnijverheid	96 660	66 125	100	13 650	16 560	15	25	20	0	165
G Reparatie consumentenartikelen; handel	163 865	70 725	485	41 460	49 570	75	185	395	0	965
H Horeca	36 255	13 985	525	15 300	5 950	10	25	350	0	115
I Vervoer, opslag en communicatie	29 045	11 835	90	7 435	8 980	45	60	320	15	255
J Financiële instellingen	16 880	2 450	110	2 060	11 255	215	140	495	10	145
K Verhuur; zakelijke dienstverlening	197 725	95 480	6 130	20 740	70 980	195	315	2 750	15	1 120
L Openbaar bestuur; sociale verzekering	780	10	5	5	15	5	5	45	650	40
M Onderwijs	17 870	11 635	105	1 690	2 105	0	20	2 105	145	60
N Gezondheids- en welzijnszorg	46 190	20 705	8 810	2 505	7 175	5	90	6 730	40	130
O Cultuur, recreatie; overige dienstverlening	51 325	29 570	110	5 610	6 410	105	155	9 100	130	140

Bron: CBS.

TABEL 6.5 *Land- en tuinbouwbedrijven naar bedrijfstype*

	2006	2007	2008
Alle bedrijfstypen	79 435	76 741	75 152
Akkerbouwbedrijven	12 171	11 366	11 175
Tuinbouwbedrijven	9 746	9 054	8 541
Blijvende teeltbedrijven	4 451	4 452	4 328
Graasdierbedrijven	39 957	39 127	38 883
Hokdierbedrijven	5 764	5 771	5 545
Gewassencombinaties	1 529	1 345	1 316
Veeteeltcombinaties	1 817	1 812	1 649
Gewassen-/veeteeltcombinaties	4 000	3 814	3 715

Bron: CBS.

TABEL 6.6 *Opperrolakte cultuurgrond naar hoofdtype landbouwbedrijf*

	2007			2008		
	totaal	cultuur- grond	niet cul- tuurgrond	totaal	cultuur- grond	niet cul- tuurgrond
	1 000 ha					
Alle bedrijfstypen	2 075	1 914	160	2 050	1 929	121
Akkerbouwbedrijven	497	465	32	486	463	23
Tuinbouwbedrijven	84	72	11	81	74	7
Blijvende teeltbedrijven	43	40	4	44	41	3
Graasdierbedrijven	1 195	1 100	96	1 191	1 118	73
Hokdierbedrijven	53	46	7	50	45	6
Gewassencombinaties	48	45	2	47	45	2
Veeteeltcombinaties	44	41	3	42	40	2
Gewassen/veeteeltcombinaties	111	105	6	108	104	5

Bron: CBS.

TABEL 6.7 *Glastuinbouwbedrijven*

	2006	2007	2008
	ha		
Tuinbouw onder glas, totaal	103 806 567	103 737 021	10 165
Glasgroenten	4 548	4 571	4 647
Bloemen en sierplanten	5 381	5 327	5 047
Blijvende teelt	452	476	471
	aantal		
Tuinbouw onder glas, totaal	8 335	7 751	7 115
Glasgroenten	2 400	2 209	2 022
Bloemen en sierplanten	5 035	4 673	4 336
Blijvende teelt	1 257	1 205	1 074

Bron: CBS.

6.2 Arbeidsparticipatie

De bruto arbeidsparticipatie geeft aan hoeveel procent van de potentiële beroepsbevolking (15–64 jaar) een betaalde baan heeft of wenst van 12 uur of meer per week. De lage participatiegraad van jongeren ligt voor de hand vanwege het grote aantal dat nog onderwijs volgt. Vanaf 50 jaar neemt de bruto arbeidsparticipatie sterk af. Deze terugval heeft zowel te maken met vervroegde uittreding als met afkeuringen. Bij de vrouwen daalt na het dertigste jaar de arbeidsparticipatie, omdat een deel van hen ophoudt met werken als er kinderen komen.

In de netto arbeidsparticipatie wordt uitgedrukt hoeveel procent van de potentiële beroepsbevolking een baan heeft van meer dan 12 uur in de week. Vanwege werkloosheid ligt dit altijd iets onder de bruto arbeidsparticipatie.

TABEL 6.8

Arbeidsparticipatie

	Beroepsbevolking			Bruto arbeidsparticipatie			Netto arbeidsparticipatie		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008
	x 1 000			%					
Totaal	10 952	10 963	10 970	68,4	69,4	70,3	64,6	66,2	67,5
Mannen	5 517	5 518	5 516	77,5	77,9	78,5	74,0	75,1	76,0
Vrouwen	5 434	5 446	5 454	59,1	60,7	62,0	55,0	57,2	59,0

Bron: CBS.

TABEL 6.9

Werkzame personen naar beroepsniveau, 2008

	Totaal bevolking	Beroepsniveau						
		elemen- taire beroepen	lagere beroepen	middel- bare beroepen	hogere beroepen	weten- schap- pelijke beroepen	onbekend	
Totaal	x 1 000	7 410	545	1 717	2 800	1 591	669	88
	%		7	23	38	21	9	1
Mannen	x 1 000	4 191	310	951	1 567	899	408	54
	%		7	23	37	21	10	1
Vrouwen	x 1 000	3 220	235	766	1 233	691	261	34
	%		7	24	38	21	8	1

Bron: CBS.

TABEL 6.10

Beroepsbevolking en werkzame personen, 2008

	Totaal bevolking	Werkzame personen		
		totaal	minder dan 12 uur per week	12 uur of meer per week
	x 1 000			
Totaal	10 970	8 348	938	7 410
Mannen	5 516	4 516	326	4 191
Vrouwen	5 454	3 831	612	3 220

6.3 Faillissementen en schuldsaneringen

Het aantal uitgesproken faillissementen kwam in 2008 uit op iets minder dan 6,9 duizend, 14 procent minder dan in 2007. (tabel 6.11) Zowel bij de natuurlijke personen als bij de eenmanszaken daalde het aantal faillissementen fors. De grote afname van het aantal faillissementen van natuurlijke personen hangt vooral samen met de wijzigingen in de Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen die per 1 januari 2008 zijn ingevoerd. Het aantal faillissementen van vennootschappen bedroeg ruim 3,8 duizend, en is hoger dan in 2007. Met name in de laatste twee maanden van 2008 gingen veel meer bedrijven failliet dan een jaar eerder. Voor het eerst sinds 2004 werd een stijging van het aantal bedrijfsfaillissementen waargenomen.

Zo'n 50 procent van het aantal faillissementen van bedrijven betrof een klein bedrijf (5 werknemers of minder). (tabel 6.13)

Het aantal schuldsaneringen is in 2008 scherp gedaald. (tabel 6.14) In 2008 zijn 9,2 duizend schuldsaneringen uitgesproken, 5,7 duizend minder dan in 2007. Het aantal schuldsaneringen nam over de hele linie sterk af, zowel bij personen met een eenmanszaak als bij personen zonder een eenmanszaak. Het is het eerste jaar sinds de start van

TABEL 6.11

Uitgesproken faillissementen naar rechtsvorm

	2005	2006	2007	2008
Totaal	10 082	9 179	7 950	6 847
Natuurlijke personen zonder eenmanszaak	3 302	3 238	3 348	2 212
Eenmanszaken	1 697	1 713	1 013	795
Vennootschappen	5 083	4 228	3 589	3 840
Besloten vennootschap	4 420	3 638	3 183	3 402
Vennootschap onder firma	420	304	181	183
Overige rechtsvormen	243	286	225	255

Bron: CBS.

TABEL 6.12

Uitgesproken faillissementen naar bedrijfstak en rechtsvorm, 2007

	Totaal	w.v.			
		eenmans-zaak	besloten vennootschap	vennootschap onder firma	overige rechtsvormen
		abs.			
Landbouw, bosbouw, visserij	84	20	53	8	3
Nijverheid (geen bouwnijverheid)	460	55	372	22	11
Bouwnijverheid	615	249	332	25	9
Reparatie van consumentenartikelen	1 162	264	796	65	37
Horeca	298	150	115	25	8
Vervoer, opslag en communicatie	240	55	162	14	9
Financiële instellingen	445	12	413	3	17
Verhuur en handel in onroerend goed	1 001	153	774	16	58
Onderwijs	284	49	163	2	70
Gezondheids- en welzijnszorg	13	6	3	1	3
Totaal	4 602	1 013	3 183	181	225

Bron: CBS.

TABEL 6.13

Uitgesproken faillissementen naar bedrijfsgrootte

	2005	2006	2007	2008
	abs.			
Werkzame personen				
0	2 131	1 647	1 067	265
1	1 210	1 266	1 391	900
2- 4	1 229	1 191	694	1 052
5- 9	739	610	399	593
10- 19	692	579	290	495
20- 49	391	278	200	325
50- 99	96	54	167	108
100-199	51	42	99	25
200-499	26	17	89	12
500 of meer	2	1	71	1
onbekend	213	256	135	859
Totaal	6 780	5 941	4 602	4 635

Bron: CBS.

de Wet Schuldsaneringen Natuurlijke Personen (1998) dat er minder schuldsaneringen zijn uitgesproken dan in het voorgaande jaar. De belangrijkste verklaring hiervoor is dat de Wet Schuldsaneringen Natuurlijke Personen per 1 januari 2008 is gewijzigd, waarbij onder andere de criteria voor toelating tot de wettelijke schuldsanering zijn verscherpt. Schuldsanering is vooral een probleem van de middenleeftijden (25-54 jaar). Meer dan 80 procent van de schuldsaneringen heeft betrekking op deze leeftijdsgroep. De Wet schuldsanering natuurlijke personen biedt natuurlijke personen die in een problematische schuldsituatie verkeren de mogelijkheid om na een termijn van drie tot vijf jaar met een schone lei verder te gaan. Een besluit tot schuldsanering wordt door een rechtbank uitgesproken.

TABEL 6.14

Uitgesproken schuldsaneringen

	2005	2006	2007	2008
	abs.			
Totaal	14 666	14 933	14 947	9 200
w.v. eenmanszaken	2 194	2 217	2 046	1 391
Naar leeftijd				
Jonger dan 25 jaar	843	724	667	340
25-34 jaar	4 109	3 924	3 582	2 208
35-44 jaar	4 811	4 919	4 937	3 097
45-54 jaar	3 189	3 429	3 698	2 248
55-64 jaar	1 405	1 560	1 652	1 066
65 jaar en ouder	307	367	403	231
Onbekend	2	10	8	10

Bron: CBS.

Forse schaalvergroting in de tomatenteelt

De gemiddelde oppervlakte landbouwgrond van een land- en tuinbouwbedrijf is in de periode 2000–2008 met een kwart toegenomen. Bedrijven met glastuinbouw zijn de helft groter geworden, de oppervlakte van bedrijven met glasgroenten steeg zelfs met ruim 80 procent.

De gemiddelde paprikatelers had in 2008 tweemaal zoveel grond in gebruik als in 2000, bij de telers van tomaten was de toename zelfs 120 procent. De gemiddelde oppervlakte tomaten nam toe van 1,8 ha in 2000 tot 4 ha in 2008.

Voor de meeste landbouwgewassen geldt dat de totale teeltoppervlakte sinds 2000 gelijk is gebleven of iets is gedaald. De totale oppervlakte met glasgroenten is echter in deze periode met 8 procent toegenomen. De totale oppervlakte tomaten is met 40 procent zeer sterk toegenomen. (Bron: *Webmagazine* van 02-04-2009).

Veel scharrelruimte kleine landbouwbedrijven

In 2007 waren er ruim 25 duizend kleine boerenbedrijven, goed voor slechts 4 procent van de totale landbouwproductie en 10 procent van het landbouwareaal.

Deze bedrijven hebben bijna 190 duizend ha grond in handen. Op deze grond worden vooral veel schapen gehouden. 35 procent van alle schapen (475 duizend stuks) loopt op deze kleine bedrijven. Verder zijn er bijna 200 duizend runderen te vinden op de kleine boerenbedrijven. Een klein deel (3 procent) wordt gemolken. In de groep kleine boerenbedrijven bevinden zich verder ruim 500 vleesvarkenshouders, met gemiddeld bijna 300 varkens. De vleesvarkenssector is de enige intensieve gespecialiseerde sector waar het aandeel kleine bedrijven met 30 procent nog vrij hoog is. Dit aandeel is de laatste decennia overigens wel sterk gedaald. In 1990 had nog 62 procent van de vleesvarkensboeren een klein bedrijf.

Kleine bedrijven komen weinig voor in gespecialiseerde sectoren zoals de glastuinbouw, de intensieve veehouderij, kalvermesterij en gespecialiseerde melkveebedrijven. In deze sectoren is het kleinschalig boeren nauwelijks een optie. Kleinschaligheid, grondgebonden landbouw en de productie van een breed pakket landbouwproducten trekken in de landbouw vaak samen op. Hiermee vormen de kleine landbouwbedrijven al decennia lang een stabiele factor in de landbouw. (CBS-website 19-06-2008).

Aantal zorgboerderijen in vier jaar bijna verdubbeld

In 2007 waren er ruim 600 agrarische zorgbedrijven. Mensen met een zorg- of hulpvraag, zoals ex-verslaafden, mensen met een geestelijke beperking, ouderen en andere zorgbehoevende mensen, kunnen daar een passende dagbesteding vinden. In 2003 telde Nederland 372 zorgboerderijen. De mensen die er werken, wonen er niet. Het wonen op de zorgboerderij komt maar weinig voor. Naast een dagbesteding kan het werken op de boerderij ook speciaal bedoeld zijn als toeleiding naar betaald werk. (Bron: *Webmagazine* van 30-07-2008).

Landbouw minder arbeidsintensief

In 2007 waren er in Nederland nog bijna 77 duizend landbouwbedrijven, een derde minder dan in 1995. De oppervlakte landbouwgrond is sinds 1995 bijna niet afgenomen, waardoor de meeste overgebleven bedrijven flink groter en minder arbeidsintensief zijn geworden.

De gemiddelde omvang van een landbouwbedrijf is toegenomen van 17 ha in 1995 tot 25 ha in 2007. Ook rundvee-, varkens- en kippenbedrijven zijn naar verhouding in omvang toegenomen.

Vergeleken met 1995 werd in 2007 op de landbouwbedrijven 20 procent minder arbeid ingezet. De grootste daling van de arbeidsintensiteit deed zich bij de tuinbouwbedrijven voor. Daar is een sterke stijging van het areaal samengegaan met een afname van de hoeveelheid arbeid, waardoor er in 2007 per eenheid arbeid 56 procent meer grond bewerkt wordt dan in 1995.

Op de fruitteeltbedrijven is het beeld anders. Een sterke afname van de hoeveelheid landbouwgrond (20 procent, 1995–2007) gaat hier gepaard met een daling (7 procent) van de hoeveelheid arbeid. Per saldo betekent dit dat er 14 procent minder grond bewerkt wordt per eenheid arbeid. De fruitteelt wordt dus steeds arbeidsintensiever. (Bron: *Webmagazine* van 20-08-2008).

Snelgroeiende bedrijven vaker innovatief

Ongeveer 40 procent van de snelgroeiende bedrijven is actief op het gebied van innovatie. Bij de niet-snelgroeiende bedrijven is dit 30 procent. De voorsprong van de snelle groeiers geldt zowel voor technologische innovatie als niet-technologische innovatie. Van de bedrijven met technologische innovatie besteden snelle groeiers 9 procent van hun uitgaven aan innovatie. Dat is het dubbele van wat niet-snelle groeiers hieraan uitgeven. Een gevolg hiervan is dat bij snelle groeiers een groter deel (23 procent) van de omzet uit innovatieve producten bestaat dan bij niet-snelle groeiers (19 procent). (Bron: *Webmagazine* van 24-04-2009).

Recordaantal bedrijven in Nederland

Op 1 januari 2008 telde Nederland een recordaantal van bijna 800 duizend bedrijven. Dat zijn er 40 duizend meer dan een jaar eerder.

Het totaal aantal bedrijven is in 2007 vooral fors toegenomen door de vele nieuwe bedrijven in de bouwnijverheid en de zakelijke dienstverlening. Ruim 10 duizend nieuwe bouwbedrijven, voornamelijk zzp'ers, brachten het totaal aantal bedrijven in de bouwnijverheid op bijna 97 duizend. Het aantal bedrijven in de zakelijke dienstverlening steeg met 12,5 duizend. Dat waren voor bijna de helft organisatieadviesbureaus. Verder zijn er in deze branche nog 2,5 duizend bedrijven in de computerservice- en informatietechnologie en 1 200 postorderbedrijven bijgekomen. De postorderbedrijven zijn in 2007, met 40 procent, relatief het meest in aantal toegenomen.

De meeste bedrijven zijn gevestigd in en rond de grote steden. Op 1 januari 2008 was 28,5 procent van alle bedrijven gevestigd in Groot-Amsterdam, Utrecht, Groot-Rijnmond en Zuidoost Noord-Brabant. In deze gebieden woont 27,5 procent van de inwoners van Nederland. (Bron: *Webmagazine* van 1-10-2008).

Buitenlandse bedrijven betalen beter dan Nederlandse

Buitenlandse bedrijven geven duidelijk meer uit aan hun personeel dan Nederlandse bedrijven. In de periode 2001–2005 lagen de gemiddelde personeelskosten per werknemer ongeveer 30 procent hoger dan het gemiddelde van alle bedrijven die in ons land werkzaam zijn. Een mogelijke reden is dat buitenlandse ondernemingen meer betalen om leegloop te voorkomen. Een andere reden is dat er bij buitenlandse bedrijven vaker meer hoger gekwalificeerd personeel werkt.

Ook tussen landen onderling zijn duidelijke verschillen in personeelskosten. Bedrijven met een moedermaatschappij in de Verenigde Staten betalen 70 procent boven het Nederlandse gemiddelde, Japanse bedrijven betalen 51 procent meer, en in bedrijven met een eigenaar uit een EU-land of een ander land liggen de personeelskosten gemiddeld 20 procent hoger dan het Nederlands gemiddelde. (Bron: *Webmagazine* van 23-07-2008).

Steeds meer ondernemers in Nederland

Tussen 1996 en 2006 is het aandeel ondernemers in Nederland toegenomen van 10,2 procent naar 11,5 procent van de beroepsbevolking. Het aandeel ondernemers is hoger dan in vele Europese landen, maar is bijvoorbeeld ook hoger dan in de Verenigde Staten en Japan.

De stijging van het aandeel ondernemers in Nederland is deels te verklaren, doordat ervaren professionals uit grotere bedrijven voor zichzelf beginnen, gesteund door de

aantrekkende economie. Vooral in de zakelijke dienstverlening is het aandeel ondernemers toegenomen. De drempel om een bedrijf te starten ligt in de dienstensector dan ook lager dan in de industrie. (Bron: *Webmagazine* van 09-07-2008).

Buitenlandse invloed op bedrijfsleven verder toegenomen

De niet-financiële ondernemingen realiseerden een toegevoegde waarde van 305 miljard euro. (2006) Daarvan kwam ongeveer een kwart voor rekening van ondernemingen die in buitenlandse handen waren.

De buitenlandse invloed is het grootst in de industrie: 40 procent van de toegevoegde waarde is er in 2006 gehaald door bedrijven die buitenlandse handen zijn. In 1996 was dat nog 28 procent. Koploper binnen de industrie is de basismetaalindustrie: 98 procent van de toegevoegde waarde wordt daar gerealiseerd door ondernemingen die in handen zijn van buitenlandse ondernemers. De groei is het sterkst in de vervoer- en communicatiesector, zoals de aanbieders van mobiele telefonie. In deze sector nam de toegevoegde waarde communicatiesector van ondernemingen die in handen zijn van het buitenland van minder dan 1 miljard euro in 1996 toe tot meer dan 9 miljard euro in 2006.

Nederlandse ondernemingen investeren op hun beurt fors in het buitenland. Dat blijkt uit de balanswaarde van buitenlandse dochterbedrijven van Nederlandse ondernemingen. Bijna de helft van de bezittingen van de Nederlandse ondernemingen heeft betrekking op buitenlandse dochters. In 1996 was dit nog 33 procent. Buitenlandse dochters behaalden in 2006 bijna 25 miljard euro winst. (Bron: *Webmagazine* van 16-07-2008).

Meer werknemers met een vaste arbeidsrelatie

Na een gestage daling van enkele jaren is sinds het begin van 2006 het aantal werknemers met een vaste baan weer gestegen. Deze stijging zette in 2007 stevig door. In het vierde kwartaal van 2007 waren er 2 procent meer werknemers met een vaste baan dan een jaar eerder. Voor werknemers met een flexibele arbeidsrelatie en zelfstandigen begon de stijgende trend al in 2003.

De stijging van het aantal vaste arbeidsrelaties is volledig toe te schrijven aan vrouwen, vooral van middelbare leeftijd. Het aantal mannen met een vaste arbeidsrelatie bleef in 2007 vrijwel gelijk. (Bron: *Webmagazine* van 7-05-2008).

Steeds meer vrouwen aan het werk

In 2008 behoorden 4,2 miljoen mannen en 3,2 miljoen vrouwen tot de werkzame beroepsbevolking (15–64 jaar). Het aantal werkzame mannen is de laatste jaren vrij constant. De vrouwen maken daarentegen een inhaalslag. Vergeleken met 1996 nam het aantal werkzame vrouwen met bijna 40 procent toe.

De toename van de vrouwelijke werkzame beroepsbevolking komt bijna geheel voor rekening van vrouwen met een grote deeltijdbaan (20 tot 35 uur per week). In 1996 waren er nog 1 miljoen vrouwen met een grote deeltijdbaan, in 2008 al 1,7 miljoen. Dit is een toename van bijna 70 procent. In tegenstelling tot de vrouwen werkten mannen bijna allemaal voltijd (35 uur of meer). (Bron: *Webmagazine* van 14-04-2009).

Hoogopgeleide moeders gebruiken meer kinderopvang

Zestig procent van de huishoudens met een hoogopgeleide moeder maakte gebruik van kinderopvang. Van de huishoudens met een laagopgeleide moeder was dat 35 procent. Het verschil hangt samen met het feit dat hoogopgeleide moeders vaker werken en meer uren per week werken dan lager opgeleide vrouwen.

Huishoudens met hoogopgeleide moeders kozen het meest voor formele kinderopvang, huishoudens met laagopgeleide moeders hadden een voorkeur voor onbetaalde opvang door familie. (Bron: *Webmagazine* van 12-01-2009).

Meer moeders met grotere deeltijdbaan

In 2008 behoorden bijna zeven op de tien moeders tot de werkzame beroepsbevolking. De arbeidsparticipatie van moeders neemt al jaren toe, vooral sinds 2005. In 2001 werkte 57 procent van de moeders.

Vooraf het aandeel moeders met een middelgrote (20–27 uur) of grote deeltijdbaan (28–34 uur) is toegenomen. In de periode 2005–2008 is het aandeel van deze deeltijdbanen samen met bijna 3 procentpunt per jaar toegenomen. Het aandeel moeders met een kleine deeltijdbaan (12–19 uur) en het aandeel voltijd werkende moeders bleven nagenoeg gelijk.

Moeders met meer kinderen hebben doorgaans kleinere banen. In 2008 had 14 procent van de moeders met één kind een voltijdbaan. Dit is bijna tweemaal zoveel als bij moeders die meer kinderen hebben. Ook hadden moeders met één kind vaker een grote deeltijdbaan dan moeders met twee of meer kinderen. Een baan van drie dagen in de week komt bij alle moeders het meest voor. (Bron: *Webmagazine* van 4-03-2009).

Partners tevreden over combinatie voltijd- en deeltijdbaan

Bij paren met kinderen is de meest voorkomende combinatie een voltijdbaan plus een deeltijdbaan. Bij 92 procent van deze anderhalfverdieners werkte de man voltijd en de vrouw in deeltijd.

De meeste paren zijn tevreden over de verdeling van betaalde arbeid. De tevredenheid is het hoogst (85 procent) bij stellen die een voltijd- en een deeltijdbaan combineren. Van de stellen die twee grote deeltijdbanen combineren is een bijna even groot aandeel tevreden over de verdeling. Van alle paren met twee voltijdbanen zou 18 procent minder willen werken. Meestal is het de vrouw die minder wil werken.

Het anderhalfverdienersmodel komt vaak voor bij stellen met kinderen. In 2007 had meer dan de helft van de paren met minderjarige kinderen een voltijd- plus een deeltijdbaan. Ook als de kinderen ouder zijn werkt vaak een van de partners in deeltijd.

Jonge stellen zonder kinderen hebben vaker twee voltijdbanen. Is de vrouw 40 jaar of ouder, dan zakt ook het percentage dubbele voltijders tot 12 procent. (Bron: *Webmagazine* van 7-01-2009).

Aandeel bedrijven met telewerkers in vier jaar verdubbeld

Eind 2007 had bijna de helft van de bedrijven waar tien of meer personen werken telewerkers in dienst. Telewerken komt het meest voor bij grote bedrijven. Bij negen op de tien grote bedrijven, met 250 of meer werkzame personen, deden werknemers met regelmaat aan telewerken. Bij de kleinere bedrijven, met minder dan 50 werkzame personen, was het aandeel bedrijven met telewerkers 43 procent.

Bij energie- en waterleidingbedrijven wordt naar verhouding het meest getelewerkt. Het percentage telewerkers is hier 89 procent. Dat komt deels door het hoge aandeel grote bedrijven in deze bedrijfstak. Ook de zakelijke dienstverlening en financiële instellingen scoren relatief hoog op telewerkgebied. In de bouw en de horeca komt telewerken minder voor omdat in deze bedrijfstakken een groot deel van de werknemers fysiek aanwezig moet zijn. (Bron: *Webmagazine* van 7-01-2009).

7 Veiligheid en leefbaarheid

7.1 Brandschaden

In 2006 zijn 50 duizend branden geregistreerd, bijna 7 duizend meer dan in 2004. Het totale schadebedrag ligt in 2006 op ruim 715 miljoen euro, dat is dan weer lager dan in 2005. Bijna de helft van het totale schadebedrag heeft betrekking op branden in kleinere gemeenten (tot 50 duizend inwoners).

TABEL 7.1

Branden met en zonder schade

	2005	2006	2007
	x 1 000		
Branden	43,2	49,8	47,3
w.v.			
zonder schade	17,3	20,4	20,5
met schade	25,9	29,3	26,9

Bron: CBS.

TABEL 7.2

Branden naar gemeentegroottegroep, 2007

	Totaal	w.v.		
		zonder schade	met schade	schadebedrag
	x 1 000			mln euro
Totaal	47,3	20,5	26,9	864
250 000 en meer inwoners	7,2	4,5	2,7	125
150 000 tot 250 000 inwoners	4,0	1,9	2,1	78
100 000 tot 150 000 inwoners	6,1	3,3	2,8	62
50 000 tot 100 000 inwoners	10,1	3,5	6,6	228
20 000 tot 50 000 inwoners	14,8	5,5	9,3	244
Minder dan 20 000 inwoners	5,2	1,7	3,5	127

Bron: CBS.

Een kleine 30 procent van de branden is een binnenbrand, bijna de helft van de binnenbranden betreft een woning of woongebouw. (tabel 7.3) Deze branden veroorzaken evenwel nog geen vijfde van de totale schade bij binnenbranden. Tien procent van alle binnenbranden vindt plaats in bedrijven. De schade aan deze laatste objecten is relatief groot: 325 miljoen euro (2006) en ruim de helft van de totale brandschade bij binnenbranden. Een defect aan een apparaat of het verkeerd gebruik daarvan zijn de belangrijkste oorzaken van binnenbranden.

De meeste buitenbranden (14 duizend) zijn papier- en vuilcontainerbranden.

Het aantal bos-, berm- en heidebranden bedroeg 7 duizend in 2006. Bij buitenbranden zijn brandstichting en vandalisme de voornaamste oorzaken.

TABEL 7.3 *Branden met schade en schadebedragen, 2007*

	Branden	Schadebedrag
	x 1 000	mln euro
Totaal	26,9	864,0
Schoorsteenbranden	1,0	4,6
Binnenbranden		
Woongebouwen	4,6	102,7
Gevangenis, politiecel	0,2	0,2
Hotels e.d.	0,1	1,9
Kantoorgebouwen	0,2	4,5
Scholen	0,2	23,9
Ziekenhuizen e.d.	0,4	84,8
Bedrijven, boerderijen	1,0	385,4
Stations	0,0	0,8
Bijeenkomstgebouw	0,8	135,2
Overige gebouwen	2,0	39,1
Totaal binnenbranden	9,4	778,5
Buitenbranden		
Papier-, vuilcontainer	5,4	5,7
Afval op afgesloten terreinen	1,1	3,3
Berm, bos, heide	2,7	4,9
Personenauto	3,1	27,7
Overige auto's	0,7	16,1
Schepen, beroepsvaart	0,0	4,4
Schepen, recreatievaart	0,1	2,0
Spoorwegmaterieel	0,0	0,3
Openluchtinstallaties chemie	0,0	0,2
Overige nijverheid/industrie	0,1	1,5
Andere locatie	3,3	15,0
Totaal buitenbranden	16,5	81,0

TABEL 7.4 *Branden naar oorzaak en schadebedrag, 2007*

	Aantal branden	Schadebedrag
	x 1 000	mln euro
Binnenbranden	9,3	778
Brandstichting	1,1	66
Spelen met vuur door kinderen	0,1	4
Roken	0,2	3
Brandgevaarlijke werkzaamheden	0,3	29
Defect/verkeerd gebruik apparaat/product	2,3	85
Broei, zelfverhitting	0,3	18
Vuurwerk	0,1	5
Andere	1,7	92
Onbekend	3,2	476
Buitenbranden	16,5	81
Brandstichting	4,6	17
Vandalisme	2,3	5
Spelen met vuur door kinderen	0,3	1
Af-/verbranden van bermen/afval	0,4	1
Ongeluk, aanrijding	0,2	3
Andere	2,0	18
Onbekend	6,7	37

Bron: CBS.

7.2 Dodelijke ongelukken

Zo'n ruim 5 duizend mensen komen de laatste jaren door een ongeval of door zelfdoding om het leven (tabel 7.5) De meeste ongevallen gebeuren in en om het huis. Verder zijn in 2006 70 personen overleden aan de gevolgen van een bedrijfsongeval. Geteld zijn uitsluitend die slachtoffers van een bedrijfsongeval die waren opgenomen in de gemeentelijke basisadministratie van een Nederlandse gemeente.

Het aantal dodelijke verkeersongevallen op de openbare weg neemt jaarlijks af. Het aantal slachtoffers is gestegen onder fietsers en is het sterkst gedaald onder motorfietsers. Het grootst blijft is het aantal slachtoffers onder de inzittenden van een personenauto. (tabel 7.6)

TABEL 7.5

Dodelijke ongevallen, 2006

	Eenheid	2004	2005	2006	2007
Totaal	aantal	5 226	5 343	5 354	5 207
	per 100 000	32	33	33	32
Zelfdoding	aantal	1 514	1 572	1 524	1 353
	per 100 000	11	12	11	10
Moord en doodslag	aantal	191	174	128	143
	per 100 000	1,2	1,1	0,8	0,9
Verkeersongeval	aantal	836	760	754	770
	per 100 000	5,1	4,7	4,6	4,7
Bedrijfsongeval	aantal	72	64	70	66
	per 100 000	0,6	0,5	0,6	0,6
Privé-ongeval	aantal	2 462	2 693	2 766	2 420
	per 100 000	15	17	17	15
Overig/onbekend	aantal	151	80	112	455
	per 100 000	0,9	0,5	0,7	2,8

Bron: CBS.

TABEL 7.6

Dodelijke wegverkeersslachtoffers

	2004	2005	2006	2007
	aantal			
	836	760	754	
	per 100 000			
	5,1	4,7	4,6	
	aantal			
Voetganger	73	80	67	
Fiets	175	177	209	
Brom-, snorfiets	84	75	85	
Motorfiets	88	74	56	
Personenauto	391	325	305	
Bestelauto, vrachtauto	21	22	26	
Overige deelname	–	1	1	
Onbekende deelname	4	6	5	

Bron: CBS.

7.3 Onveiligheidsgevoelens

Volgens de recente Veiligheidsmonitor Rijk 2007 voelt een op de vijf van de bevolking (15-plus) zich wel eens onveilig; thuis, in de buurt, in het openbaar vervoer, of in uitgaansgelegenheden, maar het meest op plaatsen waar jongeren rondhangen. (tabel 7.7) De Veiligheidsmonitor Rijk beschrijft verschillende aspecten van veiligheid en het functioneren van de politie. De gegevens zijn gebaseerd op een persoonsenquête die in het begin van 2007 is uitgevoerd door het CBS en de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Justitie.

Jaarlijks is ruim een kwart van de bevolking slachtoffer van een delict. (tabel 7.8)

Het percentage slachtoffers is in 2007 lager dan in 2006. De gegevens hebben betrekking op een aantal vormen van veel voorkomende criminaliteit.

TABEL 7.7 *Onveiligheidsgevoelens en vermijdingsgedrag naar situatie*

	2007	2008
voelt zich wel eens onveilig (%)		
Onveiligheidsgevoelens in situaties		
In openbaar vervoer	4,9	4,6
Rondom uitgaansgelegenheden	10,3	9,4
In eigen huis	3,0	2,9
Op straat in eigen buurt	8,2	7,5
Op plekken met rondhangende jongeren	15,9	14,8
In winkelcentrum in de buurt	5,1	4,7
komt vaak voor (%)		
Vermijdingsgedrag		
Mijdt bepaalde plekken in woonplaats	7,0	6,5
Doet 's avonds niet open	14,1	12,7
Laat waardevolle spullen thuis	9,2	8,8
Rijdt of loopt om	5,9	5,4
Kinderen mogen niet ergens naar toe	18,7	19,1
Reist niet met openbaar vervoer	1,9	2,1

TABEL 7.8 *Slachtofferschap van veel voorkomende criminaliteit*

	Eenheid	2006	2007	2008
Slachtofferschap	%	27,2	25,8	25,4
Gewelddelicten	%	5,1	5,3	5,2
w.v.				
Seksuele delicten	%	0,9	1,1	0,9
Mishandeling	%	1,6	1,6	1,5
Bedreiging	%	3,1	3,2	3,2
Vermogensdelicten	%	13,7	12,3	11,8
w.v.				
(Poging tot) inbraak	% huishoudens	2,8	2,6	2,4
Poging tot inbraak	% huishoudens	1,5	1,5	1,5
Inbraak	% huishoudens	1,4	1,3	1,0
Fietsdiefstal	% fietsbezitters	6,3	5,3	5,0
Autodiefstal	% autogebruikers (18-plus)	0,3	0,3	0,3
Diefstal uit auto	% autogebruikers (18-plus)	2,6	2,5	2,6
Zakkenrollerij	%	1,5	1,5	1,4
Zakkenrollerij met geweld	% slachtoffer	0,3	0,2	0,2
Zakkenrollerij zonder geweld	% slachtoffer	1,2	1,4	1,2
Overige diefstal	% slachtoffer	3,7	3,1	3,0
Vandalismedelicten	% slachtoffer	12,0	11,7	11,9
w.v.				
Beschadiging/diefstal vanaf auto	% autogebruikers (18-plus)	12,1	11,6	11,9
Overige vernielingen	%	4,9	4,7	4,6
Doorrijden na aanrijding	% slachtoffer	1,6	1,5	1,6
Overige delicten	% slachtoffer	1,0	0,8	0,8

Bron: CBS.

7.4 Leefbaarheid

Milieubewust gedrag

Het milieubewust gedrag is wat aan het tanen, lijkt het. Minder mensen brengen hun glas naar de glasbak, en ook de animo om het groente- en fruitafval gescheiden in te leveren is de laatste jaren wat teruggelopen.

Het inleveren van chemisch huishoudelijk afval is een andere indicator voor positief milieugedrag. Het blijkt dat zo'n 85 procent van de huishoudens hun chemisch afval (batterijen, verfresten) consequent naar een speciaal inzamelpunt, zoals de chemokar brengen. Dat percentage is al jaren hetzelfde. In 2007 levert zelfs 90 procent van de huishoudens levert oud papier en karton altijd of vaak gescheiden in. Dat percentage is hoger dan in 1997.

Sociale samenhang

Deelname aan de maatschappij, in organisaties, in de politiek, maar ook de contacten met anderen, zijn belangrijke richtingwijzers voor de sociale samenhang. Dergelijke contacten vinden plaats vaak in netwerken waar gemeenschappelijke waarden worden gedeeld. Zulke netwerken vormen het cement van de samenleving, omdat ze het onderlinge vertrouwen en het vertrouwen in (overheids)organisaties bevorderen. Anderzijds kan een groter vertrouwen de deelname aan deze netwerken stimuleren.

Er staan maar weinig burgers aan de kant. De meesten hebben (veel) contact met familie, vrienden en kennissen. Een grote meerderheid heeft dergelijke contacten zelfs wekelijks: 86 procent met een familielid, 81 procent met een vriend, vriendin of kennis. Niet meer dan 2 procent heeft vrijwel nooit contact met vrienden of kennissen. (tabel 7.9)

Ook de kwaliteit van de sociale contacten is hoog. De meesten kennen mensen met wie zij goed kunnen praten en die hen echt begrijpen. Zij weten zich omringd door vrienden. Liefst 98 procent geeft aan dat ze indien ze hulp nodig hebben, ze terecht kunnen bij familie, vrienden of burens.

De saamhorigheid in buurt is groot, de betrokkenheid bij de buurt neemt bovendien toe, al is de betrokkenheid geringer in gekleurde buurten. Een meerderheid zegt in een gezellige buurt te wonen, een overgrote meerderheid vindt zelfs dat in de buurt iedereen prettig met elkaar omgaat en ze voelen zich thuis in de buurt. Deze saamhorigheid is vanaf 2005 licht toegenomen.

De samenstelling van de buurt is van belang voor de saamhorigheid. Naarmate de concentratie niet-westerse allochtonen hoger is, daalt de saamhorigheid. Dat geldt trouwens niet alleen voor de autochtone bevolking, maar ook voor de westerse en niet-westerse

TABEL 7.9

Betrokkenheid bij de buurt, naar gekleurdheid van de buurt ¹⁾, 2005–2007

	Minder dan 5%	5 tot 10%	10 tot 25%	25 tot 50%	50% of meer
Veel contact met directe burens	70,5	61,0	58,0	59,0	53,0
Veel contact met andere buurtbewoners	53,0	43,0	39,0	36,0	33,0
Mensen gaan graag met elkaar om	91,2	84,0	79,0	70,0	64,0
Gezellige buurt met veel saamhorigheid	66,2	55,4	50,0	45,0	45,0
Mensen kennen elkaar nauwelijks	13,1	25,0	29,6	36,0	41,4
Voel mij thuis bij mensen in deze buurt	84,0	77,4	72,0	63,0	60,6
Ga liefst uit deze buurt verhuizen	7,9	11,8	16,0	22,4	29,3
Tevreden met samenstelling bevolking	90,7	86,0	80,0	67,0	60,0

¹⁾ Percentage niet-westerse allochtonen.

Bron: CBS, NKO.

allochtonen, en daarbinnen voor zowel de Surinamers, Antillianen, Turken en Marokkanen. Voorts blijkt dat het gevoel van saamhorigheid in de buurt sterker is bij hoger- dan bij lager opgeleiden, groter is op het platteland dan in de steden, en bij getrouwen of samenwonenden duidelijker aanwezig is dan bij alleenstaanden.

Een op vijf slachtoffers huiselijk geweld aanvaardt hulp

In 2006 zijn ruim 63 duizend incidenten van huiselijk geweld bij de politie gemeld. Het gaat dan om partnermishandeling, kindermishandeling, seksueel misbruik van kinderen of mishandeling, verwaarlozing van ouderen, en stalking. Bijna 40 procent van de gemelde incidenten resulteert in een proces-verbaal van aangifte. Pas als een slachtoffer officieel aangifte heeft gedaan, kan een beroep worden gedaan op slachtofferhulp. In 2006 maakten 4,7 duizend slachtoffers van huiselijk geweld gebruik van de aangeboden slachtofferhulp.

De werkelijke omvang van huiselijk geweld is vele malen groter. Vermoedelijk wordt minder dan één op de tien incidenten bij de politie gemeld. Naar schatting was in 2006 ruim een half miljoen keer sprake van huiselijk geweld. Dit komt neer op bijna de helft van alle geweldsdelicten in Nederland.

Stalken is het hinderlijk achtervolgen of lastigvallen van een persoon. Over de periode 2001–2007 hebben het Openbaar Ministerie en de rechtbanken ruim 6 duizend stalking-zaken afgedaan. (Bron: *Webmagazine* van 10-11-2008).

Groepen jongeren veroorzaken de meeste overlast

Hinder van groepen jongeren, dronken mensen op straat, drugsoverlast, zich ergeren aan omwonenden of lastiggevallen worden op straat: in 2008 gaf een zesde van de bevolking aan dat ten minste één van deze problemen vaak voorkomt in hun woonbuurt. Groepen jongeren veroorzaken de meeste overlast.

De problemen variëren van ergernissen door hinderlijk rondhangen, lawaai van het rondrijden op brommertjes, vernieling, agressie en zelfs crimineel gedrag. Overlast door groepen jongeren komt ongeveer twee keer zo vaak voor als hinder van dronken mensen op straat, drugsoverlast, of irritaties door omwonenden.

Hoewel de meeste overlast door groepen jongeren wordt veroorzaakt, blijken jongeren (15–24 jaar) ook zelf de meeste problemen in hun woonbuurt te ondervinden. Zij ervaren tweemaal zo vaak als 65-plussers overlast, vooral van andere groepen jongeren. Bijna een op de acht jongeren ondervindt ernstige hinder van leeftijdsgenoten. Bovendien voelen jongeren zich vaker dan ouderen wel eens onveilig op plaatsen waar groepen jongeren rondhangen. (Bron: *Webmagazine* van 20-10-2008).

Geweldsmisdrijven vaak geseponeerd

In 2007 deden het Openbaar Ministerie en de rechters samen bijna 250 duizend strafzaken af. Van alle zaken werd iets meer dan 12 procent geseponeerd. Het OM vervolgt de verdachte dan niet, bijvoorbeeld wegens gebrek aan bewijs. Dit aandeel is sinds 2000 vrijwel stabiel. Bijna 30 procent van alle afgehandelde zaken zijn OM-transacties. Dit aandeel neemt toe, vooral door een stijging van het aantal taakstraffen dat het OM oplegt.

Het aantal geweldsmisdrijven en vernieling en openbare-ordemisdrijven is de afgelopen jaren toegenomen. Het aantal geweldsmisdrijven het sterkst, van bijna 14 procent in 2000 tot bijna 20 procent in 2007. De vernieling en openbare orde misdrijven stegen in dezelfde periode van 12 tot 15 procent. De grootste groep misdrijven betreft nog steeds vermogensmisdrijven. In 2007 was dit een kwart van alle zaken.

Van de ruim 50 duizend geweldsmisdrijven die in 2007 door het OM en de rechter samen werden afgehandeld, seponerde het OM er ruim 9 duizend. Dit is bijna 19 procent. In 2004 was dit nog 13 procent. Bij de geweldsmisdrijven zijn er sinds 2003 relatief veel beleidssepots. In 2007 ging het daarbij in een kwart van de gevallen om medeschuld van het slachtoffer. (Bron: *Webmagazine* van 28-07-2008).

Vaker aangifte bij vermogensdelict dan bij geweldsdelict

In 2008 was een kwart van de Nederlandse inwoners slachtoffer van een delict. Gemiddeld wordt slechts 28 procent van de delicten aangegeven bij de politie.

De bereidheid om aangifte te doen hangt sterk af van het soort delict. Slachtoffers van

autodiefstal doen bijna altijd aangifte. Ook vermogensdelicten als inbraak, diefstal uit auto en diefstal met geweld worden relatief vaak aangegeven. Bij geweldsdelicten ligt het aandeel gemiddeld lager. Seksuele delicten worden het minst vaak aangegeven: slechts 7 procent van de slachtoffers meldt zich bij de politie.

Jongeren (25-min) doen minder vaak aangifte dan ouderen. Dit geldt voor alle delicten, behalve delicten die met hun auto te maken hebben. Wanneer de auto, of spullen daaruit, gestolen of beschadigd worden, stappen zij even vaak of vaker naar de politie als oudere gedupeerden. Diefstal van een fiets geeft slechts een op de vijf jongeren aan, maar de helft van de 65-plussers. (Bron: *Webmagazine* van 9-02-2009).

Vooral vrouwen mijden soms het openbaar vervoer

Bijna een op de tien Nederlanders die met het openbaar vervoer reizen, voelt zich soms zo onveilig dat hij liever op een andere manier reist, of thuisblijft. Bij 2 procent van de reizigers kwam dit vaak voor.

Vooral vrouwen hebben last van onveiligheidsgevoelens in het openbaar vervoer: ruim 13 procent kiest hierdoor wel eens voor ander vervoer of blijft thuis. Mannen hebben hier minder problemen mee: slechts 5 procent mijdt wel eens de metro, de tram, de trein of de bus.

In de regio's Rotterdam-Rijnmond, Haaglanden Amsterdam-Amstelland gaven OV-reizigers het vaakst aan dat onveiligheidsgevoelens hen wel eens in de weg staan.

In het noordoosten en zuiden van het land voelen passagiers zich relatief veilig. In regio's als Groningen, Drenthe en Brabant-Zuidoost mijdt nog geen 5 procent de trein of bus wegens onveiligheidsgevoelens. (Bron: *Webmagazine* van 14-07-2008).

Half Nederland vindt dat zijn woonbuurt verloedert

Hondenpoep, rommel op straat, vernieling van bus- en tramhokjes, bekladding van muren en gebouwen: in 2007 gaf de helft van de bevolking aan dat ze het afgelopen jaar van ten minste één van deze zaken vaak hinder hebben gehad.

Stedelingen hebben er meer last van dan dorpelingen. In de zeer sterk stedelijke gemeenten ervaart 61 procent van de bevolking overlast, in de stedelijke gemeenten is dat 54 procent. Op het platteland is dit percentage 43 procent.

Alle vormen van verloedering komen in de aandachtswijken vaker voor dan in de andere stadswijken. Het blijkt dat 71 procent van de bewoners uit aandachtswijken vaak hinder van verloedering heeft, tegen 55 procent van de bewoners uit de andere stadswijken.

Opmerkelijk is het verschil bij 'rommel op straat'. In de aandachtswijken komt deze vorm van overlast bijna twee keer zo vaak voor als elders in de stad. (Bron: *Webmagazine* van 26-03-2008).

8 Gezondheid en zorg

8.1 Medische consumptie

De gegevens over de gezondheidstoestand van de bevolking en het gebruik van medische voorzieningen komen uit het Permanent Onderzoek Leefsituatie. Dit onderzoek is gebaseerd op een steekproef uit de bevolking. De tabellen 8.1 en 8.2 verschaffen cijfers over de medische consumptie naar leeftijd en geslacht.

TABEL 8.1 *Gebruik medische voorzieningen*

		Eenheid	2006	2007	2008	w.v.			
						15 tot 25 jaar	25 tot 45 jaar	45 tot 65 jaar	65 jaar of ouder
Huisarts	Personen met contact	%	72,6	72,0	73,3	70,7	70,2	75,2	85,8
	Contacten per persoon	abs.	3,6	3,8	4,1	3,4	3,7	4,7	5,6
	Contacten per patiënt	abs.	5,0	5,3	5,6	4,8	5,2	6,2	6,5
Specialist	Personen met contact	%	40,2	41,0	41,2	33,0	37,3	45,3	62,7
	Contacten per persoon	abs.	2,0	1,8	1,8	1,1	2,0	1,9	2,8
	Contacten per patiënt	abs.	4,9	4,5	4,4	3,3	5,3	4,2	4,5
Ziekenhuis	Personen met contact	%	6,7	6,4	6,8	3,8	5,7	6,9	14,3
	Contacten per persoon	abs.	8,1	7,7	8,1	4,0	6,4	8,6	17,4
	Contacten per patiënt	abs.	120,8	120,3	118,3		111,4	123,9	122,0
Tandarts	Personen met contact	%	78,1	77,7	78,3	88,1	86,3	80,5	50,1
	Contacten per persoon	abs.	2,2	1,9	2,2	2,1	2,6	2,5	1,4
	Contacten per patiënt	abs.	2,8	2,5	2,8	2,4	3,0	3,1	2,7
Contact fysiotherapeut	Personen met contact	%	17,8	18,8	20,0	15,8	20,4	26,5	25,6
	Contacten per persoon	abs.	2,9	3,3	3,1	2,1	2,6	4,3	5,3
	Contacten per patiënt	abs.	16,2	17,9	15,7	13,3	12,8	16,4	21,0
Contact alternatieve genezer	Personen met contact	%	6,3	7,0	7,2	5,2	8,1	9,1	5,1
Personen die voorgeschreven medicijnen hebben gebruikt		%	37,5	38,5	39,6	22,0	29,3	51,3	82,2
Personen die niet voorgeschreven medicijnen hebben gebruikt		%	39,9	39,0	39,6	43,4	44,4	39,3	37,4

Bron: CBS.

8.2 Ervaren gezondheid

Tabel 8.3 geeft een indruk van de ervaren gezondheidstoestand in 2008. Tachtig procent van de geënquêteerden zegt desgevraagd zich (zeer) goed te voelen. Voor jongeren (0–24 jaar) loopt dit percentage tot 90, voor ouderen (65-plus) is het 60. Hoogopgeleiden vinden hun gezondheid vaker (zeer) goed dan laagopgeleiden, hogeschoolden voelen zich gezonder dan laaggeschoolden. Van de arbeidsongeschikten voelt bijna driekwart zich niet goed.

TABEL 8.2 *Gebruik medische voorzieningen*

		Eenheid	2008	w.v.						
				mannen	vrouwen	basis- onderwijs	vbo	mavo	havo- mbo-vwo	hbo- universiteit
Huisarts	Personen met contact	%	73,3	68,4	78,1	79,6	76,2	74,3	71,5	72,0
	Contacten per persoon	abs.	4,1	3,5	4,7	5,2	4,9	4,3	3,9	3,5
	Contacten per patiënt	abs.	5,6	5,1	6,0	6,5	6,5	5,8	5,4	4,8
Specialist	Personen met contact	%	41,2	38,3	44,0	48,1	48,8	39,9	40,3	40,7
	Contacten per persoon	abs.	1,8	1,6	2,0	2,3	2,1	2,0	1,8	1,7
	Contacten per patiënt	abs.	4,4	4,2	4,7	4,7	4,4	5,0	4,4	4,2
Ziekenhuis	Personen met contact	%	6,8	5,9	7,8	9,3	9,0	5,9	6,5	6,0
	Contacten per persoon	abs.	8,1	7,0	9,2	10,9	10,6	7,3	7,7	7,0
	Contacten per patiënt	abs.	118,3	119,8	117,3	117,4	118,5	124,6	117,9	116,6
Tandarts	Personen met contact	%	78,3	77,6	79,0	63,5	70,0	85,7	83,3	87,4
	Contacten per persoon	abs.	2,2	2,0	2,4	1,8	2,4	2,3	2,2	2,7
	Contacten per patiënt	abs.	2,8	2,6	3,1	2,8	3,5	2,7	2,7	3,1
Contact fysiotherapeut	Personen met contact	%	20,0	17,4	22,5	23,7	24,2	21,8	21,8	21,5
	Contacten per persoon	abs.	3,1	2,6	3,6	4,4	3,8	3,7	3,1	3,0
	Contacten per patiënt	abs.	15,7	15,0	16,3	19,1	15,9	17,2	14,5	14,0
Contact alternatieve genezer	Personen met contact	%	7,2	5,1	9,2	3,9	5,5	7,4	8,3	9,7
Personen die voorgeschreven medicijnen hebben gebruikt		%	39,6	36,5	42,6	57,4	49,5	39,5	40,0	36,8
Personen die niet voorgeschreven medicijnen hebben gebruikt		%	39,6	32,9	46,2	41,1	38,7	42,1	42,3	40,8

Bron: CBS.

TABEL 8.3 *Ervaren gezondheid, 2008*

	Zeer goed	Goed	Minder dan goed
	%		
Totaal	26	55	19
Geslacht			
Mannen	28	55	17
Vrouwen	24	54	22
Leeftijd			
0-14 jaar	47	48	5
15-24 jaar	30	58	12
25-44 jaar	25	60	15
45-64 jaar	18	56	26
65 jaar en ouder	11	48	42
Onderwijsniveau			
basisonderwijs	14	48	38
vbo	16	55	29
mavo	25	56	19
havo-mbo-vwo	23	60	17
hbo-universiteit	28	59	12
Sociaal-economische groep			
Hooggeschoolde hoofdarbeid	30	61	10
Kleine zelfstandigen	26	59	15
Geschoolde handarbeid	22	63	15
Half-/ongeschoolde handarbeid	18	65	18
Werkloze beroepsbevolking	19	57	24
Onderwijsvolgend	29	58	14
Arbeidsongeschikt	2	23	75
Vut-pensioen, 58-64 jaar	18	56	26

Bron: CBS.

Een op de acht mannen en vrouwen kampte in 2008 regelmatig met migraine of hoge bloeddruk, een op de tien had gewrichtsklachten (artrose, slijtagereuma). Een kleine 4 procent heeft suikerziekte. Voor alle klachten behalve chronische eczeem geldt dat de kans op klachten toeneemt met de leeftijd. (tabel 8.4)

TABEL 8.4

Langdurige aandoeningen, 2008

	Mannen	Vrouwen	Totaal	w.v.					
				0-14 jaar	15-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar	65 jaar en ouder	
	%								
Hartaandoening	2,0	1,4	1,7	0,0	0,0	0,4	2,1	7,0	
Migraine	6,7	16,1	11,5	3,0	14,0	17,5	13,8	6,9	
Hoge bloeddruk	11,4	13,3	12,4	0,1	1,0	5,2	19,0	37,2	
Vernauwing bloedvaten	1,8	1,8	1,8	0,0	0,3	0,3	2,0	7,8	
Astma, chronische bronchitis, CARA	7,2	8,1	7,7	7,8	7,7	6,1	7,1	11,3	
Psoriasis	2,0	2,0	2,0	0,3	1,5	2,1	3,0	2,6	
Chronische eczeem	4,5	4,6	4,5	6,5	3,6	5,2	3,7	2,8	
Duizeligheid met vallen	1,5	3,2	2,4	0,2	3,4	1,3	2,4	6,5	
Darmstoornissen	2,0	4,2	3,2	2,0	3,5	2,9	3,2	4,7	
Incontinentie	1,0	6,2	3,7	0,2	0,5	2,2	4,7	11,4	
Rugaandoening	8,1	9,4	8,8	0,7	3,2	9,0	13,3	14,5	
Gewrichtsslijtage	6,9	13,3	10,2	0,1	0,5	2,5	15,8	33,5	
Chronische gewrichtsontsteking	2,2	5,8	4,0	0,2	0,7	2,5	6,0	10,8	
Nekaandoening	5,7	10,4	8,1	0,6	3,3	8,1	12,6	13,3	
Aandoening elleboog, pols of hand	3,4	6,0	4,8	0,8	2,0	3,6	7,5	9,1	
Overige aandoeningen	7,6	9,3	8,5	4,4	5,1	8,0	10,9	12,8	
Suikerziekte totaal	4,3	3,6	3,9	0,1	0,3	1,2	5,9	12,9	
Suikerziekte type 1 ¹⁾	1,0	0,7	0,8	0,1	0,1	0,6	1,1	2,2	
Suikerziekte type 2 ²⁾	3,3	2,9	3,1	0,0	0,2	0,6	4,9	10,7	
Heeft ooit gehad									
Beroerte	2,4	1,5	1,9	0,0	0,1	0,2	2,1	8,7	
Hartinfarct	2,7	1,1	1,9	0,0	0,0	0,4	2,0	8,2	
Kanker	4,1	5,3	4,7	0,0	0,4	1,4	6,7	16,4	
Heeft afgelopen jaar gehad									
Beroerte	0,3	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,2	1,4	
Hartinfarct	0,2	0,1	0,2	0,0	0,0	0,1	0,2	0,4	
Kanker	0,9	1,2	1,0	0,0	0,1	0,2	1,3	4,1	

¹⁾ Personen die 'ja' hebben geantwoord op de vragen of zij 1. op dit moment insuline gebruiken, 2. insuline zijn gaan gebruiken binnen 6 maanden nadat suikerziekte was vastgesteld.

²⁾ Niet behorend tot diabetes type 1.

Bron: CBS.

Een op de elf heeft in 2008 depressieve klachten gehad, een op de acht heeft een angstige periode doorgemaakt. (tabel 8.5) Vrouwen en de middenleeftijden (25-44 jaar) hebben deze klachten doorgaans vaker dan mannen.

De Nederlander heeft het in 2008 door ziekte, verwonding, of anderszins 37 dagen rustiger aan moeten doen. Gemiddeld vier dagen (5 dagen in 2006) heeft hij het bed moeten houden. (tabel 8.6)

28 procent van de Nederlanders (12 jaar en ouder) rookte in 2008. In 2006 was dat nog 30 procent. Het percentage zware rokers is niet gedaald. Grote drinkers zijn Nederlanders niet. (tabel 8.7)

TABEL 8.5

Depressieve klachten, 2008

	Heeft ooit gehad			Heeft afgelopen jaar gehad		
	depressieve klachten	angstige periode	depressief of angstig	depressieve klachten	angstige periode	depressief of angstig
	%					
Totaal	24	25	33	9	12	15
Geslacht						
Mannen	18	18	25	8	9	12
Vrouwen	29	31	39	10	15	18
Leeftijd						
0-14 jaar	8	8	12	4	5	7
15-24 jaar	18	17	24	9	10	14
25-44 jaar	27	25	35	11	13	17
45-64 jaar	28	29	37	10	13	16
65 jaar en ouder	18	23	28	6	10	12
Sociaal-economische groep						
Hooggeschoolde hoofdarbeid	25	23	34	8	11	14
Kleine zelfstandigen	19	26	32	7	9	12
Geschoolde handarbeid	16	15	22	8	10	13
Half-/ongeschoolde handarbeid	18	18	24	9	10	13
Werkloze beroepsbevolking	36	32	44	16	17	23
Onderwijsvolgend	21	18	27	8	10	14
Arbeidsongeschikt	58	55	68	35	36	44
Vut-pensioen, 58-64 jaar	20	21	27	5	5	7

Bron: CBS.

TABEL 8.6

Activiteitenbeperking per 14 dagen, 2008

	Activiteiten beperking	Dagen per jaar	Personen met beddagen	Beddagen per jaar
	%	dagen	%	dagen
Totaal	19	37	5	4
Geslacht				
Mannen	16	30	4	4
Vrouwen	21	44	6	5
Leeftijd				
0-14 jaar	13	16	4	3
15-24 jaar	19	26	7	4
25-44 jaar	19	36	6	5
45-64 jaar	21	48	5	5
65 jaar en ouder	19	51	3	3
Sociale groep				
Hooggeschoolde hoofdarbeid	17	30	5	3
Kleine zelfstandigen	18	33	4	2
Geschoolde handarbeid	14	28	3	2
Half-/ongeschoolde handarbeid	18	35	6	7
Werkloze beroepsbevolking	24	46	7	4
Onderwijsvolgend	24	34	8	5
Arbeidsongeschikt	47	123	13	15
Vut-pensioen, 58-64 jaar	15	43	4	4

Bron: CBS.

Ruim de helft van de bevolking (12-plus) voldoet aan de Nederlandse norm gezond bewegen, dat wil zeggen, is vijf dagen per week minimaal een half uur (volwassen) of dagelijks een uur (jongeren tot 18 jaar) matig-intensief lichamelijke actief. Dat beeld is de laatste jaren vrij stabiel. Opvallend is dat in 2008 jongeren (15–24 jaar) per week ruim anderhalf uur minder sporten dan in 2006. Alle andere leeftijden zijn juist meer gaan sporten.

TABEL 8.7 *Rook- en drinkgedrag naar leeftijd en sociale groep, 2008 ¹⁾*

	Rokers	Zware rokers	Drinkt nooit alcohol	Zware drinker	Gemiddeld 3 of meer glazen per dag
	%				
Totaal	28	7	19	10	9
Geslacht					
Mannen	31	8	13	17	14
Vrouwen	24	5	25	4	3
Leeftijd					
0–14 jaar	4	0	85	1	0
15–24 jaar	29	4	13	19	11
25–44 jaar	33	9	15	10	7
45–64 jaar	30	9	13	10	11
65 jaar en ouder	16	3	29	5	9
Sociaal-economische groep					
Hooggeschoolde hoofdarbeid	25	4	8	10	8
Kleine zelfstandigen	36	13	12	23	14
Geschoolde handarbeid	41	12	6	25	17
Half-/ongeschoolde handarbeid	45	16	13	19	13
Werkloze beroepsbevolking	32	7	23	13	11
Onderwijsvolgend	21	2	18	11	7
Arbeidsongeschikt	43	19	27	8	9
Vut-pensioen, 58–64 jaar	25	9	9	8	11

¹⁾ Personen van 12 jaar en ouder.

Bron: CBS.

TABEL 8.8 *Lichamelijke activiteit en sportbeoefening, 2008 ¹⁾*

	Lichamelijk actief	Sport beoefening	w.v.					overige sporten	Voldoet aan norm gezond bewegen
			voetbal	tennis	zwemmen	fitness			
	minuten per week								%
Totaal	2 132	133	15	9	5	29	76	56	
Geslacht									
Mannen	2 235	152	26	10	3	32	81	56	
Vrouwen	2 034	116	3	8	6	27	71	57	
Leeftijd									
0–14 jaar	1 620	368	99	17	5	8	239	30	
15–24 jaar	1 816	258	53	11	6	58	130	49	
25–44 jaar	2 646	124	13	7	3	36	66	52	
45–64 jaar	2 315	111	2	10	5	27	67	64	
65 jaar en ouder	1 249	67	0	7	6	10	44	59	
Sociaal-economische groep									
Hooggeschoolde hoofdarbeid	2 794	147	10	12	4	40	82	55	
Kleine zelfstandigen	2 774	102	7	2	4	20	69	55	
Geschoolde handarbeid	2 781	103	18	3	2	21	58	64	
Half-/ongeschoolde handarbeid	2 487	132	25	4	1	42	59	62	
Werkloze beroepsbevolking	1 774	161	29	13	7	29	83	60	
Onderwijsvolgend	1 675	233	48	6	6	37	135	48	
Arbeidsongeschikt	1 362	72	0	1	5	37	29	52	
Vut-pensioen, 58–64 jaar	1 538	152	1	15	12	32	92	79	

¹⁾ Personen van 12 jaar en ouder.

Bron: CBS.

De helft van de mannen en ruim 40 procent van de vrouwen is te zwaar, 10 procent van de mannen en 12 procent van de vrouwen is veel te zwaar. Voor zowel mannen als vrouwen geldt dat overgewicht snel toeneemt met de leeftijd. (tabel 8.9)

TABEL 8.9

Onder- en overgewicht, 2008¹⁾

	Onder- gewicht	Normaal gewicht	Over- gewicht	w.v.	
				matig overgewicht	ernstig overgewicht
	%				
Totaal	1,9	51	47	36	11
Geslacht					
Mannen	1,0	47	52	42	10
Vrouwen	2,8	56	41	29	12
Leeftijd					
0 tot 15 jaar	.	.	.	.	.
15 tot 25 jaar	6,5	72	21	16	5
25 tot 45 jaar	2,0	57	41	32	9
45 tot 65 jaar	1,2	46	53	40	13
65 jaar of ouder	1,4	41	57	43	14

¹⁾ Personen van 20 jaar en ouder.

Bron: CBS.

De meeste mensen (16-plus) hebben nog eigen tanden en kiezen: 70 procent heeft geen gebitsprothese. Twaalf procent heeft een volledig kunstgebit. Het percentage Nederlanders zonder gebitsprothese verbetert nog elk jaar. (tabel 8.10)

TABEL 8.10

Wel of geen kunstgebit, 2006¹⁾

	Volledig	Boven of onder	Plaatje, frame of prothese of een brug	Geen
	%			
Totaal	12	5	14	70
Geslacht				
Mannen	11	4	14	71
Vrouwen	14	5	13	69
Leeftijd				
15 tot 25 jaar	0	0	2	98
25 tot 45 jaar	1	1	6	92
45 tot 65 jaar	12	7	22	59
65 jaar of ouder	46	12	21	22

¹⁾ Personen van 16 jaar en ouder.

Bron: CBS.

Tabel 8.11 geeft een beeld van de deelname aan preventieve screeningprogramma's zoals baarmoederhalskanker en borstkanker voor vrouwen en prostaatkanker voor mannen. Vrouwen van 20 jaar en ouder is gevraagd of zij de afgelopen vijf jaar minstens één keer een uitstrijkje hebben laten maken. De vraag over de borstfoto (mammografie) is

gesteld aan vrouwen van 30 jaar en ouder. Het percentage in de tabel geeft het percentage vrouwen dat minstens één keer in de afgelopen twee jaar een borstfoto heeft laten maken. De zogeheten Prostaat antigeen test is een bloedtest om een verhoogde kans op prostaat­kanker vast te stellen. De tabel geeft het cijfer van de mannen (40-plus) die de afgelopen vijf jaar minstens één keer een bloedtest hebben laten doen.

TABEL 8.11 *Deelname aan preventieprogramma's kankeronderzoek, 2008*

	Uitstrijkje	Mammografie	Prostaat antigeen test
	%		
Totaal	61	49	26
15–24 jaar	13		
25–44 jaar	73	13	6
45–64 jaar	80	70	24
65 jaar en ouder	19	59	41

Bron: CBS.

8.3 Hoger geschoolden leven langer

In de periode 1997–2005 was de gemiddelde levensverwachting van mannen bij de geboorte van 76,0 jaar, van vrouwen 81,1 jaar (tabel 8.12). De levensverwachting verschilt ook sterk naar sociaal-economische positie. Bij geboorte was de gemiddelde levensverwachting van mannen met alleen lager onderwijs 72,2 jaar, tegen 79,1 jaar voor mannen met hoger onderwijs. Deze verschillen in levensverwachting zijn voor vrouwen weliswaar kleiner, maar nog steeds aanzienlijk. De verschillen in levensverwachting tussen mannen en vrouwen worden kleiner als het opleidingsniveau toeneemt.

Mensen met een hogere opleiding hebben niet alleen een hogere levensverwachting, ze brengen ook meer jaren door in goede gezondheid. Mannen die uiteindelijk een hoger opleidingsniveau zullen bereiken hebben bij de geboorte uitzicht op 74,6 jaren zonder beperkingen (ruim 94 procent van hun leven), tegen slechts 61,9 jaren voor mannen met een laag opleidingsniveau (86 procent van hun leven).

TABEL 8.12 *Levensverwachting naar opleidingsniveau, 1997–2005*

	Mannen			Vrouwen		
	geboorte	30 jaar	65 jaar	geboorte	30 jaar	65 jaar
Hoger onderwijs	79,1	49,9	17,5	83,8	54,3	21,4
Hoger voortgezet onderwijs	77,1	48,0	16,3	83,7	54,3	21,8
Lager voortgezet onderwijs	74,6	45,9	15,0	81,1	52,1	20,1
Lager onderwijs	72,2	43,8	13,9	78,1	49,3	18,2
Totaal	76,0	47,1	15,6	81,1	51,8	19,6

Bron: CBS.

8.4 Uitgaven voor zorg

In 2007 waren de uitgaven aan de gezondheids- en welzijnszorg 74 miljard euro. Dat is 5 procent meer dan in 2006. (tabel 8.13)

TABEL 8.13

Uitgaven aan zorg

	2005	2006	2007*	2006	2007*
	mln euro			% -mutatie	
Uitgaven aan zorg	67 816	70 549	74 105	4,0	5,0
w.v.					
Gezondheidszorg	39 188	40 678	42 735	3,8	5,1
Welzijnszorg	26 337	27 542	28 908	4,6	5,0
Kosten beleids- en beheersorganisaties	2 291	2 329	2 462	1,7	5,7
Financieringsbronnen					
Overheid en sociale verzekeringen	46 796	56 596	59 372	20,9	4,9
Particuliere zorgverzekeraars	9 004	2 904	3 241	-67,7	11,6
Overige financieringsbronnen ¹⁾	12 016	11 049	11 491	8,0	4,0

¹⁾ Overige instellingen, bedrijven en buitenland.

Bron: CBS, Gezondheid en zorg in cijfers 2008.

Meer ouders met kinderopvangtoeslag

In 2008 ontvingen 462 duizend ouders kinderopvangtoeslag. Dat zijn er 77 duizend meer dan in 2007. De totale opvangkosten waren 3,2 miljard euro. Hiervan kregen de ouders 81 procent ofwel 2,6 miljard euro gecompenseerd. In 2007 waren de totale kosten 2,4 miljard euro, waarvan 1,9 miljard euro werd vergoed.

118 duizend ouders kregen een toeslag voor gastouderopvang. Het aantal ouders met een toeslag voor buitenschoolse opvang steeg tot 176 duizend. Voor de opvang in een kinderdagverblijf ontvingen 272 duizend ouders een toeslag, 67 duizend ouders ontvingen een toeslag voor zowel opvang op een kinderdagverblijf als voor buitenschoolse opvang.

De 462 duizend ouders kregen de toeslag voor de opvang van 716 duizend kinderen. Van deze kinderen worden de meesten nog steeds opgevangen in een kinderdagverblijf.

De snelst groeiende vorm van kinderopvang is gastouderopvang.

Het aantal kinderen in de buitenschoolse opvang steeg tot 252 duizend. Van hen maakten 28 duizend kinderen de overstap van het kinderdagverblijf bij het bereiken van de basisschoolleeftijd. (Bron: *Webmagazine* van 4-03-2009).

Ziekteverzuim laatste jaren stabiel

Het ziekteverzuim van Nederlandse werknemers kwam in 2008 uit op 4,3 procent. Het ziekteverzuim was het laagst in de landbouw en visserij (2,9 procent), het hoogst in het openbaar bestuur (5,6 procent) en de gezondheids- en welzijnszorg (5,3 procent).

In grote bedrijven (honderd of meer werknemers) was het verzuim hoger (5,0 procent) dan in kleine bedrijven (3,4 procent) en middelgrote bedrijven (3,3 procent).

Van 1993 tot en met 2008 schommelde het ziekteverzuim tussen de 6,2 en 4,3 procent. In deze periode zijn verschillende wetten in werking getreden die tot doel hadden het ziekteverzuim terug te dringen. In 2004 was het ziekteverzuim 4,3 procent. Sindsdien is het ziekteverzuim nagenoeg stabiel gebleven. (Bron: *Webmagazine* van 30-03-2009).

Zorg voor steeds minder vrouwen reden om niet te werken

In 2007 konden of wilden 373 duizend vrouwen niet werken vanwege de zorg voor hun gezin. In 2001 waren dat er nog 735 duizend. Het aantal mannen dat niet werkt om te zorgen voor het gezin veranderde niet, en bleef laag. Dit wijst erop dat gezinnen andere manieren hebben gevonden om hun zorgtaken te regelen. (Bron: *Webmagazine* van 19-11-2008).

Meer ziekenhuiszorg met minder bedden

Tussen 1972 en 2006 nam het aantal opnamen in ziekenhuizen met 143 procent toe. Tegelijkertijd daalde het aantal bedden met 30 procent, het aantal verpleegdagen nam met 41 procent af. Dat betekent dat een patiënt in 2006 aanzienlijk korter in het ziekenhuis verbleef na een opname dan in 1972: de gemiddelde verpleegduur van een opname met overnachting daalde van 17 naar 7 dagen.

Patiënten worden steeds vaker in dagbehandeling behandeld, dus zonder overnachting in het ziekenhuis. In 1990 bestond 21 procent van alle opnamen uit dagbehandelingen, in 2006 was dat 46 procent.

In 2006 is er veel meer personeel in patiëntgebonden functies (verpleegkundigen, medisch specialisten in loondienst, laboranten en leerlingen) werkzaam in de ziekenhuizen dan in 1973. Het personeel, uitgedrukt in voltijdequivalenten, steeg met 60 procent. Samen met de afname van het aantal verpleegdagen komt dit neer op bijna een verdrievoudiging van het aantal behandelaars en verplegers per verpleegdag.

Vergeleken met vroeger worden patiënten korter opgenomen, maar zij krijgen toch meer zorg. Wat de intensievere zorg ook kan verklaren, is dat patiënten vaker poliklinisch behandeld worden, wat meestal niet tot een opname leidt. Bij de academische ziekenhuizen speelt mee dat sinds 1999 de medisch specialisten in dienst van het ziekenhuis

zijn gekomen. Bij de andere ziekenhuizen werken ze vaak vanuit een maatschap. (Bron: *Webmagazine* van 2-03-2009).

Ruim 4 300 aidsdoden sinds 1983

In 2007 zijn in Nederland 66 personen overleden aan aids, 52 mannen en 14 vrouwen. De sterfte aan aids is hiermee hoger dan het jaar ervoor.

In 1982 zijn de eerste gevallen van aids in ons land geconstateerd. De eerste aidsdoden vielen in 1983. Het aantal overledenen steeg daarna snel tot 444 in 1994. Vanaf 1995 heeft er vooral bij mannen een forse daling plaatsgevonden.

In 2006 was het aantal aidsdoden gedaald tot 48. In 2007 is het cijfer voor het eerst weer gestegen, naar 66. De toename is bijna helemaal toe te schrijven aan mannen. Ook na deze stijging is het aantal aidsdoden in Nederland zeer laag vergeleken met het midden van de jaren negentig. Meer dan de helft van de mensen die zijn overleden aan aids was tussen 30 en 45 jaar oud. Vrouwen zijn bij overlijden gemiddeld jonger dan mannen. Boven 65 jaar komt sterfte aan aids zeer weinig voor.

De aidssterfte komt relatief meer voor bij allochtone groepen in Nederland. Bijna 40 procent van de aidsdoden van de laatste tien jaar was allochtoon. Bij vrouwen geldt dit zelfs voor 60 procent van de aidsdoden. (Bron: *Webmagazine* van 24-11-2008).

Ziekenhuisopnamen longontsteking en acute bronchitis sinds 1981 verdubbeld

Het aantal ziekenhuisopnamen vanwege een longontsteking of acute bronchitis is in de periode 1981–2005 verdubbeld. Bij longontsteking gold de toename vooral ouderen (65-plus), terwijl de toename voor acute bronchitis vooral 0-jarigen betreft.

De stijging van het aantal ziekenhuisopnamen voor longontsteking kan het gevolg zijn van een toename van het aantal mensen met een verminderde weerstand, zoals uitbehandelde kankerpatiënten. Ook bij de 0-jarigen is het aantal opnamen vanwege een longontsteking relatief hoog, dit aantal is de afgelopen 25 jaar echter gemiddeld gelijk gebleven.

Het aantal ziekenhuisopnamen voor acute bronchitis is tussen 1981 en 2005 gestegen van 1,5 duizend tot ruim 5 duizend. Het relatieve aantal opnamen van 0-jarigen is in de periode 1981–2005 verzevenvoudigd, van 21 opnamen per 10 duizend in 1981 tot 147 per 10 duizend in 2005.

De helft van het aantal opnamen bij 0-jarigen betreft zuigelingen jonger dan 4 maanden. Mogelijk wordt tegenwoordig eerder besloten tot een ziekenhuisopname bij jonge zuigelingen met acute bronchitis dan vroeger, zodat meer gerichte zorg geboden kan worden. De stijging zou ook te maken kunnen hebben met een toename van het aantal kwetsbare jonge zuigelingen, bijvoorbeeld te vroeg geboren kinderen. (Bron: *Webmagazine* van 9-03-2009).

Steeds minder mensen in ziekenhuis voor hartinfarct

In 2005 zijn 12 mensen per 10 duizend inwoners in het ziekenhuis opgenomen met een acuut hartinfarct. Dat is bijna een derde minder dan in 1995. De daling was bij mannen (34 procent) sterker dan bij vrouwen (27 procent).

De daling hangt mogelijk samen met een daling van het aandeel personen met een te hoog cholesterolgehalte door het toenemende gebruik van cholesterolverlagende medicijnen. Ook veranderingen in leefstijl, zoals minder roken (bij mannen) en gezonder eten (minder transvetzuren) kunnen ervoor zorgen dat minder mensen voor een acuut hartinfarct worden opgenomen.

Het relatieve aantal personen dat minstens één keer in het ziekenhuis is opgenomen, voor welke aandoening dan ook, nam tussen 1995 en 2005 wel toe. De toename bedroeg 17 procent. Vooral vanaf 2001 steeg het aantal opgenomen personen. Toen kwam er extra geld beschikbaar voor het wegwerken van wachtlijsten. (Bron: *Webmagazine* van 10-03-2008).

420 duizend Nederlanders hebben last van teveel fijnstof

Eén op de veertig inwoners woonde in 2006 op een plaats waar te veel fijnstof in de lucht voorkwam. De normoverschrijding komt vooral voor in het westen van het land. In de gemeente Rotterdam hebben naar verhouding de meeste inwoners last van te veel fijnstof.

De overlast van fijnstof is het grootst in gemeenten met veel industrie en havens, maar ook wel in enkele landbouwgebieden in Noord-Brabant en Limburg. Verhoogde concentraties fijnstof komen voor langs drukke verkeerswegen in het hele land. In Rotterdam, Velsen, Oostzaan en Zaanstad zijn de concentraties fijnstof het hoogst.

Eén op de honderd inwoners van Nederland woonde in een omgeving met teveel stikstofdioxide in de lucht. Ook voor stikstofdioxide zijn Europese normen vastgesteld om de gezondheidsrisico's te beperken. Concentraties boven deze normen komen vooral voor op plaatsen met veel industrie en langs drukke wegen in het hele land. Bovenaan de lijst van gemeenten met de grootste stikstofdioxideconcentraties staat Amsterdam, daarna volgen Rotterdam, Utrecht en Den Haag.

Ruim 150 duizend inwoners (1 procent van bevolking) ondervinden last van teveel fijnstof én teveel stikstofdioxide. De helft woonde in Amsterdam, 60 duizend woonden in Rotterdam, Utrecht en Den Haag. (Bron: *Webmagazine* van 28-05-2008).

Eén op de vijf kinderen heeft chronische ziekte

In Nederland is één op de vijf kinderen (4 tot 12 jaar) langdurig ziek. Tien procent van de kinderen leed aan astma of chronische bronchitis. Ook eczeem komt relatief vaak voor, bij ruim 6 procent van de kinderen. Astma en eczeem gaan vaak samen: van de kinderen met eczeem heeft een kwart ook astma. Kanker komt bij kinderen niet zo vaak voor. Ongeveer 0,1 procent van de kinderen heeft ooit kanker gehad.

Kinderen kunnen ook langdurige gedrags- of leerstoornissen hebben. Dyslexie, ofwel moeite met (leren) lezen en schrijven, komt bij 4 procent van de kinderen voor. Verder vertoont 5 procent van de kinderen hyperactief en aandachtsgestoord gedrag. Jongens hebben vaker te kampen met een langdurige gedrags- of leerstoornis dan meisjes.

Twaalf procent van de kinderen heeft het in de 14 dagen voorafgaand aan het onderzoek rustiger aan moeten doen door ziekte of verwonding. Van deze kinderen had 31 procent bedrust nodig. Ruim een op de vier kinderen had last van moeheid, een op de vijf had hoofdpijn. Van de kinderen met klachten heeft bijna de helft meer dan één klacht. (Bron: *Webmagazine* van 1-12-2008).

Overzicht van tabellen en grafieken

Tabelnummer	Omschrijving	Pagina
TABEL A.1	Economische en sociale kernindicatoren voor Nederland	5
Hoofdstuk 1		
TABEL 1.1	Aantal instellingen in de verzekeringsbranche in Nederland, per 1 januari	7
TABEL 1.2	Aantal banen van werknemers in de verzekeringsbranche	7
TABEL 1.3	Ontwikkeling van de levensverzekeringsportefeuille van de Nederlandse levensverzekeraars	8
TABEL 1.4	Specificatie van de premies van de levensverzekeraars, 2006	9
TABEL 1.5	Specificatie van de premies van de pensioenfondsen	9
TABEL 1.6	Specificatie van uitkeringen en afkopen van de pensioenfondsen	10
TABEL 1.7	Uitgaven en ontvangsten van het Rijk in verband met herverzekering van kredietverzekering	10
TABEL 1.8	Balans van de levensverzekeraars	11
TABEL 1.9	Resultatenrekening van de levensverzekeraars	12
TABEL 1.10	Balans van de pensioenfondsen per jaarultimo; bedrijfseconomische opstelling	12
TABEL 1.11	Resultatenrekening van de pensioenfondsen	13
TABEL 1.12	Balans van de schadeverzekeraars	14
TABEL 1.13	Verkorte verlies- en winstrekening van de schadeverzekeraars	15
TABEL 1.14	Technisch resultaat van de schadeverzekeraars	16
TABEL 1.15	Balansen VUT-fondsen (ultimo)	17
TABEL 1.16	Resultatenrekening VUT-fondsen	17
TABEL 1.17	Netto direct rendement op de beleggingen van levensverzekeraars, 2007	18
TABEL 1.18	Netto direct rendement op de beleggingen van schadeverzekeraars, 2007	18
TABEL 1.19	Levensverzekeraars naar solvabiliteitsratio	19
TABEL 1.20	Kengetallen levensverzekeraars, 2006	19
TABEL 1.21	Schadepercentage schadeverzekeraars per branche	20
TABEL 1.22	Schadeverzekeraars naar solvabiliteitsratio	20
TABEL 1.23	Kengetallen schadeverzekeraars, 2006	20
TABEL 1.24	Verzekeringsmaatschappijen in de Europese Unie, 2006	21
TABEL 1.25	Bruto geboekte verzekeringspremie in de Europese Unie, 2006	22
TABEL 1.26	Bruto geboekte schadeverzekeringspremie in de Europese Unie naar branche, 2006	23
Hoofdstuk 2		
TABEL 2.1	Uitkeringsontvangers, 31 december	27
TABEL 2.2	Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen naar een aantal kenmerken, 31 december	28
TABEL 2.3	Sociale uitkeringen	28
TABEL 2.4	Typen pensioenregeling, 2007	29
TABEL 2.5	Soorten pensioen, 2007	29
TABEL 2.6	Typen pensioenregeling naar categorie pensioenfonds, 2007	30
Hoofdstuk 3		
TABEL 3.1	Bevolkingsomvang en leeftijdsopbouw, 1 januari	33
TABEL 3.2	Bevolking naar leeftijd, geslacht en burgerlijke staat, 1 januari 2008	33
TABEL 3.3	Bevolking naar herkomstgroepering en generatie, 1 januari 2008	34
TABEL 3.4	Autochtonen en allochtonen naar herkomstgroepering, 1 januari	34
TABEL 3.5	Overledenen naar leeftijd en geslacht	35
TABEL 3.6	Verweduwden naar geslacht en leeftijd	36
TABEL 3.7	Overlevingstafels voor mannen naar leeftijd, 2007	37
TABEL 3.8	Overlevingstafels voor vrouwen naar leeftijd, 2007	38
TABEL 3.9	Huishoudens naar type en huishoudengrootte, 1 januari	38
Hoofdstuk 4		
TABEL 4.2	Personen in huishoudens, 1 januari 2008	43
TABEL 4.1	Demografische druk	43

Tabelnummer	Omschrijving	Pagina
TABEL 4.3	Werkzame en werkloze beroepsbevolking, 2007	44
TABEL 4.4	Arbeidsduur	44
TABEL 4.5	Wil of kan niet 12 uur of meer per week werken, 2008	44
TABEL 4.6	Gemiddeld inkomen van huishoudens naar leeftijd, 2006	45
TABEL 4.7	Dynamische koopkrachtontwikkeling	45
TABEL 4.8	Rondkomen met het huishoudensinkomen	46
TABEL 4.9	Gerapporteerde gezondheid en hulpmiddelengebruik, 2008	46
TABEL 4.10	Sociale contacten, 2007	47
Hoofdstuk 5		
TABEL 5.1	Gemiddeld inkomen van huishoudens, 2006*	49
TABEL 5.2	Spaartegoeden	49
TABEL 5.3	Spaartegoeden naar spaarvorm	50
TABEL 5.4	Wijzigingen bij de bedrijfsspaarregelingen	50
TABEL 5.5	Verdeling naar soort bedrijfsspaarregeling	50
TABEL 5.6	Waarde onroerende zaken	51
TABEL 5.7	Gemiddelde woningwaarde	51
TABEL 5.8	Actief park van motorvoertuigen, 1 januari	52
TABEL 5.9	Motorvoertuigen, 1 januari 2008	52
TABEL 5.10	Verkochte nieuwe motorvoertuigen	53
TABEL 5.11	Verstrekt consumptief krediet	54
Hoofdstuk 6		
TABEL 6.1	Oprichting van bedrijven naar activiteit en werkgelegenheid, 2008	57
TABEL 6.2	Vestigingen naar activiteit en provincie, 1 januari 2008	58
TABEL 6.3	Bedrijven naar bedrijfstak en aantal werkzame personen, 1 januari 2008	60
TABEL 6.4	Bedrijven naar bedrijfstak en rechtsvorm, 1 januari 2008	60
TABEL 6.5	Land- en tuinbouwbedrijven naar (hoofd)bedrijfstype	61
TABEL 6.6	Oppervlakte cultuurgrond naar hoofdtype landbouwbedrijf	61
TABEL 6.7	Glastuinbouwbedrijven	61
TABEL 6.8	Arbeidsparticipatie	62
TABEL 6.9	Werkzame personen naar beroepsniveau, 2008	62
TABEL 6.10	Beroepsbevolking en werkzame personen, 2008	62
TABEL 6.11	Uitgesproken faillissementen naar rechtsvorm	63
TABEL 6.12	Uitgesproken faillissementen naar bedrijfstak en rechtsvorm, 2008	63
TABEL 6.13	Uitgesproken faillissementen naar bedrijfsgrootte	64
TABEL 6.14	Uitgesproken schuldsaneringen	64
Hoofdstuk 7		
TABEL 7.1	Branden met en zonder schade	69
TABEL 7.2	Branden naar gemeentegroottegroep, 2008	69
TABEL 7.3	Branden met schade en schadebedragen, 2008	70
TABEL 7.4	Branden naar oorzaak en schadebedrag, 2008	70
TABEL 7.5	Dodelijke ongevallen, 2008	71
TABEL 7.6	Dodelijke wegverkeersslachtoffers	71
TABEL 7.7	Onveiligheidsgevoelens naar situatie	72
TABEL 7.8	Slachtofferschap van veel voorkomende criminaliteit	72
TABEL 7.9	Betrokkenheid bij de buurt, naar gekleurdeheid van de buurt, 2005–2007	73
Hoofdstuk 8		
TABEL 8.1	Gebruik medische voorzieningen	77
TABEL 8.2	Gebruik medische voorzieningen	78
TABEL 8.3	Ervaren gezondheid, 2008	78
TABEL 8.4	Langdurige aandoeningen, 2008	79
TABEL 8.5	Depressieve klachten, 2008	80
TABEL 8.6	Activiteitenbeperking per 14 dagen, 2008	80
TABEL 8.7	Rook- en drinkgedrag naar leeftijd en sociale groep, 2008	81
TABEL 8.8	Lichamelijke activiteit en sportbeoefening, 2008	81
TABEL 8.9	Onder- en overgewicht, 2008	82
TABEL 8.10	Wel of geen kunstgebit, 2008	82

Tabelnummer	Omschrijving	Pagina
TABEL 8.11	Deelname aan preventieprogramma's kankeronderzoek, 2008	83
TABEL 8.12	Levensverwachting naar opleidingsniveau, 1997-2005	83
TABEL 8.13	Uitgaven aan zorg	84
